

Er historiefaget i den norske skolen preget av moderne forskning, eller er historiefaget en dyrkning av nasjonale myter?

En studie av historieforskning på norsk middelalder og måten tradisjonell historieskriving har påvirket vårt kollektive syn på tidlig middelalder i norsk historie.

Emnekode

HIS-3905

Steinar Rønning

Mastergradsoppgave i historie – integrert 10 sp PPU
Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning
Universitetet i Tromsø
Våren 2012

Innholdsfortegnelse:

Kapittel 1: Innledning	3
1.1 Introduksjon	3
1.2 Presentasjon av lærebøkene.....	4
1.3 Nasjonens store fortelling.....	6
Kapittel 2: Historiografi av norsk historieskriving	9
2.1 Innledning.....	9
2.2 Den historiske skolen, 1830-1860	9
2.3 Evolusjonisme og kildekritikk, 1860-1910	12
2.4 Den marxistiske perioden, 1910-1940.....	14
2.5 Ny-empirismen, 1940-1975.....	17
2.6 Samfunnsvitenskap og mentalitetshistorie, 1980-	18
2.7 Oppsummering	20
Kapittel 3: Hårfagreætta i norsk tradisjon	23
3.1. Innledning.....	23
3.2 Arven etter Snorre Sturlason.....	23
3.3 Harald Hårfagres makt - tilegnelse av odelen	26
3.4 Forholdet mellom Harald Hårfagre og ladejarlene	31
3.4.1 Overherredømme eller allianse?.....	31
3.4.2 Hvem begynte Norges samling?	33
3.5 Hva vet vi egentlig om Hårfagreætta?.....	37
3.6 Konklusjon.....	42
Kapittel 4: Kristning og kongemakt	43
4.1 Olav Haraldssons rolle i kristningen av Norge	43
4.1.1 Olav Haraldsson blir Olav den Hellige.....	43
4.1.2 Olav Haraldsson som kristningskonge	47
4.2 Kongemakt i perioden 960-1030.....	52
4.2.1 Olav Haraldsson i norsk tradisjon.....	52
4.2.2 Dansk-engelske konger og ladejarler	57
4.3 Konklusjon	64
Kapittel 5: Kunnskapsløftet – et nytt historieløft?	66
5.1 Læreboktradisjonen	66
5.2 Konkrete tiltak – eleven skaper sin egen forståelse av fortiden	68
Kapittel 6: Avslutning	72
Kilder:	74

Kapittel 1: Innledning

1.1 Introduksjon

Hensikten med denne masteroppgaven er å finne svar på følgende spørsmål:

Er historiefaget i den norske skolen preget av moderne forskning, eller er historiefaget en dyrkning av nasjonale myter?

For å finne svar på dette spørsmålet vil jeg presentere viktige tema og aktører fra perioden ca. 800-1030 i norsk middelalder, og stille innholdet i lærebøkene i den videregående skolen opp mot historieforskning.

I denne masteroppgaven vil jeg gjennom en studie av historieforskning på norsk middelalder presentere hvordan tradisjonell historieskriving har påvirket vårt kollektive syn på tidlig middelalder i norsk historie. Jeg ønsker å relatere det sedvanlige og tradisjonelle historiesynet som har dominert i over 100 år til den læringen elevene blir presentert for i den norske skolen. Jeg vil i første rekke bruke lærebøkene fra den videregående skole til å belyse hvordan elever får presentert og belyst denne perioden. Hovedmålet er å vise at den kunnskapen vi lærer i skolen, på noen områder, ikke er helt i tråd med hva nyere forskning antyder, og at vi må søke å formidle en lærdom som er mer i tråd med forskningen. I teksten vil jeg trekke frem ulike sitater fra fire utvalgte lærebøker og gi eksempler der lærebøkene fremstår som unyanserte, eller motstrider moderne forskning.

Lærebøkens fremstilling av historiske hendelser og personer er et viktig tema i denne oppgaven, men det viktigste er å vise at de store linjene i historien ikke er så avgjort som vi lenge har formodet. Perioden 800-1030 har fra tidlig 1800-tall blitt sett ut i fra de gammelnorske kongene; Harald Hårfagre, Olav Trygvasson og Olav Haraldsson sine premisser. Jeg vil i denne oppgaven demonstrere at historien også inneholder andre sentrale karakterer, og at lærebøkene dermed må bli mer nyanserte og mangfoldige i sine fremstillinger. Gjennom å klargjøre hvordan disse karakterene har gjort seg bemerket, og gå inn på årsaken til at de har blitt stilt i skyggen av ”Hårfagreætta”, vil vi danne oss et bilde av kompleksiteten som faktisk preget tidlig middelalder.

Innledningsvis vil jeg presentere lærebøkene jeg har valgt og forklare hvilken funksjon de har i denne oppgaven. For å belyse hvorfor vårt historiesyn ble slik det er i dag, vil jeg videre forklare hvordan og hvorfor Norge fikk sin ”store fortelling”. Det

er viktig å forstå skapelsen av nasjonens historie på 1800-tallet for å kartlegge dagens historietradisjon.

I kapittel 2 vil jeg gi en historiografisk fremstilling av norske historikerne i moderne tid. Årsaken til denne fremstillingen er at leseren skal bli presentert for de mest sentrale historikerne jeg har brukt i denne teksten, samt å bli oppmerksom på de ulike epokene i norsk historieskriving.

I kapittel 3 og 4 vil jeg fortrinnsvis sette den tradisjonelle fremstillingen av Harald Hårfagre og Olav Haraldsson (den hellige) under kritikk. I denne forbindelse vil jeg trekke frem andre karakterer som gjorde seg gjeldene både før, under og i mellom deres regjeringsperioder. Jeg vil særlig legge vekt på háløygjarlene/ladejarlene fra henholdsvis Hålogaland og Trøndelag siden deres bedrifter og interesser ble særskilt bestemmende for både de norske og de dansk-engelske kongene i perioden 800-1030.

I kapittel 5 vil jeg fokusere på hvordan historieundervisningen bør legges opp i den norske skolen. Jeg vil gå inn på hvordan elevene på best mulig måte kan lære å bli kritisk tenkende mennesker i samsvar med Kunnskapsløftet (K06), samt hvordan de kan lære å skape sin egen historieforståelse. I tillegg vil jeg rette fokuset på lærerens og lærebokforfatterens jobb for å frembringe best mulig læring hos eleven.

1.2 Presentasjon av lærebøkene

Jeg har i denne oppgaven studert og sett følgende lærebøker i forhold til nyere forskning:

Tidslinjer 1 (2007, 1. utg) – er Aschehougs læreverk for Vg2 på studieforbereende utdanningsprogram. Boken er skrevet av seks forfattere, men det opplyses ikke hvilke av forfatterne som har jobbet spesielt innenfor temaet middelalder eller vikingtid. I bokens litteraturliste oppgis de mest sentrale kildene som har blitt brukt i hvert kapittel. Jeg har studert kapittel 8 (Vikingtid) i denne oppgaven, og de mest brukte titlene er: Peter Sawyer: *The Oxford illustrated history of the vikings* (1997), Jón Vidar Sigurdsson: *Norsk historie, bd 1 Norsk historie 800-1300. Frå høvdingdømme til konge- og kyrkjemakt.* (2000), Claus Krag: *Norsk historie fram til 1319* (2000) og Jørgen Haavardsholm: *Nytt lys på middelalderen* (1997). *Tidslinjer 1* har en kronologisk fremstilling (slik navnet antyder) og behandler både verdens- og norgeshistorien.

Portal Verdenshistorie og Norgeshistorie før 1750 (2007, 2. utg) – er Det Norske Samlagets lærebok for Vg2 studieforbereende utdanningsprogram. Boken er skrevet av historieprofessor Ståle Dyrvik ved Universitetet i Bergen og globalhistoriker Andreas Aase ved Universitetet i Agder. Kapitlet jeg har hatt som utgangspunkt er kapittel 9 (Vikingferder, kristning og rikssamling i Norge). Dette kapitlet kommer under det som kalles Del 3 av boken. Litteraturlisten refererer til følgende kilder: Hanssen, Leer-Salvesen og Aase: *Natur og mennesker: En miljøhistorie* (1996). Stavrianos: *Lifelines from our past* (1992), Steensgaard: *Verden på oppdagelsenes tid Aschehougs verdenshistorie bd, 7* (1994). Boken er kronologisk oppbygd og deles inn i 4 deler som representerer historiske perioder. Middelalderen kommer inn under Del 3 som blir kalt ”Tributtsamfunn”.

Portal Noreg før 1850 (2003, 1. utg) – er Det Norske Samlagets lærebok for Vg2 studieforbereende utdanningsprogram. Ståle Dyrvik har alene skrevet denne boken. Forskjellen fra *Portal* (2007) er at denne boken kun omhandler norgeshistorien og den tar for seg perioden helt frem til 1850. I tillegg er bokens inndeling annerledes. Denne læreboken er delt inn i to ulike deler der Del 1 tar for seg kronologien i norgeshistorien, mens Del 2 tar for seg viktige tema i norgeshistorien med vekt på fem emner: befolkning, levekår, samfunnsgrupper, sosialisering av barn og unge, og til slutt staten. Denne boken har ingen litteraturliste.

Norge 1 (1997, 4. utg) – er Cappelen Forlags lærebok for bruk i Videregående skoler på studieretning for allmenne, økonomiske og administrative fag VK1 i historie. Boken er skrevet av Terje Emblem, Ivar Libæk og Øivind Stenersen. Boken ble strevet etter den nye læreplanen i historie etter Reform 94. Øivind Stenersen (cand. philol. med hovedfag i historie fra UiO) har skrevet om tiden frem til 1030. Denne boken er tatt med for å representere historiefremstillingen i en eldre lærebok, samt at den kan belyse likheter og ulikheter med nyere lærebøker.

De to lærebøkene som er fra 2007 er innefor dagens læreplanverk, *Kunnskapsløftet (K06)*, mens *Portal* (2003) er innefor L97 og *Norge 1* (1997) representerer Reform 94. Jeg vil ikke gå nærmere inn på forskjellen mellom læreplanene. Denne masteroppgaven har et fremtidsrettet mål og legger derfor vekt på K06. Hver lærebok vil i kraft av sitt innhold belyse hvordan rammeverket for historiefremstillingen - uavhengig av læreplanverkene - har vært nærmest uforanderlig i flere tiår.

1.3 Nasjonens store fortelling

De store historikerne på 1800- og 1900-tallet, både i Norge og i andre land [...] formet sine fortellinger som "utsikter" over nasjonens historie. Slik ville de bidra til å bygge den kollektive identiteten og svare på de grunnleggende spørsmål i nasjonens liv: "Hvor kommer vi fra?", "Hvem er vi?", og "Hvor går vi hen?" "Den store fortelling" var historiefagets bidrag til nasjonens selvforståelse (E. Lund 2006: 152-153).

I søket etter det norske folks identitet og felles historie, måtte historikerne finne en kilde som kunne gi svar på spørsmålene stilt overfor. De kildene som for alvor ble stående som "den store fortellings" inspirasjon og hovedkilde, var middelalderens sagaer. Sagaene inneholdt fortellinger som berørte flere av de spørsmålene man ville finne svar på. Sagene kunne dokumentere at det norske folk var *ett folk*, de kunne fortelle om en stolt fortid med mektige konger som gjorde seg bemerket både nasjonalt og internasjonalt, og de fortalte om en nasjon som var fullt på høyde med sine nordiske naboer. I tillegg gav sagaene viktige svar på hvordan Norge en gang hadde blitt kristnet.

Norges fortid fikk dermed en enestående plass i forklaringen av vår kollektive identitet. Sentrale karakterer, folkeferd og hendelser, ble inspirasjonskilden til hva som kunne kalles "den norske tradisjon", og i forlengelsen av dette brennpunktet ble sagatiden et virkemiddel til å legitimere en kontinuitet i det norske folks historie. Spesielt i perioden 1814 og like etter århundreskiftet økte interessen for å vise til en slik kontinuitet:

Likesom 1814 står 1905 som et lysende merkeår i norsk historie. Atter en gang skulle Snorres kongesagaer bli et kraftsentrum i den nasjonale opprustningsfase. Det er neppe noen tilfeldighet at de nye oversettelsene omkring 1900 ble solgt i over 100.000 eksemplarer (Hødnebo 1979: 694).

I sentrum for Norges historie stod sagatidens helter som; Harald Hårfagre, Olavskongene og Kong Sverre. Fokuset på de gamle norske kongene (fra en tid da Norge ble samlet og kristnet) ble et viktig middel for å vekke nasjonalfølelsen blant folk, og vise at Norge rettmessig var et uavhengig monarki. Et eksempel på hvordan sagatidens konger ble brukt i konstruksjonen av det nye norske monarkiet etter vår selvstendighet, er navnevalget på landets nye konge i 1905. Da Prins Carl av Danmark ble utnevnt til konge i Norge skiftet han navn til Håkon den 7. Håkon den 6. er regnet som den siste kongen av det gammelnorske kongedømmet i middelalderen og hans navnebror i 1905 skulle på symbolsk vis videreføre den gamle norske kongerekken (snl.no - Håkon_6_Magnusson).

I etterordet i Snorres kongesaga blir sagaenes betydning for ettertiden belyst på en forbilledlig måte:

De gamle kongesagaers betydning for det norske folk kan knapt overvurderes. Ingen verdslig bok har satt så dype merker i folkesjelen og øvd så vedvarende innflytelse på vår historie, litteratur og kunst som Heimskringla, intet politisk skrift har appellert så sterkt til den nasjonale frihetstrang og selvhevdelse som den (Hødnebo 1979: 693).

I tillegg ble bonden selve symbolet på det urnorske. Bøndene ble fremmet som en gruppe nordmenn som hadde spilt en viktig rolle for nasjonen i sagatiden og levde uavhengig av danskekongen i unionstiden. Bonden kunne legitimere for en prolongasjon av det norske folk fra sagatiden til samtiden. Dermed ble utvalgte egenarter som kunne forbindes med bondekultur sett på som ”typisk norsk”. Landet som opprinnelig var en kystnasjon med en tilsvarende kultur, skiftet ham på 1800-tallet, og bøndene ble fremmet som bærerne av den norske kultur.

May Tove Nyrud har i sin masteroppgave *Hvilken historie? En diskursanalyse av museumsformidling innenfor Den kulturelle skolesekken*, undersøkt museenes rolle i konstruksjonen av den norske kultur på 1800-tallet. Nyrud sier at museene skulle delta i konstruksjonen av ”den store fortellingen” om nasjonen Norge gjennom å skape en felles kulturarv. Hovedårsaken til at bondekulturen ble valgt, var at de som arbeidet med dette, var på jakt etter det de mente var særnorsk og som kunne skille Norge fra Danmark. Nyrud skriver at; ”Enkeltelementer fra bondekulturen ble valgt ut – og omformet – og slik ble det konstruert en idealisert nasjonal kultur” (Nyrud 2008: 41). I denne forbindelse ble det museenes oppgave å samle inn, registrere og formidle materiell kultur i form av oldsaker, gjenstander og bygninger fra bygdene. Ved at museene fokuserte på denne typen gjenstander og kunnskap, bidro de til å bygge den store fortellingen om ”bondelandet Norge” fremfor ”kystlandet Norge”. Det er en variant av den samme store fortellingen vi ser i norske nasjonalromantikeres fremstillinger av bunadskledde, folkedansende bygdefolk i malerkunsten, sier Nyrud (Nyrud 2008: 42).

Bildet av ”oss bønder” er høyst levende også i vår egen tid. Hardingfela og bunaden er typiske eksempler på hva vi nordmenn forbinder med norsk kultur. Forklaringen på dette selvbildet må altså sees i forhold til et fokus på sagatiden og det politiske klimaet i Norge på 1800-tallet.

I etableringen av nasjonalstater i Norge og ellers i Europa så vi samtidig framveksten av historiefaget. Peter Andreas Munch (1810-1863) tilhørte den

generasjon forskere og forfattere som fikk stor betydning for oppbyggingen av den nasjonale kultur i Norge etter 1814. I 2012 ga forfatterkollegiet Bagge, Collett og Kjus ut en ny bok om P.A Munch. Det er ikke tilfeldig at boken fikk den passende tittelen; *P.A. Munch - historiker og nasjonsbygger*. Skapelsen av Norges identitet på 1800-tallet ble hovedsakelig formet gjennom identiteten til historikere, forfattere, kunstnere og embetsmenn som overveiende var fra Østlandet, og dette forholdet ble bestemmende for det vi i dag identifiserer som ”norsk kultur”.

1800-tallets vekt på sagaenes fortellinger, og et nytt fokus på den karakteristiske norske bondekulturen, ble nasjonens redskap for å skape vår felles historie. Historien fikk en slik enestående plass i den norske tradisjon at den nå fremstår som nasjonenes ”store fortelling”.

Kapittel 2: Historiografi av norsk historieskriving

2.1 Innledning

Når jeg i de kommende kapitlene skal presentere og drøfte viktige tema og aktører i norsk middelalder, er det nødvendig å først sette seg inn i historiografien til norsk historieskriving. Der finnes forskjellig forskning på middelalderen, derfor må man se nærmere på perioden forskningen ble gjort, og hvilket ståsted forfatteren hadde, eller enda har. Politiske strømninger i forfatterens samtid og metodeskifte er noen av hovedårsakene til de ulike fremstillingene vi ser av norsk historie. Masteoppgaven vil hovedsakelig ta for seg perioden ca. 800-1030, men i dette kapitlet er ulike epoker i middelalderen representert. Hensikten med dette kapitlet, er først og fremst å presentere noen av de mest sentrale norske historikerne jeg har brukt i denne oppgaven slik at leseren kan sette dem i tid og rom. Formålet er også å danne et bilde av norsk historieskriving i moderne tid. Dette vil igjen fungere som et bakteppe når jeg senere i oppgaven skal se nærmere på forholdet mellom historisk forskning og innholdet i norske lærebøker i den videregående skolen.

2.2 Den historiske skolen, 1830-1860

På første del av 1800-tallet stod norsk historieskriving overfor et veiskille. Influert av den tyske historietradisjonen oppstod det et gjennombrudd i historieskrivingen hvor det ble lagt større vekt på kildekritikk, samt å søke etter å skrive historien ”slik den egentlig var”. Historikerens oppgave var å på best mulig måte rekonstruere fortiden (Moseng et. al 2007: 14).

Året 1814 står sentralt i norsk historie. Dette var året da Norge fikk sin egen Grunnlov og en periode hvor den norske nasjonen strebet etter å finne sin identitet uavhengig av våre naboland Danmark og Sverige. Gjennom å studere nordmennenes historie kunne norske historikere søke i kildene etter ”vår” identitet og legitimere for en selvstendig stat og, ikke minst, en felles nasjonal historie. På 1830-tallet var Rudolf Keyser (1803-1865) og Peter Andreas Munch (1810-1863) de mest fremtredende og aktete historikerne i landet. Både Keyser og Munchs historieforståelse var influert av den tyske tradisjon -spesielt Barthold Georg Niebuhr og Leopold von Ranke- der begge søkte å skrive en så spesifikk og nøyaktig beskrivelse av Norges historie som mulig. Verket *Norges gamle lover* (1846) ga eksempelvis en mye bedre historisk fremstilling enn tidligere der detaljene og bildene

av fortiden ble tydeligere presentert og forklart (Bagge 1996: 112).

Munch forklarer i innledningen av ett av hans hovedverk at fortellingen måtte bære preg av en kritisk granskning der alle kilder må være nøye undersøkt og metodisk sammenliknet. I tillegg hevdet Munch at eldre kilder måtte sees på som mer pålitelige enn nyere. Muntlige kilder ble ansett som mest pålitelige siden den muntlige tradisjonen kunne trekkes tilbake til selve hendelsene. På bakgrunn av dette kunne man, ifølge både Munch og Keyser, trygt stole på mye av det sagaene forteller, men man måtte likevel være både kritisk og analytisk i sitt arbeid (Bagge 1996: 113).

Norges stilling i forhold til nabolandene ble et viktig brennpunkt for både Munch og Keyser. Begge hevdet at Norge stod i en særstilling i forhold til Danmark og Sverige siden den norske bondestanden alltid hadde vært fri, noe som ikke var tilfelle i våre naboland. Denne hypotesen ble begrunnet med at Norge hadde blitt befolket gjennom innvandring, mens Danmark og Sverige hadde blitt erobret av ulike grupper som senere etablerte seg som adel (Moseng *et al.* 2007: 14). Spesielt Keyser ble sterkt knyttet til sin innvandringsteori som ble utdypet i artikkelen ”Nordmennes Herkomst og Folkeferd” (1839). Keyseres innvandringsteori gikk i hovedsak ut på at den norrøne befolkningen hadde innvandret til Norden fra øst og nord. Danmark og de sydsvenske landskapene var i en særstilling siden de allerede var befolket av ikke-nordiske germanerstammer (goter). Disse germanerstammene ble etter hvert fordrevet eller undertvunget de nordiske stammene (Dahl 1990: 46). Norge var dermed det nordiske folks hovedområde og den nordiske tradisjons vugge. Norge var i følge Keyser ”[h]ovedlandet hvorfra den herskende danske Befolkning er udstrømmet, og hvor det nordiske Element maa fremtræde renest” (Dahl 1990: 50). Bull, på sin side, mente at den germanske stammen hadde tre hovedavdelinger, istedenfor to: (1) nordgermanere (de nordiske folk), (2) mellomgermanere (gotere) og (3) sydgermanere (de egentlige tyske folk). Alle de overnevnte stammene innvandret over, eller nord om Østersjøen. Sydgermanerne kom tidligst mens det nordiske folk kom sist langs den nordlige veg (Dahl 1990: 64).

Tidligere historikere hevdet at de skandinaviske landene hadde en felles kultur og historie, men fra 1830 årene oppstod det altså en idé om at Norge skilte seg fra de øvrige landene i Skandinavia. I tillegg til innvandringsspørsmålet ble også eddadiktene og sagalitteraturen trukket frem for å bevise at Norge skilte seg fra sine nordiske naboer. At skriftene hovedsakelig var basert på norske forhold ble forklart ut

i fra ideen om at det var noe særegent ved det norske folk og samfunn.

Keyser og Munch ville i sin historieskriving konsentrere seg om tiden før Norge mistet sin selvstendighet til Danmark og Sverige, altså perioden før 1319. Unionstiden skulle ikke tilskrives stor oppmerksomhet, fokuset skulle heller ligge på å konstruere en bestemt linjedragning fra ”storhetstiden” i middelalderen, til samtiden. Keyser og Munch så den norske nasjonens vekst og fall ut fra fremveksten av en mektig kongemakt som ga stabilitet og vekst i perioden 1030-1130 og på 1200- tallet, mens nedgangen på 1300- tallet skyltes dansk inngripen i norske interesser.

Ottar Dahl mener at for Keyser var ”[t]iden fra Olav den hellige til borgerkrigen landets lykkeligste tid, preget av god balanse mellom kongens og folkets makt, med tyngepunkt avgjort på folkets side” (Dahl 1990: 54). Ser vi tilbake på Keyser og Munchs samtid var den preget av forhold som kan gjenspeile deres syn på middelalderens historie. I 1814 ble Norge revet løs fra Danmark, bare for å senere komme i union med Sverige. Igjen var det snakk om nabolandenes intervensjon i norske interesser som virket obstruerende og destruktiv for den norske nasjon, og parallellen til 1300-tallet var tydelig.

Særlig Munch høstet mye oppmerksomhet og anerkjennelse gjennom sitt syn på forholdet mellom kongemakten og aristokratiet, og betydningen dette hadde for Norges senere tap av suverenitet. Munch fulgte i første rekke hovedtrekkene Keyser hadde trukket opp, men var mer detaljstyrt og mer kritisk i sin forskning enn sin fagfelle (Dahl 1990: 63). Mens Keyser eksempelvis godtok sagaens historie om Gyda¹ i Harald Hårfagres saga, forkastet Munch denne beretningen fullstendig. Til kontrast var for øvrig Munch og Keyser enige i at det var odelsretten som la grunnlaget for den norske samfunnsorden, til forskjell fra Sverige og Danmark hvor lensretten la grunnlaget (Dahl 1990: 67-74). Igjen ser vi et eksempel der historikerne har vært enige når det kom til norsk egenart i forhold til Sverige og Danmark. Ifølge Munch var de norske odelsbøndene ”Landets egentlige Arisktokrati”. Odelen var så innprentet i den norske folkesjela at da Harald Hårfagre (angivelig) innførte odelsinndragningen, var ”odelsprinsippet så grunnfestet i Norge at Harald lenskongedømme ikke kunne få varighet” (Dahl 1990: 67). Denne

---

¹ Gyda ville i følge saken om Harald Hårfagre ikke bli hans frille siden Harald bare hadde et rike på noen få fylker. Harald bestemte derfor å legge hele Norge under seg, og nektet å klippe håret før samlingen av landets fylker under sitt kongedømme var fullført (Norges kongesagaer 1979: 57).

odelsproblematikken vil vi komme nærmere inn på i neste kapittel, men vi kan i denne sammenheng poengtere at dette odelsspørsmålet spilte en avgjørende rolle for bøndernes plass i nasjonens ”store fortelling”.

Både Munch og Keyser hevdet at Norges tap av politisk selvstendighet hadde en politisk forklaring. Men der Keyser vektla den politiske tyngdeforskyvningen fra folkestyre til kongestyre, la Munch mindre vekt på samfunnets egalitære karakter, og fokuserte på forholdet mellom aristokratiet og kongemakten (Moseng *et al.* 2007: 14). For Munch hadde det gamle ætte-aristokratiet vært garantist for folkets myndighet, men på 1000-tallet etablerte det geistlige og verdslige aristokratiet seg som en egen samfunnsfaktor med sterke ambisjoner. Kongemakten greide imidlertid å bryte ned denne aristokratiske offensiven, men til en høy pris (Moseng *et al.* 2007: 14): ”Norges ulykke i Unionens kritiske Periode var at Norge, da det gjaldt --- ikke hadde noget eget Aristokrati til at holde det danske og svenske Stangen” (Dahl 1990: 69-70). Ifølge Munch ble altså svekkelsen av aristokratiet i Norge en viktig årsak til selvstendighetstapet på 1300-tallet. At Munch så skandinavisk politikk som et problem for den norske statsmakten kan, som sagt, være inspirert av Munchs egen samtid. Vi ser tendenser hos flere historikere som etterkommer Munch og Keyser at det er sammenheng mellom forfatterens historiesyn og politiske strømninger fra perioden forfatteren skriver.

2.3 Evolusjonisme og kildekritikk, 1860-1910

Etter Munch og Keyseres bortgang trådte det frem en ny generasjon historikere i Norge. Den mest omtalte historikeren på andre halvdel av 1800-tallet, var Ernst Sars (1835-1917), og han videreførte flere av de grunnleggende trekkene fra sine forgjengere, men hadde en annen oppfatning. Til forskjell fra Munch og Keyser som var opptatt av konstitusjonelle ordninger, gikk Sars i retning av at sosiale grupper, eller klasser, var drivkraften i historien (Bagge 1996: 115). Spesielt viktig for Sars stod forestillingen om at historien var en langvarig prosess som strakte seg over en lengre tidslinje:

Sars accepted the main outlines of the historical narrative of Keyser and Munch. However, he tried to show that the shifting phases of Norwegian history were not the result of sudden or dramatic events, exaggerated demands by prelates, or more or less adequate ”social engineering” on the part of the leaders of society, but were caused by social laws, so that one step in the development inevitably led to the next (Bagge 1996: 115).

Sars så situasjonen i tidlig middelalder som en tilstand der kongen måtte alliere seg med det lokale aristokratiet for å vinne makt. Dette aristokratiet fikk ytterligere økt sin makt, men mistet gradvis sitt lokale maktfeste. Aristokratiet mistet tilslutt sitt maktgrunnlag og dermed sin lokale forankring, og Norge ble stående uten et sterkt aristokrati som kunne hevde seg mot sine motstykker i Sverige og Danmark. Denne fremstillingen er i og for seg ganske lik Munchs, men Sars gikk videre i sin forklaring; Selv om dette forholdet i middelalderen fremsto som en svakhet, mente Sars at det faktisk fikk positive konsekvenser for Norge på sikt. At Norge hadde gått fra å være en især aristokratisk region, til å sosialt sett bli et egalitært samfunn virket, paradoksalt nok, som en fordel. ”Den jevne sosiale strukturen ble bevart gjennom unionstida, og da Norge igjen ble en selvstendig stat, stod folk rede til å overta makten i det moderne demokratiet” (Moseng *et al.* 2007: 15). Dette eksemplet gjenspeiler ganske tydelig Sars historieoppfatning der historien beveger seg over et lengre tidsrom, og belyser hans ”bidrag” til utformingen av nasjonens ”store fortelling”.

I likhet med sine forgjengere, la også Sars vekt på norsk egenart og bøndenes frihet og uavhengighet i forhold til andre europeiske land. Som en komparasjon av det norske og det danske samfunnet, hevdet Sars at innføringen av evneveldet i 1660 ble gunstigere for Norge enn for Danmark. Da godseierveldet i Danmark ble sterkere, opplevde de danske bøndene mer press og undertrykkelse enn tidligere. Forholdet i Norge var helt motsatt, for her opplevde bøndene en større frihet enn før. Årsaken til dette var at den norske samfunnsorden ”hvilede paa et demokratisk Grunlag og udmærkede sig fra Oldtiden af ved en mer enn almindelig jævn Fordeling af Eiendom og Rettigheder” (Dahl 1990: 99-102).

Gustav Storm (1845-1903) var er annen venstreorientert historiker på slutten av 1800-tallet. Storm videreførte også mye av arbeidet til Keyser og Munch. Storm foretrakk for øvrig å gå enda dypere inn i kildene enn sine forgjengere og granske spesielt utvalgte problemstillinger. Sett i forhold til Keyser og Munch hadde Storm også en mer kritisk innstilling til sagaene, mens han i forhold til Sars, ofte blir ansett for å ha en mer teknisk og nærgående metode i sin historieforskning (Bagge 1996: 116).

Sars og Storm ble, som nevnt, omtalt som venstreorienterte historikere, men der eksisterte også en konservativ fløy på andre halvdel av 1800-tallet.

Særlig nevneverdig i denne sammenheng er T.H Aschehoug (1822-1909) og Yngvar

Nielsen (1843-1916). Aschehoug, lik sine fagfeller, la større vekt på materielle og økonomiske faktorer for å forklare Norges stilling i middelalderen. Dette står i kontrast til f. eks Sars som så kultur og ånd som historiens drivkrefter (Moseng *et al.* 2007: 15). Et sentralt tema hos konservative historikere på slutten av 1800- tallet i forklaringen på Norges nedgang, var mangelen på jord. ”I dette ligger også et annet syn på historien forut for selvstendighetstapet. For dersom det var slik at årsaken til Norges nedgang var gitt i utgangspunktet, måtte 1200- tallet, som ellers var blitt sett som det norske rikets storhetstid, revurderes” (Moseng *et al.* 2007: 15). Norges maktstilling i sagatiden var for Aschehoug en illusjon siden Norge i realiteten egentlig ikke hadde nok ressurser til å være en maktfaktor. Mangelen på jord førte til at den norske adelen var for liten og svak til å hevde seg mot sine nordiske motstykker.

Yngvar Nielsen delte flere av Aschehougs synspunkter, spesielt vedrørende senmiddelalderen. Til forskjell fra sin kollega søkte Nielsen å utvikle de foreliggende teoriene og utdype disse mer i detalj. Nielsen presenterte en interessant og spennende forskning angående Norges nedgang, der han fokuserte på kystlandet og forbindelsen vestover på de britiske øyer. Det var vesterhavsveldet og Kyst-Norge som la grunnlaget for rikets makt, mente Nielsen. Men da Norges politikk ble vendt mot øst, mistet Norge sin militære styrke (som var sjømakt), og man måtte da basere seg på landmakt, noe som stilte store krav til materielle ressurser. Samtidig måtte folk begynne å leve av egen jord, noe det var lite av. Konklusjonen var lik Aschehougs; I maktkampen mot Sverige og Danmark, som hadde et mektigere aristokrati og mer jord, ble ressursfattige Norge akterutseilt (Dahl 1990: 141).

Mange vil nok være enig i at Aschehoug og Nielsen representerte en mer kritisk og skeptisk holdning til Norges storhetstid. Det er kanskje også noe av forklaringen på at de konservative teoriene ikke ble like omfavnet, som for eksempel Sars’ mer oppløftende og nasjonalistiske vurderinger.

2.4 Den marxistiske perioden, 1910-1940

Det første tiåret etter århundreskiftet blir ofte betraktet som avslutningen på den evolusjonistiske perioden, og man går inn i det som kalles *den marxistiske perioden*.

Sentrale aktører innefor denne perioden er Halvdan Koht (1873-1965) og Edvard Bull d.e, (1881-1931) men det er også verdt å nevne Andreas Holmsen (1906-1989). Både Halvdan Koht og Edvard Bull d.e var aktive politikere i Arbeiderpartiet, og deres historiesyn var preget av motsetningen mellom klasser, ikke konflikten mellom

kongemakt og aristokratiet, som tidligere hadde vært dominerende. Både Koht og Bull så motsetningen mellom jordeiere og bønder som mest relevant når tilstanden i norsk middelalder skulle adekvat forklares.

Koht hadde et enda strengere og mer radikalt syn på kildekritikk enn tidligere historikere, og det er i denne forbindelse han presenterte sin kanskje mest kjente og debatterte teori om sagaforfatterne og om hva sagaene kan fortelle som kilde. I en artikkel fra 1913 (som ble presentert i en forelesning) lanserte Koht sin hypotese om at sagaforfatterne egentlig burde regnes som historikere, ganske lik ham selv (Bagge 1996: 117). ”Som ettertidens historikere hadde de skrevet om begivenheter i en eldre tid enn sin egen, og deres historiesyn, problemstillinger og tolkninger reflekterte den tida de selv hadde levd i” (Moseng *et al.* 2007: 16). Det er ut fra dette synet Koht kritiserte tidligere historikere for å ikke tilstrekkelig drøfte det kildekritiske problemet, hvorpå utfallet av dette hadde ført til at historikerne overtok både sagaenes faktaopplysninger og forklaringsmåter. I lys av dette trekker Koht frem det utbredte fokuset på forholdet mellom kongen og aristokratiet, et syn som i følge Koht, er identisk med sagaforfatternes (Dahl 1990: 238). En interessant observasjon i forhold til dette utspillet er at Koht faktisk selv kan bli beskyldt for å gå i samme fella som sagaforfatterne. Som en historiker med marxistiske holdninger, med et marxistisk syn på historien, kan man på mange måter hevde at Koht selv skrev en historie som reflekterte sin egen samtid. Likevel må det sies at historikere flest har lat seg influere av sin egen samtid, noe de ulike epokene innefor historieskrivingen demonstrerer.

En historiker som var influert av Halvdan Kohts marxistiske ideer var Andreas Holmsen. Likevel hadde ikke Holmsen et utelukkende marxistisk syn, og hentet samtidig inspirasjon fra T.H Aschehoug. Med et marxistisk utgangspunkt, som Koht og Bull, søkte Holmsen, lik konservative Aschehoug, å finne de underliggende materielle forklaringene på Norges vekst og fall (Moseng *et al.* 2007: 16). Holmsen gikk med dette utgangspunktet helt nye veier for å finne en tolkning, og han fant sin forklaring i *befolkningsutviklingen*. Ved å studere bosetningsmønster og jordbrukssamfunnet i middelalderen fra et marxistisk perspektiv kom Holmsen til den konklusjonen at den store befolkningsveksten i høymiddelalderen ”hadde tvunget den tidligere frie bondebefolkningen inn under store jordeiere og dermed inn i et utbyttingsforhold” (Moseng *et al.* 2007: 17) .

Considering the relation between population and resources, Norway was already overpopulated by the twelfth century. This situation forced the peasants to become tenants under great landowners, and

this in turn created increasing social divisions. Antagonism between classes produced the internal struggles of the twelfth and the early thirteen century; the main line of division was between the great landowners on the one hand, and the ordinary peasants together with pauperized proletarians on the other (Bagge 1996: 118).

I følge Holmsen kom tilslutt bøndene seirende ut av denne motsetningen, med kong Sverre i ryggen. Som en motreaksjon etter Sverres død kom aristokratiet frem til en innbyrdes enighet, noe som igjen ble utslagsgivende for fremtidige konger. Det nå mektige aristokratiet tok over den politiske makten på 1200-tallet der kongen i økende grad måtte styre ut fra aristokratiets prinsipper (Bagge 1996: 119).

Ut fra denne teorien mente Holmsen at monarkiet faktisk ikke seiret over aristokratiet i ”storhetstiden”, og dermed måtte hypotesen om et svakt aristokrati dominert av en sterk kongemakt forkastets. Holmsen pekte på en helt annen årsak til Norges nedgang, nemlig *svartedauden*. Etter 1349 mistet så mange jordeiere sitt økonomiske grunnlag at fundamentet for en norsk stat forsvant. Å fokusere på et fenomen (*svartedauden*) fremfor noe nasjonalt og eget for den norske stat var ganske så banebrytende i samtiden. Like banebrytende var Holmsens regionale undersøkelser for å forklare nasjonale spørsmål, og han har bidratt mye for å øke den *lokale* historiens status i norsk historieskriving.

Edvard Bull d.e hadde et litt annet syn på historietolkning enn Koht og Holmsen:

Unike Koht, Bull stood in opposition to the national interpretation of Norwegian history. He was not particularly interested in the state, which he regarded as only one of several factors in history of society. Politically, Bull was the more radical and probably more ”orthodox” Marxist (Bagge 1996: 120).

Som vi ser av sitatet overfor var ikke Bull spesielt interessert i staten, det var, i følge Bull, andre faktorer som spilte minst like stor rolle i norsk middelalderforskning. Bull var mer opptatt av konkrete empiriske studier, lik Gustav Storm, og hans viktigste arbeider dreide seg om økonomisk, sosial og institusjonell historie. For Bull var samfunnsorganisasjonen hovedtemaet i sagatidens historie. Bull skilte i sin studie eksempelvis mellom samfunnsstrukturen i de ulike landsdelene og så spesielt på forskjellen mellom aristokratiet i de ulike regionene. Deretter sammenliknet Bull aristokratiet i forhold til hver regions respektive maktgrunnlag for å se deres særegenheter.

Et eksempel som går inn på forskjellen mellom historikere innefor denne perioden, kan vi se gjennom Koht og Bulls ulike oppfatning av det norske folks kristenhet i middelalderen. Gjennom sin prisede doktoravhandling *Folk og kirke i middelalderen* (1912) konkluderte Bull med at den kristne religion i virkeligheten bare fikk liten

inngang hos nordmennene. Folks tanke- og følelsesliv hadde mer rot i hedendommen enn i kristendommen, mente han. Koht, på motsatt side, hevdet at Norge faktisk ble bedre kristnet enn mange sydlige land, og at kristendommen stod sterkt i folket (Dahl 1990: 254-255). Dette viser at selv om historikerne er fra samme periode og har likt politisk ståsted, kan det likevel finnes fundamentale forskjeller i deres oppfatning av et tema.

2.5 Ny-empirismen, 1940-1975

Denne epoken i norsk historieforskning preges av særlig to forhold. Tradisjonen brøt med det rådende marxistiske synet og søkte å skrive en mer objektiv og nyansert fremstilling. Den sosialistiske bevegelsen i Norge ble gradvis mindre radikal og forskningen gikk mer bort fra politiske holdninger. Særlig etter andre verdenskrig dreide historieforskningen mot å avstå fra å skrive ut fra forfatterens egne politiske eller religiøse overbevisning. Samtidig ble også fokuset på å bruke historie som et verktøy til å forme en nasjonal identitet dempet. Det andre forholdet som skilte seg fra tidligere perioder var at flere historikere og forskere kom til, dermed ser vi også en økt vekst i antall publikasjoner og synsvinkler. Demografi, epidemiologi, byhistorie, kulturhistorie og til en viss grad kvinnehistorie er noen av de nye områdene som ble dekket av forskerne (Moseng *et al.* 2007: 18).

Selv om Andreas Holmsen er forklart under den forestående epoken, var det i denne tidsperioden han var mest aktiv. Holmsens demografiske studier ble den ledende disiplinen frem til 1960-årene og han gjorde flere viktige teknisk-empiriske studier på blant annet bosetting og jordeierforhold som selv i dag blir tillagt stor oppmerksomhet.

Den viktigste historikeren under denne perioden var likevel Jens Arup Seip (1905-1992). Som et svar på Holmsens forestilling om at kongen var blitt aristokratiets verktøy på 1200-tallet, mente Seip at kongen var relativt fri og at det marxistiske fokuset på sosiale og økonomiske forhold alene ikke kunne forklare politiske forhold. Seip kritiserte de marxistiske tankemodellene for å ha en ensidig og unyansert oppfatning av statsmakten, hvor kongemakten fremsto som et uttrykk eller redskap for ”overklassens” interesser (Dahl 1990: 276). Seip forfektet at hvis samfunnet skulle studeres, så måtte det studeres som et system av ulike funksjoner (Bagge 1996: 123). Begge gir følgende karakteristikkk av Seips syn:

Seip argued for relative independence of individual kings, as well as of the monarchy as an institution, in balancing the various classes of society. The general implications of these arguments were, firstly, that the evidence of the sources should be used to modify theories to greater extent than Marxists had done in Seip's, and, secondly, that the political sphere was not as directly determined by social and economic conditions as Marxists assumed (Bagge 1996: 122-123).

Seips arvtaker Knut Helle (1930-) bygde videre på flere av Seips prinsipper. Helle kritiserte også marxistene og mente at flere av deres "grand theories of Norwegian history" var mer basert på egne meninger enn empirisk forskning. Blant annet forsterket han Seips hypotese om forholdet mellom aristokrati og kongemakt. Helle greide med stor dyktighet å påvise at aristokratiet faktisk var for dårlig organisert til å kunne yte noen slags makt over kongen i middelalderen (Bagge 1996: 123).

2.6 Samfunnsvitenskap og mentalitetshistorie, 1980-

Som en reaksjon på empiriens søken etter å skrive en historie helt uanfektet av personlige antakelser og ideologisk overbevisning, kom det fra 1980-tallet en kritikk av også denne retningen. *Mentalitetshistorien* var influert av den franske analeskolen der tenkemåter, rammebetingelser, forestillingsverdener og forutsetninger i en gitt periode kunne gi en økt forståelse av de valg som ble gjort, fremfor å betrakte dem med samtidens øyne. Mentalitetshistorie tok høyde for at folks tenkemåte ikke var lik den vi har i dag, på lik linje med at deres samfunns- og materielle forhold også var ulik vår tids forhold.

Sverre Bagge (1942-) er en av de mest kjente historikerne fra denne perioden. På 1980-tallet gransket Bagge blant annet den politiske mentaliteten i middelalderen gjennom en studie av sagalitteraturen. Bagge undersøkte i *Society and politics in Snorri Sturlusson's Heimskringla* (1991), politisk adferd og forholdet mellom normer for lojalitet og egeninteresse i et samfunn basert på feider og ære. Undersøkelsene ble sett ut fra statsutviklingens rolle i forhold til samfunnsendringer og endring av normer i middelalderen (Orning 2010: 255). Det er i arbeidene med kongesagaene at Bagge har gjort sine viktigste bidrag til norsk middelalderhistorie. På mange måter kan han sies å ha "restituert sagaene som kilde til vår politiske historie, men da en annerledes politisk historie enn den tidligere norske historikere var opptatt av" (snl.no – Sverre Bagge). Bagge har høstet ros for å vise at 1200-tallets sagatekster faktisk er mer velegnet som kilder til studiet av høymiddelalderens politiske kultur enn tidligere antatt. Hovedarbeidene, *Society and Politics in Snorri Sturlusson's Heimskringla* (1991) og *From gang leader to the Lord's anointed. Kingship in Sverris saga and*

Hákonar saga Hákonarsonar (1996) er begge publisert utenlands og har vunnet internasjonal anerkjennelse (snl.no). Gjennom å skrive på engelsk, har Bagge gjort et betydningsfullt bidrag i å gjøre norsk historie tilgjengelig utenfor landets grenser.

I tillegg til mentalitetshistorie ble også *samfunnsvitenskap* brukt i historieforskningen, med særlig vekt på sosialantropologi. Hans Jacob Orning (1965-) gir i artikkelen ”Norsk middelalder i et antropologisk perspektiv” (2010) et bilde på hvorfor mentalitetshistorie og antropologi har sin plass i historisk forskning, samtidig som han kritiserer Knut Hells empiriske grunnholdning:

Vi er vel alle enige om at kildene bare gjengir en liten flik av fortidens virkelighet. Spørsmålet blir da hvordan vi fyller ut resten av bildet. Etter mitt syn er middelaldersamfunnet så annerledes fra vårt moderne samfunn at vi trenger eksplisitt formulerte teorier for å gjøre det. Vi kan ikke bruke dem som ferdige fasiter, for de vil som regel være utformet i andre kontekster, men som hjelpemidler vi selv kan modifisere og raffinere i løpende dialog med kildene. Alternativet er imidlertid ikke å velge bort teori. Hells empiristiske grunnholdning bygger på et premiss om at man kan fylle ut resten av bildet med det som i siste instans er egne erfaringer og forestillinger[...]Der Helle mener vi trenger en tilbakevending til det modernistiske paradigmet, mener jeg vi bør forfølge det antropologiske videre (Orning 2010: 251-252).

Ornings svar til Helle klarlegger hovedmotsetningen mellom empiristene og samfunns- og mentalitetshistorikerne.

Også Claus Krag (1943-) er en nevneverdig historiker i denne forbindelse, til tross for at han ikke representerer den mentalitetshistoriske tradisjon. Krag videreførte mye av den radikale, kildekritiske tradisjonen fra brødrene Weibull på begynnelsen av 1900-tallet. Faktisk kan noe av grunnen til at denne (svenske) tradisjonen fikk sitt endelige gjennombrudd i Norge, tilskrives Krag (Bagge 2002: 173). Krag kan sies å fremstå som motparten til den oppfatningen vi har brakt på bane overfor; sosialantropologi og mentalitetshistorie. Den mest avgjørende forskjellen mellom disse to retningene vedrører synet på senere sagaer og berettende kilder. Mens Krag forkaster det meste av sagaenes opplysninger om tidlige tider, har den alternative retningen en mer positiv holdning, som for eksempel hos Sverre Bagge (Bagge 2002: 174). Den forskningen Krag har fått mest oppmerksomhet for, også blant mentalitetshistorikere, er hans sammenhengende fremstilling av Olav Haraldssons regjeringstid. Krag tok et reelt oppgjør med den marxistiske tradisjonens kildetolkninger og fremla ”på en forbilledlig måte for et bredere publikum en analyse av middelalderens historieskriving, samtidig som han [ga] et innblikk i moderne historikers arbeid med kildene” (Bagge 2002: 176). Krag skarpsindige tolkninger, og fremstilling bygget nesten utelukkende på samtidige kilder. Selv om Claus Krag og Sverre Bagge står som representanter for hver sin historiske tradisjon, berømmer

Bagge Krag i artikkelen ”Mellom kildekritikk og historisk antropologi” (2002) for å ha bidratt til et mer riktig bilde av tidlig norsk middelalder:

[Krag] gir et riktigere bilde enn tidligere forskning, og et bilde som i større grad tar hensyn til det særegne ved samfunnsforholdene i tidlig middelalder. Samtidig er hans fremstillinger preget både av det fragmentariske kildematerialet han bygget på og hans skepsis mot generelle teorier om samfunnsutviklingen. Den har dermed mer preg av kritikk og modifikasjoner av tidligere oppfatninger enn av en ny syntese (Bagge 2002: 176-177).

Selv om Bagge anerkjenner mye av Krags forskning og bekrefter den, var likevel et av hovedmålene med artikkelen å vise at man faktisk kan stole mer på Snorre enn det Krag innrømmer. Bagge mener at sagatidens samfunn ikke var vesensforskjellig fra 1000-tallets, og dermed kunne sagaene gi en adekvat representasjon av feider, allianser, gaveutveksling og politisk handlemåte (Bagge 2002: 212-213). I tillegg synes Bagge at Krag burde gi de marxistiske historikerne mer anerkjennelse:

Den forestående fremstillingen [i artikkelen] har langt på veg bekreftet og videreført Krags kritikk av tidligere forsøk på å forstå Olav den helliges regjeringstid i lys av helhetlige oppfatninger av samfunnsutviklingen i tidlig middelalder. Derimot deler jeg ikke Krags skepsis mot slike helhetsoppfatninger i sin alminnelighet. Det er historieforskningens og annen samfunnsforsknings oppgave ikke å bare forklare enkeltpersoners handlinger, men også å klarlegge de strukturelle betingelsene for dem. Det er den marxistiske tradisjonens store fortjeneste å ha innsett dette, selv om mye han innvendes mot deres empiri. Kildene lar oss ane enkelte særtrekk ved Olav, og hadde vi hatt mer materiale, ville sikkert flere ha trådt frem (Bagge 2002: 206-207).

2.7 Oppsummering

Jeg har til nå gitt en kronologisk fremstilling av norske historikers tolkning og forståelse av norsk middelalder. Det første man kanskje legger merke til er at hver respektive periode har sitt fokus, enten det totalt bryter med det forestående, eller om det bygger videre på en tidligere periodes tanke sett. Fokuset reflekterer som regel den konteksten (samfunnsforholdene) historikerne skrev. På mange måter kan historieskriving sees som en utviklingsprosess der historikere til stadig søker nye, og bedre måter å forklare fortiden på. Der noen historikere bygger videre på ideene til sine forgjengere, prøver andre å endre forståelsen. Munch så for eksempel svekkelsen av aristokratiet som en viktig årsak til selvstendighetstapet på 1300-tallet, noe også Sars var enig i. Sars gikk likevel lengre i sin hypotese og mente at det egalitære samfunnet i Norge gjorde folket klar til å ta over makten i det moderne demokratiet når den tid kom. Dette er et eksempel der en historiker bygger videre på tidligere synspunkter, men endrer fokus. Et mer brytende fenomen finner vi hos Koht, der han gjennom marxistiske standpunkter ser økonomiske forhold som utslagsgivende i

forholdet mellom sosiale klasser, og mellom konflikter og allianser. Selv om Koht og noen av hans samtidige historikere rettet hard kritikk mot sine forgjengere ser vi likevel en form for kontinuitet mellom generasjonene. ”Den store syntesedannelsen [hos Koht] hadde mange tangeringspunkter med Sars’, og den overgripende beretningen om rikets vekst og fall var i sine hovedtrekk ikke ulik den man finner hos enda eldre historikere” (Moseng *et al.* 2007: 16).

Historieskrivingen bærer også preg av tiden den ble skrevet i. Mange vil nok mene at Keyser og Munch var preget av samtidens nasjonale identitetsproblem, noe som også kan sies om Sars. Historieskrivingen på 1800-tallet la i kraft av sin agenda mye av fundamentet for vår kollektive historie. Koht og Bulls periode var preget av marxistiske holdninger, noe deres arbeider bar preg av, men etter som den sosialistiske bevegelsen i Norge gradvis ble mindre radikal mistet også det marxistiske historiesynet sitt fotfeste. Videre var marxistenes historieskriving drevet av en ideologisk tilnærming. T.H Aschehoug og Yngvar Nielsen kan sies å være mindre påvirket av nasjonale strømninger enn sine samtidsfeller. De presenterte en mer nøktern fremstilling der Norge ble sett som en koloss på leirfötter i ”storhetstiden”. Jordspørsmålet som Aschehoug presenterte ble igjen tatt opp av Holmsen, men han hadde en ulik forståelse og brennpunkt. Holmsen mente at Norges nedgang skyltes svartedauden. Koht og Bulls uenighet om kristendommen i Norge i middelalderen er også en indikasjon på hvordan oppfatningen mellom to historikere (med likt tankesett) kan sprike.

Fra 1940- tallet og utover begynte man å skrive en mer nyansert historie, og dermed trodde kanskje mange at historieskrivingen hadde funnet sin endelige metode. Som vi har sett var ikke dette tilfellet. Mentalitetshistorien og innføringen av samfunnsvitenskapen førte til enda en ny periode i historieforskningen, en periode som fortsatt er vedvarende. Likevel har Claus Krag fremstått som et utskudd fra den rådende tradisjonen i vår samtid der han har videreført den strenge kildekritiske metoden til brødrene Weibull fra første del av 1900-tallet.

Skiftningene i historieforståelsen fra 1830 til i dag har vært mange. Ser vi på historieskrivingens utvikling kan man kanskje gi Sars rett i at historien strekker seg over en lengre tidslinje. Selv om synspunktene har vært mangfoldige, og sannsynligvis vil bli flere, har likevel grunnmotivene i historieskrivingen vært de samme, der man har fokusert på; forholdet mellom samfunnsgruppene, arten av statsdannelsen og styreformene, og den store krisen i senmiddelalderen (Moseng *et al.*

2007: 18). Sannsynligvis vi disse fokusområdene vedvare også i fremtiden, men forklarelsen av årsakene vil mest sannsynelig fortsette å bli debattert.

Kapittel 3: Hårfagreætta i norsk tradisjon

3.1. Innledning

I de neste to kapitlene vil jeg drøfte noen utvalgte tema fra norsk middelalder i perioden 800-1030, og sette den historiske fremstillingen av disse temaene under kritikk. Perioden fra 800-1030 omhandler flere av de mest kjente kongene fra norgeshistorien, og ved å vise historieskrivernes syn og fokus på disse kongene, vil jeg gjennom deres motstående synspunkter drøfte hvor upålitelig dagens bilde faktisk er. Mye av innholdet i sagaene, spesielt det Snorre har forfattet, har fått en helt unik posisjon i fremstillingen av Norges historie. Jeg ønsker å vise i dette - og neste kapittel - at fokuset på norsk historie er moden for fornyelse, eller utskiftning. For å få en didaktisk vinkling på denne oppgaven vil jeg trekke frem eksempler fra lærebøker i den videregående skolen. Eksempelene som presenteres er valgt på basis av måten de gjenspeiler det tradisjonelle historiesynet.

3.2 Arven etter Snorre Sturlason

Den historiske fremstillingen av norsk kongemakt kan på mange måter sies å enda være preget av kampen mellom kongemakt og adel. Når vi leser historiebøker i skolen står kongemakten sentralt og dermed blir også adelen, som er kongens allierte eller utfordrer, viet stor oppmerksomhet. Vi leser for eksempel om hvordan Harald Hårfagre gikk til strid mot store høvdinge, hvorav flere av disse utvandret til Island. Olav Haraldsson var småfolkets mann og kjempet mot det gamle aristokratiet, og historien når sitt klimaks da Sverre drepte hele lendmannsklassen. Denne kampen mot adelsmakten er det bærende element i kongedømmets historie og hovedpersonen bak dette historiske synspunktet er Snorre Sturlason. Historien har i tillegg rutinemessig blitt fremstilt fra kongens side eller på kongens premisser.

Det er nærliggende å hevde at Halvdan Koht har bidratt mye til mitt synspunkt omkring Snorres innflytelse. Også Koht anser Snorre som den faktoren som har hatt størst innflytelse på hvordan vår eldre historie fremstilles. I en artikkel kalt "Sagaenes opfatning av vår gamle historie" (først utgitt i Historisk Tidsskrift, 1914) ga Koht et klart bilde på hvordan Snorre har påvirket vår historieforståelse. Som et eksempel på hvor preget historikere faktisk er av Snorres fremstilling, bruker Koht to av Norges fremste historikere - P.A. Munch og J.E Sars - som eksempel.

Munch anså kampen mellom kongens føydalrett og ættenes odelsrett som vår

eldste histories største motsetning. På den andre siden fokuserte Sars på Harald Hårfagre og Olav den Helliges kamp for å innføre et demokratisk kongedømme. Innføringen av et slikt kongedømme skjedde ved at kongen ryddet seg rom på bekostning av et mektig ætte-aristokrati, der striden var en nødvendighet for å opprette rikets enhet og den nasjonale selvstendighet. Det interessante i denne sammenheng, sier Koht, er at selv om Munch og Sars kan fremstå som uenige, så møtes de likevel i tanken om den stadige kampen mellom kongedømme og adel. ”Enten om man har oppfattet det norske aristokrati som en tjenesteadel eller som en opprinnelig godseierstand, så har man gjennomgående sett den i konkurranse med kongemakten”(Koht 1967: 45-46). Dette eksemplet av Koht er svært interessant, og verdt å ta med seg siden den gir et godt bilde på hvordan historikere, selv om de er uenig med Snorre, likevel deler hans fokus på forholdet mellom konge og adel. Det er akkurat dette forholdet Koht mente vi måtte gjøre noe med. Selv om historikere er uenig og kanskje ikke tror på alt Snorre skriver, så er de likevel preget av hans helhetlige fremstilling.

Som en forklaring på hvorfor og hvordan sagaene ble skrevet mente Koht at mye av forklaringen kunne forstås ut fra Snorres egen samtid. Sagatiden var en tidsalder med voldsomme samfunnsbrytinger, og mye av årsaken til at sagaene i det hele tatt ble skrevet, måtte sees ut fra disse brytningene (Koht 1967: 42). Som en direkte følge av dette ble også innholdet i sagaene preget av samtiden de ble skrevet. Ifølge Snorre, og de kildene han baserte seg på, ble Norge samlet under Harald Hårfagre, og rikssamleren innførte et stort samfunnsskifte. Han nedkjempet alle de gamle småkongene og gjorde alle storfolk til sine undersåtter. De som ikke ville føye seg for Harald måtte rømme landet. Han tok landsskyld fra både rike og fattige, han satte sine menn til jarler over hele landet og giftet bort sine døtre til disse mennene. Dette førte til at sønnene til Haralds jarler la grunnlaget for et mektig og revolusjonerende styre i Norge. Det man kan lese ut fra Snorres fremstilling er at de nye stormennene som vokste frem i Haralds ætt ble bærerne av Hårfagreættas fremtidige maktposisjon. Eksempelvis var det stormennene som gjorde Håkon den Gode til konge, mens det var de tilsidesatte høvdingene som kjempet mot hans kristningsforsøk. ”Og under Eriksønnene optrådte kongedømmet igjen med slikt ’ovrike’, så mange rikismenn måtte rømme landet, og selv Håkon jarl blev til slutt så ’hard og ’frek’, så stormennene vendte seg mot ham”(Koht 1967: 47). Forholdet til høvdingklassen var hele tiden avgjørende for landsstyret. Det fremste eksemplet på Snorres syn ser vi

under Olav den Hellige. Før Olav kom til makten var det mektige høvdingene som dominerte i Norge og flere av disse var alliert med den danske kongen. Dette er de samme mennene som senere fører til Olavs fall.

For å finne en underliggende forklaring på Snorres syn mener Koht at kong Sverres kamp på 1100- og 1200-tallet ble svært utslagsgivende for innholdet i sagaene, og kan regnes som hovedårsaken til at vår historieoppfatning er slik den er i dag:

Han [Snorre] har gjort det som hver en stor historieskriver må prøve på, - han har søkt å forklare sin egen tid, og med fast hånd har han draget en enkelt bred linje fram gjennom alle tre århundrer fra rikets tilblivelse. Så sterkt og stødig har han lagt Noregs historie til rette, at hans oppfatning er blitt bestemmende for all ettertids historieskriving (Koht 1967: 49-59).

Kong Sverres rolle ble så sentral fordi Snorre hadde sett at Sverre førte nye ætter frem til seier og makt i samfunnet, og dermed overførte han også dette forholdet til fremstillingen av Harald Hårfagre og Olav Haraldsson, der også deres kamp dreide seg om samfunnsfornyelse. Koht forklarer:

Man så at Sverre hadde gått ut på å skape et embetsverk uavhengig av den gamle stormannsklasse, og man omdannet kongedømmets ideal i hans bilde; det ble til gammel kongspolitikk å sette embetsmenn i stedet for lendmenn. Særlig måtte denne omdannelse ramme Olav den Hellige; han stod for folketanken som den grunnleggende lovgiver, og Sverre måtte stadig søke å hevde Olavs lov over seg[...]Sverre var Olavs arvtager og Olav måtte finne seg i å ta farge av Sverres politikk[...]Også fortiden, historien, tok sitt preg av nutidens kamp (Koht 1967: 54-55).

Måten Koht her klarer å se denne sammenhengen er imponerende og svært tankevekkende. Hvis Snorre har basert sin fremstilling av Harald Hårfagre og hans etterkommere på hendelser som stod nær Snorres egen tid, må man stille seg svært kritisk til denne delen av historien. Det interessante i denne forbindelse blir å finne ut av i hvilket omfang 1200-tallets samfunnsforståelse har preget historien frem til 1030. Å tro på Snorres historiefremstilling blir, som vi skal se, svært problematisk når man stiller den opp mot nyere forskning.

Jeg vil nå søke å finne ut *hva vi egentlig vet om perioden 800-1030* og se nærmere på de områdene av Snorres historie som omhandler kongemakten og som har blitt stilt størst spørsmålstegn ved. Vi skal først se nærmere på Harald Hårfagre og hans liv, for så å behandle senere konger helt frem til Olav Haraldssons død i 1030. I fremleggingen av de ulike punktene vil jeg presentere forskjellige debatter og historikers forskning. Forskningen vil delvis fremstilles i en kronologisk rekkefølge og bli sett i forhold til utvalgte lærebøker.

3.3 Harald Hårfagres makt - tilegnelse av odelen

Ettersom han [Harald] rådde over fleire store kongsgardar, kunne han ruste ut ei stor hird, som slo hardt til mot folk som ikkje ville bøye seg. Kongen tok over gardane til høvdingar som hadde vorte drepne eller hadde flykta, og på kongsgardane sette han inn styringsmenn som vart kalla årmenn (Emblem, Libæk og Stenersen 1997: 56-57).

Til tross for at ingen av de nyere lærebøkene jeg har valgt konkret nevner Haralds odeltilegnelse, er det likevel et viktig tema å ta for seg. Dagens lærebøker er rettmessig nøktern i sin fremstilling av Harald Hårfagre, men likevel blir Harald alltid nevnt i forbindelse med rikssamlingen. Skal Harald nevnes i en rikssamlingsprosess må hans odelsinndragning være en del av hans bragder. Odelstilegnelsen har ofte blitt trukket frem som et godt eksempel på hans suverenitet i Norge under sin regjeringstid, og regnes samtidig å være et av de viktigste signalene på at Harald spilte en viktig rolle i rikssamlingsprosessen. Vi skal nå gå nærmere inn på dette temaet å søke å finne ut om dette odels spørsmålet, og om man har belegg for å kalle Harald Hårfagre rikssamler og/eller "Norges første konge".

Harald skal i følge *Heimskringla* (ca 1220) angivelig ha tatt odelsretten til gården fra bøndene, og bøndene ble gitt status som kongens leilending. I tillegg til dette skal Harald ha utplasserte jarler i hver fylke som skulle dømme lov og landsrett, og han skal ha innsatt hirdmenn i bygdene. Hirdmennenes oppgave var å kontrollere folk og kve dem i kongens navn. Hver jarl skulle holde 60 mann til kongen mot å få én tredjedel av skattene. I tillegg skulle jarlen ha fire eller flere *herser* under seg, disse hadde 20 marks veitsle og holdt 20 mann til kongens tjeneste (Hødnebo og Magerøy 1979: 57).

Dette forholdet som her fremstilles av Snorre er omdiskutert. Mye av uenighetene ligger i om man faktisk kan ta høyde for at Harald virkelig kunne gjennomføre noe så radikalt. En slik handling må ha fortonet seg som svært upopulært blant bøndene, og at han klarte å få så mange stormenn til å bli hans undersåtter er oppsiktsvekkende. Det mest problematiske i denne sammenheng er likevel Harald skattelegging. Det er usannsynlig at Harald kunne vært den første i Europa til å innføre en moderne skattepraksis. Et liknende skattesystem kjenner vi fra 1000-tallets England, og at Harald var tidligere ute enn sine engelske motstykker - som var Norges fremste inspirasjonskilde i middelalderen - er tvilsomt. På linje med at kristendommen først fikk sin introduksjon i Norge gjennom kontinentale impulser, må nok skattepraksisen

sees i en liknende forbindelse (Stenton 1971).

Allerede blant 1800-tallets historikere finner vi store motsetninger omkring odels spørsmålet, og det kanskje fremste eksemplet ser vi i forskjellen mellom Ernst Sars (1835-1917) og Yngvar Nielsen (1843-1916). I artikkelen ”Om Harald Hårfagres samling af de norske fylker og hans tilegnelse af odelen” (1872) sier Sars at Harald ikke hadde tilegnet seg noen form for eiendomsrett over alt jord i landet, men han tenker seg at alle menn i riket ble stilt i et underdanig forhold til Harald, der stormenn rundt om i landet måtte forplikte sin troskap og lydighet til sin herre, og bli hans håndgagne menn. Det er gjennom dette forholdet man må forstå tilegnelsen av odelen. Denne fremstillingen kjenner vi igjen fra lærebok-sitatet innledningsvis. Sars hevder at Harald, og jarlene på hans vegne kunne ”dømme lov og landsret, og som øverste dommer har han tilholdt sig ret til at inndrage odel og eie for dem, der brød seg mod den skyldige undersåtlige troskab og lydighed, og – hva kildene viser - ofte nok gjort bruk av sin ret” (Sars 1967: 265-266). Sars mente at ætten fortsatt hadde odelsrett på gården og kunne gå i arv som tidligere, men, den store forskjellen fra tidligere var at ”odelens forbundne suverenitet er bleven ophævet” (Sars 1967: 269). Bøndene måtte finne seg i å bli pålagt ufrivillige byrder og betale skatt, samtidig som de måtte godta at kongen kunne ta seg friheter på deres egen grunn. Nektet de dette, hadde Harald myndighet til å tilegne seg odelen og gården, og gi den til noen andre. Kom man i ulag med kongen ble man enten forvist fra landet, eller i verste fall drept. Sars tolker Harald Hårfagre som en rikskonge med makt over alle landets fylker, dets folk, og folkets ”egne” landområder. Sars gir følgende forklaring:

I stedet for fylkestidens familieforbund har han grundet en virkelig stat i moderne –romersk forstand, og i egenskab af statens ræpresentant har han tilegnet sig eiendomsret og udelukkende rådighed over alle de strækninger af landet (Sars 1967: 266).

Hvis man godtar Sars historiske fremstilling av Harald Hårfagre i denne kontekst, kan man utvilsomt hevde at Harald var en rikskonge. Å ha myndighet til å utøve en slik makt over folk og stormenn er ikke bare oppsiktsvekkende, det er med samtidens øyne ganske så revolusjonerende. I Danmark - det landet som hadde den klart sterkeste statsordningen av de nordiske landene på denne tiden – fantes ingen form for fast skatt før på 1100- tallet, altså 200 år senere (Bull 1967: 317). Historikeren Thomas Lindkvist gir følgende forklaring på de nordiske landenes statsutvikling i middelalderen:

The chronology and tempo of the political unification differed from kingdom to kingdom. Danish territories, the richest and most densely populated in Scandinavia, were the first to be united into one kingdom. At a time when land divided and sea united, almost every part of the Danish realm could be easily reached by water. It was thus easier to control Denmark than the much larger and topographically divided landmasses of Norway and Sweden (Lindkvist 2003: 164).

Danmark hadde de rette forutsetningene til å danne den tidligste statsmakten i Norden, mens Norge og Sverige ble holdt tilbake på grunn av sine respektive lands topologi og geografiske plassering. At kongen i Norge hadde makt til å kreve inn skatter av sin befolkning i et så kupert, og så spredt befolket land som Norge allerede tidlig på 900- tallet, er usannsynlig (Bull 1967: 317). Det kan faktisk, noe forsiktig, tolkes slik at Sars var påvirket av Snorres fremstilling der 11-1200-tallets samfunnsendringer påvirket historien. Dette vil langt på veg forklare hvorfor Haralds radikale samfunnsendring er så mistenkelig lik kong Sverres kongedømme. Halvdan Kohts teori om at historikere lar seg påvirke av Snorre kan altså ikke avskrives, da den viser seg å kanskje kunne forklare en del tvilsomme historiske fremstillinger. Sars fremstilling kan nemlig på mange måter fremstå som i noe overkant godtroende i forhold til hva Snorre har skrevet. Sett ut fra et helhetsperspektiv fremstår Sars og Snorres historie som urealistisk, og det skinner tydelig igjennom at Harald har blitt tilskrevet mer enn det med samtidens øyne fantes belegg for.

Yngvar Nielsen (1843-1917) fokuserte, i motsetning til Sars, på forskjellen mellom islandsk og norsk tradisjon i historieskrivingen, der motivene for en ulik fremstilling måtte sees i lys av kildenes alder og beskrivelser. For å gi en forklaring på dette forholdet viser Nielsen i artikkelen ”Studier over Harald Hårfages historie” (1907) til de viktigste historieverkene og prøver å se deres grad av troverdighet. Når det gjelder ”bevis” for Haralds tilegnelse av odelen, så finner vi ingen slik forestilling i de eldste kildene, sier han. Det er bare den yngre islandske tradisjon som har et slikt syn. Nielsen mener at *Landnámabók* (slutten av 1100-tallet) burde si noe om dette forholdet men ”denne indholdsrike bog er i den henseelse aldeles taus og meddeler ingensomhelst opplysninger om odelens inndragning” (Nielsen 1967: 276). Harald skal ifølge *Landnámabók* ha kommet i besittelse av herredømme over Rogaland og konfiskert enkelte av motstandernes eiendommer. Det eneste dette forteller oss, sier Nielsen, er at kong Harald i bestemte tilfeller har drevet enkelte av sine motstandere vekk fra sine eiendommer, og man kan dermed ikke konkludere med at han har utført en alminnelig inndragning av selve odelsretten. Ingen av de bevarte norske skrifter, som *Historia de antiquitate regum Norvagensum* (skrevet mellom 1177-1188),

Historia Norvegiæ (slutten av 1100-tallet) eller *Ágrip* (ca. 1190) nevner ett eneste ord om at bøndene måtte avstå sin odel til kongen, og de er i tillegg svært kortfattet i å beskrive Harald Hårfagre (Nielsen 1967: 277). *Fagrskinna* (ca. 1220) kan også hevdes å være innenfor den norske tradisjon selv om den muligens ble forfattet av en islending. Denne boken hadde skaldekvad som hovedkilde og i den forbindelse kan man ikke forvente å finne skildringer av statsrettslige forhold, da kvadene hovedsaklig skildrer slag og kongens hird. Det interessante med *Fagrskinna* er at det ikke finnes noen opplysninger om Island før Olav Trygvasson trer inn i historien. Dermed sier den heller ikke noe om at menn skulle ha rømt landet som følger av Harald Hårfagre. Verken *Ágrip* eller *Fagrskinna* nevner at Harald skal ha tatt odelen fra bøndene og gjort dem til sine trelle eller leilendinger.

Som et eksempel på hvordan den islandske tradisjon, med Snorre i spissen, har misforstått eller konstruert historien på grunnlag av de kildene som forelå, ser vi gjennom hvordan Håkon den Gode gir odelen tilbake til bøndene i *Heimskringla* (1220-tallet), sier Nielsen. Snorre har nemlig tatt litt her og litt der fra forskjellige kilder og konstruert en historie. Nielsen mener det er utelukkende islandske kilder som nevner begge deler:

Som det først var sluttet, at odelen var ophævet, måtte det være ligedan med dens gjenindførelse. Thi de islandske forfattere vidste meget vel, at odelen vedvarende bestod. Men da de nu engang havde ladet Harald afskaffe odelen, var det en nødvendighed at få den tilbage. Dette var omtrent ikke til å ungå. Anledningen dertil bød sig netop frem i forbindelse med Håkons tilbagekomst (Nielsen 1967: 286-287).

Nielsen sier videre at de eldste kortfattede tradisjonene fra *Ágrip* og *Fagrskinna* er de kildene som ligger nærmest de virkelige historiske forhold. Enhver fremstilling av Harald Hårfagres historie må først bygge på den kortfattede tradisjon som stammer fra Norge, på skaldeversene og *Landnámabók*.

Nielsens forskning tyder i retning av at Harald Hårfagre aldri har tilegnet seg odelen, og Nielsen får støtte fra moderne historikere. Eksempelvis er Niels Lund helt klar i sin sak angående odelsspørsmålet, og hevder at hele odelstematikken har rot i en dynastisk feide på midten av 1100-tallet og er ren propaganda. Lund påpeker at der finnes ingenting som kan tyde i retning av en odelstilegnelse på 900-1000-tallet (Lund 1993: 115). Dermed står vi igjen med et helt annet bilde av Haralds overmakt i Norge enn det Snorre fremstiller. Hvis Harald ikke tok odelen fra bøndene slik Snorre hevder, kan vi ikke også da begynne å stille spørsmålstegn ved omfanget av hans makt? Ble virkelig bøndene hans leilendinger, og satte han virkelig en jarl i hvert

fylke og herser i bygdene?

For Snorre er det - som allerede nevnt - motsetningen mellom kongen og stormennene som er hovedmotsetningen i det norske rikets grunnleggningstid. Haralds tilegnelse av odelen er et signal på hans makt over folket, innsettingen av en jarl i hvert fylke indikerer innføringen av et nytt styre, mens stormennenes utvandring viser deres motvilje til å bøye seg for kongen. Ut fra det som har blitt diskutert overfor er Haralds odelstilegnelse en konstruksjon skapt av sagaforfatterne på 1100-1200-tallet. Dermed var heller ikke Harald skyld i at stormennene utvandret. I denne sammenheng kan man også stille spørsmålstegn ved Haralds plassering av én jarl i hvert fylke. At Harald satte en jarl i hvert fylke var utvilsomt svært avgjørende for hans riksmakt, og gjenspeiler på mange måter hans autoritet overfor andre stormenn.

Historikeren Gustav Storm (1845-1903) skriver i artikkelen ”Om lendermandsklassens talrighed i 12. og 13. århundrede – Administrasjon under Harald Hårfagre” (1884) at Snorres fremstilling av Haralds administrative ordning er urimelig. Hvis det stemmer slik Snorre forteller, at hver jarl skulle ha fire herser under seg der jarlen skulle holde 60 mann til kongen, mens hver herse skulle holde 20 mann, blir antall menn til disposisjon ganske røslige. Storm mener at hvis man estimerer med at der var 30 fylker i landet på Haralds tid, ville Harald ha rådet over en hærstyrke på 4200 mann. ”Allerede dette tal synes mig tilstrækkelig til at vise, at beretningen ikke er sikker i sine detaljer” (Storm 1967: 271).

Vi ser ut fra det som har blitt diskutert overfor at historien rundt Harald Hårfagre er preget av misforståelser og konstruksjoner. Man kan relativt trygt konkludere med at Harald ikke inndro odelen fra bøndene, ikke la landet i skatt, eller fikk alle stormennene i landet under sin kontroll. Det er dermed lite som tyder på at Harald skal ha skapt Europas mest utviklede og avanserte stat allerede på 900-tallet.

For å avslutningsvis gi et eksempel på hvordan tradisjonen rundt Harald Hårfagre enda holdes i hevd og ikke samsvarer med min og andres konklusjon, kan vi se hvordan elever i den videregående skolen behandler dette temaet. Gyldendal Norsk Forlag har i forbindelse med lærebøkene *Tidslinjer 1 og 2* lagd en nettside som kan brukes som ekstraressurs for elever og lærere. På dette nettstedet kan elevene blant annet svare på en quiz om Harald Hårfagre. Som vi skal se samsvarer verken spørsmålene eller svarene med nyere forskning eller det moderne synet på Haralds

”kongedømme”. Jeg ønsker å understreke at dette er en aktiv nettside som ofte brukes i dagens skole:

1) *Hvordan la kong Harald grunnlaget for sin kongemakt? Svar: Han knyttet bøndene til seg ved å kreve skatt på jord.*

2) *Hva var jarlenes [Haralds jarler] viktigste oppgaver? Svar: De [jarlene] skulle dømme i rettsaker, kreve inn skatter og stille menn til kongens hær.*

3) *Hvorfor ga kong Harald så mye makt til jarlene? Svar: Harald skapte en maktbalanse som alle parter kunne ha fordel av.*

4) *Hva kunne være en svakhet ved det statssystemet som kong Harald opprettet? Svar: Jarlene kunne få for stor makt og selv kreve å få bli konger.*

<http://www.lokus.no/?marketplaceId=26866269&languageId=1&siteNodeId=34187929>

Spørsmålene som her stilles gir uttrykk for at det er en kjensgjerning at Harald Hårfagre innførte et nytt styresett i landet, noe svarene videre understreker. Med tanke på internettets betydning i dagens skole og i fremtiden, er det oppsiktsvekkende at læremidlene som befinner seg på nett i enda større grad enn lærebøkene nærer opp under gamle tradisjoner, og nærmest ser bort fra omfattende studier på nettopp dette temaet. Denne quizen konstaterer tydelig at visse tvilsomme sagafortellinger enda blir brukt til å forklare fortiden, og det er foruroligende.

3.4 Forholdet mellom Harald Hårfagre og ladejarlene

3.4.1 Overherredømme eller allianse?

Skal man videre søke å finne ut av hvilken makt Harald egentlig hadde over de øvrige stormennene i Norge er det hensiktsmessig å studere forholdet til de mektige ladejarlene i Trøndelag/Hålogaland. Ladejarlene var avhengig av å ha en fri seilas langs Haralds kjerneområde, Vestlandet, siden deres største inntekt var eksportering av luksusvarer til markedene rundt Nordsjøen. Maktforholdet mellom partene blir i skolebøkene sett ut i fra Haralds premisser:

Sørvestlandet var et sentralt område [for Harald]. Her kunne en konge kontrollere den viktige skipstrafikken langs kysten og skaffe seg inntekter fra den[...]. Han kan ha inngått allianser med mektige menn andre steder og på den måten ha skaffet seg et slags overherredømme (Eliassen *et al.* 2007: 163).

Noreg I har en liknende, men mer utfyllende forklaring, og til forskjell fra *Tidslinjer I*, nevner dette læreværket ladejarlene ved navn:

Dei største rivalane til Harald skal ha vore jarlane frå ladeætta i Trøndelag, som hadde nære slekts- og handelssamband med høvdingane langs kysten av Nord-Noreg[...]Det ser ut til at Harald let stormennene nordafjells få ha mykje av den gamle maktstillinga si. Men for å markere overherredømme sitt kravde han ein del av finnskatten (sameskatten). Harald tryggja skipsleia langs vestlandskysten, blant anna ved å slå til mot vikingar som hadde basar på vesterhavsoyane (Emblem, Libæk og Stenersen 1997: 56-57)

Forholdet mellom Harald og ladejarlene er uklart, men historien og lærebøkene har tradisjonelt sett fremstilt Harald som den mektigste av partene. Vi skal likevel se at forholdet mellom dem kanskje ikke er så entydig som først antatt. Håvard Dahl Bratrein hevder Snorre tydelig var klar over rikskongenes manglende makt i Hålogaland, noe som kommer særlig til uttrykk når Snorre lar Erling Skjalgson på Sola i 1022 si følgende til Asbjørn fra Trondarnes: ”De håloyger kjenner mindre til Kongens makt enn vi i rygene” (Bratrein 1994: 154). Bratrein mener videre at det er urimelig å se forholdet mellom ladejarlene og Harald ut fra Haralds premisser:

Bestod samarbeidet jarl-Hårfagre i at jarlen innkalte Harald til Trøndelag for å få hjelp til å erobre de gjenværende små Vestlandsrikene, som sperra for eksportskipa fra Hålogaland og Trøndelag? Dette gir større mening enn at Hårfagre skulle be den selvstendige jarlen om å delta i ei generell rikssamling, som ikke kunne gi jarlen stor fordel (Bratrein 1994: 154).

Bratrein har her et godt poeng og setter historien i et nytt lys. Legger man til side den tradisjonelle forståelsen om forholdet mellom Harald og jarlen, kan det faktisk virke mer sannsynlig at det var jarlen som tok initiativet til en allianse, ikke Harald. For å gi et mer nyansert bilde på forholdet mellom Harald Hårfagre og ladejarlene, kom Andreas Holmsen i 1974 med en teori som skulle forklare hvorfor begge parter ville ha utbytte av en allianse;

Etter at Harald hadde fått herredømme over Avaldsnes og andre storgårder som kunne være truende for eksporten, ville en allianse føre til at Håkon Grjotgardsson fra Lade (død ca. 917) ikke ville få problemer sørover i landet når eksportvarene skulle utskipes. Harald hadde også gode forbindelser i Danmark gjennom giftemål, noe som kunne bety en uproblematisk seilas helt ned til Heidaby. For Harald ville en allianse sikre ham fra angrep fra nord, noe som var viktig da dette kunne forstyrre hans maktbase på Sørvestlandet. I tillegg ville Håkon gi ham veitsle når han kom til Trøndelag, dermed ville Harald bli ansett som overherre også i nord. Holmsen mener at man i denne sammenheng kan si at etableringen av høvdingmakt sønnafjells og nordafjells ble henholdsvis finansiert gjennom vikingrikdom i sør, og gjennom eksport av lukrative varer fra nord (Holmsen 1976: 69). Holmsen går ikke videre inn på hvem som kunne ha tatt initiativet til samarbeidet, men det synes innforstått at det faktisk var jarlen som fikk mest utbytte av en slik avtale, siden deres rikdom var

avhengig av en trygg seilas langs kysten og siden Harald fryktet angrep fra nord.

Andreas Holmsen gikk senere bort fra denne oppfatning og lanserte en ny teori. Holmsen fokuserte fortsatt på de nordnorske handelsinteressene, men nå gikk han bort fra ideen om en allianse mellom Harald og ladejarlen. Isteden tenkte Holmsen at Haralds erobringer i forbindelse med rikssamlingen langs kysten virket så truende på ladejarlernes handelsforbindelse, at jarlene allierte seg med danskekongen. Det oppstod altså konflikt, ikke allianse mellom Harald og jarlene (Holmsen 1976).

Uavhengig om det oppsto allianse eller konflikt så fremstår likevel ladejarlen som en maktfaktor som både kunne sidestilles og/eller utfordre Haralds makt. Det er dermed vanskelig å konkludere med at ladejarlene var under Haralds kontroll. Ladejarlene stod i opposisjon til ulike (norske) stormenn som krevde kongedømme i Norge helt frem til den siste jarlen, Håkon Eiriksson, forsvant på havet på tur hjem fra England i 1029 (vil bli diskutert senere i teksten). Jarlene hadde i sin varige konflikt med maktpersoner søkt politisk samarbeid med de danske kongene² (Harald Blåtann, Svein Tjugeskjegg og Knut den mektige) for å støtte seg i denne maktkampen. At også håloygjarlene/ladejarlene på Haralds tid gjorde det samme er ikke usannsynlig.

Denne ”eksporten” og de ”lukrative varene” som omtales overfor skal vi nå gå nærmere inn på, da dette er med på å utfordre både historien om Harald Hårfagres maktposisjon, og kanskje enda viktigere, utfordre fremstillingen av Haralds største bragd, nemlig samlingen av Norge.

3.4.2 Hvem begynte Norges samling?

Harald Hårfagre regnes som den første rikssamleren. Han seiret over sine fiender i et berømt slag ved Hafrsfjord omtrent på den tida Ottar fortalte engelskmennene om Nordvegr[...] Tidligere historikere mente at Harald samlet hele Norge, og det het seg at hans ætt fortsatte som konger og rikssamlere, men slik var det neppe. Derimot kan nok Harald ha banet veg for en forestilling om at ”nordmennes land” burde samles i en større enhet” (Eliassen *et al.* 2007: 163).

Sitatet overfor gir en ganske korrekt fremstilling av Harald Hårfagre. Jeg vil senere i teksten komme inn på Hårfagreættas stilling i norsk historie, men foreløpig kan vi konkludere med at *Tidslinjer 1* har helt rett i sin antakelse når de sier at Haralds ætt neppe fortsatte som konger. At det er usannsynlig at Harald samlet hele Norge, har vi allerede vært inne på. Det som er interessant med dette sitatet er at selv om vi i dag vet at Harald Hårfagre ikke samlet hele Norge, blir han likevel alltid omtalt i

---

² Som i visse perioder også var konge i England

lærebøkene i forbindelse med rikssamlingen. Grunnen til det er at Harald visnok var den første til å ta *initiativet* til Norges samling.

Vi kan seie at Harald Hårfagre innleidde den første fasen av samlingsprosessen, og at Olav Haraldsson avslutta (Portal 2003: 36).

Den tradisjonelle fremstillingen vi ser fra læreboksitatet i *Portal* har i årevis blitt kritisert. Flere historikere har i moderne tid samlet seg om en teori som utfordrer det klassiske synet på Norges tidlige rikssamling. Både Johan Schreiner, Andreas Holmsen, Claus Krag og Håvard Dahl Bratrein har alle stilt seg spørsmålet om det faktisk var *Hålogaland* og senere *Trøndelag*, med henholdsvis háløygjarlene og ladejarlene, som begynte Norges samling. Bakgrunnen for dette synet må sees i lys av de sosiale-, politiske- og etniske forholdene i Hålogaland, noe som skilte regionen fra resten av landet.

Ottars beretning fra hans besøk hos Alfred den Store, konge i Wessex i England, gir en god indikasjon på forholdene i Hålogaland på 800- tallet. (Krag 2005: 99) Ottars fremstilling av høvdingenes forhold til samene i nord belyser høvdingenes økonomiske maktgrunnlag:

Men deres inntekt - altså háløygernes inntekt – består for det meste i den *skatt* [gafol] som samene betaler dem. Denne skatten består av dyrehuder og fugle fjær og hvalbein og skipstau, som er laget av hvalhud og selhud. Enhver betaler etter sine vilkår. Den mest velstående må betale femten mårskinn og fem reinskinn og et bjørneskinn og ti mabarar fjør og en bjørne- eller oterskinnskofte og to skipstau; hvert av dem skal være seksti alen langt, den ene skal være laget av hvalhud, den andre av selhud (Holmsen 1976: 58).

Bratrein mener ordet ”gafol” er en feiltolkning og ikke betyr ”skatt”, noe man tidligere trodde. Ordet signaliserer heller en avtalt produksjon fra samenes side mot gjenytelser fra høvdingene. De rike pengeverdiene i samiske graver er en indikasjon på akkurat dette påpeker han. Det måtte i tillegg ha vært vanskelig å holde de nomadiske samene til seg hvis høvdingene bare drev en hard skattelegging. Det var altså ikke snakk om verken tvangsavlevering eller skatt, men et gjenytelsesforhold (intervju med H.D. Bratrein). I tillegg til varene fra samene dro Ottar selv på hvalfangst, og på leting etter hvalrosstener i Bjarmeland. Hvalrosstener var av stor verdi ute i Europa, og det nevnes som en notis i beretningen at Ottar hadde tatt med noen hvalrosstener i gave til kongen. Sameproduktene, samt det Ottar selv sanket, ble i hovedsak bruk som eksportartikler, og hadde en meget stor økonomisk verdi. Spesielt stod pelsverket høyt i verdi, noe vi ser fra arabiske, bysantinske og vesteuropeiske kilder fra vikingtida (Holmsen 1976: 60). De samiske produktene var

den største inntekten han hadde og vi kan se at de fleste av skattevarene han nevner, hadde høy bytteverdi seinere i middelalderen da vi har oppgitt priser eller takster på dem. Mårskinnene for eksempel, var så verdifulle som pelsverk at det bare skulle tre av dem for å gi en kuverdi” (Holmsen 1976: 59). Dette indikerer at høvdingene som hadde tilgang på denne gjensidige forbindelsen med samene, måtte ha vært svært velstående. I tillegg formulerer Ottar seg slik at det er mye som tyder på at handelskontakten med samene i visse områder måtte ha vært en rett for noen høvdinge og ikke for andre. Dette kan tolkes i retning av at det har eksistert aksepterte grenser for de ulike ”handelsdistriktene”. Ottars fremstilling av nordnorsk høvdingmakt og den tilsynelatende manglende innbyrdes rivaliseringen som hans beretning gir uttrykk for, kan tolkes slik at etableringa av ei håløygsk sentralmakt på 800-tallet allerede var et tilbaketrukket stadium (Bratrein 1994: 152).

Ifølge Schreiner kunne Håløygjarlene umulig ha skapt en slik politisk maktstilling i strid med de øvrige håløygske stormannssætter, men tvert imot som følger av deres tilslutning. Deres erobningsrike var et uttrykk for aristokratiets egne interesser, skapt av en trang til fred og sikkerhet som de handelsdrivende høvdingene hadde;

Når Håløygjarlenes rike var så meget større og mektigere enn andre samtidige statsdannelse i kystdistriktene, berodde det seg på at stormennene på Hålogaland var ennu sterkere knyttet til handelen med friserne enn tilfelle var med deres standfeller på Vestlandet, og dernest at deres vei var lenger, så risikoen for overfall blev tilsvarende øket. Dette førte også med seg at håløygenes erobringer uavlatelig måtte fortsette mot syd. På den vis blev stadig større deler av leden pasifisert (Schreiner 1967: 354).

Inger Storli har gjennom en studie av tunanlegg i utgivelsen *Hålogaland før rikssamlingen* (2006) antydnet at den politiske konsolideringen av Hålogaland var godt i gang allerede omkring 600 e. Kr. Storlis forskning ender tilslutt i en konklusjon som peker i retning av at Hålogaland har drevet utenrikshandel lenge før Ottars beretning på slutten av 800- tallet:

Prestigevarer spilte med andre ord trolig en viktig rolle under håløygenes ekspansjon. Men der er indikasjoner på at også andre produkter hadde stor betydning. Produksjon av tran fra sjøpattedyr ser for eksempel ut til å ha startet allerede tidlig i eldre jernalder, og ca. 600 ser det ut til at det også finnes nausttuffer som var beregnet for både lasteskip og for større fiskebåter. Alt dette tyder på at håløygene alt fra 600- tallet, dvs. parallelt med de første tegnene til politisk konsolidering, kan ha vært involvert i en omfattende vareutveksling. Dermed ser det ut til at de kan ha rett de som hevder at ekspansjonen i alle fall delvis var drevet fram av behovet for å trygge varetransporten langs skipsleia (Storli 2006: 187-188).

Den siste setningen i sitatet overfor blir videre et sentralt tema. Denne ”ekspansjonen” Storli her nevner, og som Schreiner er inne på, er nemlig det som kan hevdes er begynnelsen på en rikssamling fra nord. Handelen fra Hålogaland har vært

en sentral faktor i samlingen av kystområdene der Håloygjarlene fra ”Omdriktet” (Nordre Nordland og Sør-Troms) spilte en vesentlig rolle. På Ottars tid hadde håloygjarlene makten over Hålogaland, Trøndelag og deler av Nordmøre. Ottars beretning viser også at norrøn økonomisk aktivitet allerede i 880-årene var nådd fram til Nordkapp (området som Bjarkøyætta litt senere disponerte eller gjorde krav på som eiendom). Dette har fått enkelte historikere til å snakke om en høvdingstyrt kolonisasjon nordover kysten fra Bjarkøy allerede på 800-tallet (Bratrein 1995: 17-19). Bakgrunnen for inkorporeringen av land sørover må sees som et ledd i en ekspansjon for å sikre eksportrutene fra Hålogaland langs Vestlandet mot markedene rundt Nordsjøen, mens koloniseringen nordover må sees i sammenheng med å sikre tilgangen på de dyrebare handelsvarene (Bratrein 1994: 183). Med tanke på at denne ekspansjonen startet før Harald Hårfagre begynte sin angivelige rikssamling, kan det forsvare de overnevnte historikernes teori om at jarlene begynte rikssamlingen før Hårfagre.

Jarlene fikk etter hvert sitt tilholdssted i Trøndelag, men beholdt likevel kontrollen over Hålogaland der høvdinger opptrådte på vegne av jarlene i sine respektive regioner. I denne sammenheng er det også viktig at man ser samenes sentrale rolle i en (mulig) rikssamlingsprosess. Samenes historie har lenge vært underkommunisert i norske lærebøker, og som vi har sett var deres kunnskaper om fangst og deres samspill med høvdingene helt avgjørende for håloygenes maktgrunnlag. Samenes handelsvarer fortsatte å spille en viktig rolle gjennom hele middelalderen. Samene måtte betale tributt til norske konger, og tributten utgjorde et viktig bidrag til statsinntektene i høy- og senmiddelalderen (Hansen 2000: 71). Dette viser at samene har vært en betydelig bidragsyter i hele rikssamlingsprosessen.

Likhetstrekkene til Harald Hårfagres (angivelige) organisasjon er påfallende når jarlene i Trøndelag lar lokale høvdinger styre sine respektive regioner på vegne av jarlen. Et naturlig spørsmål i denne sammenheng er om denne fortellingen er mer akseptabel enn historien om at Harald Hårfagre begynte samlingen av Norge? Et slikt spørsmål blir vanskelig å svare på siden man ikke har tilstrekkelig med kilder som kan bekrefte noen av historiene. Likevel er det faktisk fremstillingen om Harald Hårfagre som rikssamler som virker mest usikker. Håloygjarlenes eksport og *gafol* kan vi lese om i Ottars beretning, som i tillegg er en samtidig kilde. Likeledes har vi arkeologiske funn som kan virke bekreftende (f. eks Storlis forskning og samiske gravfunn). Haralds odelstiegnelse, hans innsetting av jarler i hvert fylke, og i det hele

tatt selve motivet for en samling har vist seg lettere å avkrefte enn å bekrefte. At håloygjarlene begynte en ekspansjon av sitt rike før Harald Hårfagre synes relativt sikkert siden eksporten etter all sannsynlighet var vel etablert på Ottars tid. Det avgjørende i denne forbindelse er om man er villig til å betrakte dette som en begynnende rikssamling. Med tanke på at historien er mye influert av Snorres fremstilling, er det kanskje ikke så rart at rikssamlingens første skritt virker mer interessant når den blir utført av en forbilledlig konge, enn en rikssamling som følger av eksportering av varer.

Ottars beskrivelse av Hålogaland og resten av ”Norge” har vært en sentral kilde til å forstå 800-900- tallets historie. Vi vet gjennom denne kilden at Ottar var en historisk person, samt at ”finneskatten” (gafol), og eksporten av disse skattevarene var av stor verdi for håloygjarlene. Det som er mer usikkert er om Harald Hårfagre og hans ætt virkelig er historiske personer, og om hvilke motiv Harald hadde for en ekspansjon av sitt maktområde. Utenom skaldekvadene foreligger det nemlig ingen samtidige kilder som verken kan bekrefte Haralds eksistens eller ambisjoner. I senere tid har også Haralds sønner Erik Blodøks og Håkon den Godes liv og virke blitt stilt i miskreditt.

3.5 Hva vet vi egentlig om Hårfagreætta?

I læreverket *Portal* (2007) kan vi lese følgende:

Det vi i dag mener at vi vet om Harald Hårfagre, kan oppsummeres slik: Tidfestningen av slaget [i Hafrsfjord] er usikker. Trolig har slaget stått en gang mellom 880 og 900 – det er det nærmeste vi kan komme opprinnelsen til Norge som rike eller stat (Dyrvik 2007: 103).

Ifølge *Portal* er slaget i Hafrsfjord en av de få hendelsene vi med sikkerhet tror omhandler Harald Hårfagre, og at dette slaget mulig er det ”nærmeste vi kan komme opprinnelsen” av Norge. Vi skal nå se nærmere på hva vi egentlig vet om slaget i Hafrsfjord, og om Hårfagreætta.

Som allerede nevnt overfor foreligger det ingen samtidige kilder utenom skaldekvadene som kan bekrefte Haralds eksistens eller bragder. Likevel skal vi se at heller ikke skaldekvadene er så pålitelige som først antatt. Sverrir Jakobsson (2002) har undersøkt de skaldestrofene som angivelig ble diktet ved Harald Hårfagres hoff. Jakobsson sier at disse skaldestrofene både er vag og upålitelige, noe som medfører at det egentlig er svært vanskelig å trekke ut konklusjoner av deres innhold. En av de viktigste og mest betydningsfulle kvadene i forhold til Haralds historie og Norges samling, er helt klart det som omhandler slaget i Hafrsfjord. Men diktet byr på

problemer. Diktet er bevart i *Fagrskinna*, *Heimskringla* og *Flatøyboken* (ca.1390), og består av 23 strofer. Mens man er relativt enig om at strofe 1-6 og 15-23 ble diktet av Torbjørn Hornklove, er dikteren bak strofe 7-14 mer usikkert. Likevel synes det å være enighet om at det sannsynligvis var Tjodolv fra Kvine som sto bak disse strofene. Dette betyr - uansett hvem forfatteren var - at strofe 7-14 stammer fra en annen dikter og et annet dikt. Det mest interessante er for øvrig at strofe 7-12 omhandler slaget i Hafrsfjord. ”Strofene (7-12) synes å ha vært diktet like etter slaget, mens de andre [strofene] skildrer etablert hoffliv” (Jakobsson 2002: 223). Det blir forklart at kongen som kjempet i Hafrsfjord bor ”i Utsteini”, mens i strofe 15 (som var skrevet av Hornklove) står det at kongen bor i ”Kvinnum” (Jakobsson 2002: 223). Her står vi overfor to motstridende opplysninger om kongens tilholdssted i ett og samme dikt. Et annet, og kanskje mer oppsiktsvekkende moment, er at Harald ikke nevnes én eneste gang i de seks strofene som omhandler slaget i Hafrsfjord. At et så sentralt og viktig dikt om Harald fremtrer som en blanding av noe som ser ut til å være to ulike personer er forvirrende. Når Harald i tillegg ikke nevnes slaget i Hafrsfjord blir saken et mysterium. Hvis man ikke lenger kan bekrefte at ”rikssamleren” Harald Hårfagre var tilstede i slaget som samlet Norge, hva vet vi egentlig om hans person?

Mange historikere har - som vi allerede vet - stilt seg kritisk til historien om Harald Hårfagre. I dag er de fleste historikere enige om at Haralds rike egentlig ikke var så omfattende som Snorre beskriver. Harald blir nå sett på som en sørvestnorsk konge som kanskje bare hadde et løsere overherredømme utenfor sine grenser. En slik maktbase var med samtidens øyne ikke noe nytt fenomen (Krag 2005). Det mest interessante i denne forbindelse er at dette også delvis blir presisert i dagens skoleverk. Man kan dermed spørre seg; hvorfor fortsetter da lærebøkene å behandle historien om Harald Hårfagre i sammenheng med rikssamlingen? En underliggende årsak til dette fenomenet kan være at Harald alltid har blitt assosiert med rikssamlingen. Selv om forskningen tilsier at Harald ikke med sikkerhet kan sies å spilt noen avgjørende rolle i denne sammenheng, blir han likevel nevnt for tradisjons skyld. Det er greit at lærebøkene trekker frem Harald som et eksempel på tidligere oppfatninger omkring rikssamlingen, men når Harald nevnes som en karakter som kan ha ”banet veg for en forestilling om at ’nordmennes land’ burde samles til en større enhet” (Eliassen *et al.* 2007: 163), bør også Hålfagjarlenes (og senere ladejarlenes) ekspansjon sørover og nordover langs norskekysten nevnes i samme

kontekst. Som nevnt overfor har vi faktisk flere kilder som tyder i retning av at jarlene spilte en rolle i samlingsprosessen, enn hva vi har om Harald Hårfagre.

Til tross for at den historiske fremstillingen av Harald til stadighet har blitt angrepet, er det likevel svært få historikere som har tatt steget og stilt seg spørsmålet om Harald Hårfagre virkelig er en historisk person. I *Portal* (2003) kan vi eksempelvis trekke frem følgende sitat: ”Det vi kan slå fast, er at Harald Hårfagre høgst sannsynlig er ein historisk person og ikkje berre ein segnfigur” (Dyrvik 2003: 25). Jakobsson har som nevnt studert skaldekvadene om Harald Hårfagre, men han har også sett nærmere på Haralds liv og virke. Allerede i innledning til artikkelen ”Erindring om en mægtig Personlighed” (2002) går Jakobsson rett på sak og skriver - kanskje noe provoserende -, at ”Harald skal skjønnes som en mytisk eller legendarisk person, ikke en historisk skikkelse” (Jakobsson 2002: 213-230). Denne påstanden motstrider helt med Dyrviks uttalelse i *Portal* (2003).

Første gang man leser om en Harald Hårfagre, ifølge Jakobsson, er i William av Malmesburys (ca.1090-1143) historie om de engelske kongene. William forteller om en person ved navn Harald Hårfagre som ble drept i slaget ved Stamford Bridge i 1066. Men denne personen er for øvrig identisk med ham vi i Norge kjenner som Harald Hardråde, eller Harald Sigurdsson som han egentlig het, hevder Jakobsson. I skriftlige norrøne kilder dukker navnet Harald Hårfagre opp enda senere og blir nevnt av Are Frode (1068-1148) i *Islendingeboken* (Jakobsson 2002: 218). I denne boken forteller Are Frode at Island ble bosatt fra Norge i kong Harald Hårfagres dager, og at Harald var sønn av Halvdan den Svarte. Jakobsson mener i sin artikkel at Are Frode har ført navnet Hårfagre fra en konge til en annen:

Are Frode, som ser ut til å ha vært forholdsvis kyndig vedrørende engelsk historieskrivning, kan ha hørt dette tilnavnet brukt om Harald Sigurdsson. Men Ares patroner, Haukdølene, var alliert med erkebiskopen i Bremen, og det er sannsynlig at de har betegnet Harald Sigurdsson som ”den hardråde”. I den norsk-islandske tradisjonen flyttes tilnavnet ”Hårfagre” over på en annen og eldre konge. Tidligere enn 1000- tallet er det neppe tale om noen Harald Hårfagre (Jakobsson 2002: 220).

Hvis det er tilfelle at Are Frode hadde basert sin kunnskap om Hårfagre fra engelske kilder er det mulig å påstå at han faktisk har misforstått hvem denne personen var og ikke sett at det faktisk var Harald Sigurdsson som bar tilnavnet ”Hårfagre”. I dette tilfellet blir tilnavnet ”Hårfagre” en uheldig konstruksjon som senere historieskrivere, som Snorre, har basert seg på. Adam av Bremen regnes som den kilden som kommer nærmest den etterspurte samtidighet med henhold til Nordens historie fra ca. 900 til 1070, men han nevner aldri noen ”Harald Hårfagre” (Jakobsson

2002: 218). At Adam av Bremen ikke kjenner til Harald kan sees som problematisk siden han mest sannsynlig ville skrevet om Harald hvis han hadde hatt kjennskap til ham. Skal man tro på sagatekstene, eller bare skaldeversene om Harald Hårfagre, ville hans bedrifter hatt betydelig fortellingsverdi. Selv om ikke alt Adam av Bremen skrev var historisk korrekt, ville benevnelsen av Harald festet lit til hans eksistens.

Også historien omkring Haralds sønner Erik og Håkon har blitt utfordret. Haralds sønn Erik, med tilnavnet Blodøks, ble ifølge sagaene kongen av Northumbria. I angelsaksiske krøniker kan vi lese om en ”*Yric Haroldes sunu*” som opptrer i perioden 948 til 954 i York (Earle og Plummer 1995: 400). Til tross for at mye tyder på at dette er Erik Blodøks, har denne oppfatningen nå blitt møtt med tvil. Jakobsson er en av skeptikerne og mener at:

Yrcus [Erik] har ikke noen enkel forklaring, men Eric er tydelig det danske navnet Erik, slik at det i østnorrøne språk opptrer en vokalendring. Det danske navnet passer bra med at Erik betegnes som dansk i den angelsaksiske krøniken, mens det ikke stemmer så godt med senere kongesagaers opplysninger om at Erik Blodøks, Hårfagres sønn, skulle være identiske med Yrcus” (Jakobsson 2002: 226-227).

Ifølge Jakobson er det altså mer sannsynlig at Erik var dansk, noe som også blir bekreftet i den angelsaksiske krøniken. Den britiske historikeren Claire Downham har i sin utgivelse *Viking Kings of Britain and Ireland* (2007) også prøvd å forklare forbindelsen mellom Erik Blodøks og Yrcus (Eiríkr). Downham konkluderer også med at det ikke er snakk om samme person. Hun fremhever at man ikke kan lite på de islandske sagaene, men man må ta utgangspunkt i engelske kilder. Der finnes for øvrig ingenting i engelske kilder som kan tyde i retning av at Erik Blodøks er samme person som kongen av York. Downham har også sett nærmere på hvordan de ulike kildene forklarer hva som skjer med Erik etter han forlater Norge, og har funnet ut at kildene både er uenige og motsigende. Downham har i tillegg studert skaldediktene – som regnes som de islandske sagaenes hovedkilde – og ikke funnet noe som helst som tyder på at der er en sammenheng mellom Erik Blodøks og Eiríkr av York (Downham 2007: 117). Som et svar på hvordan Erik Blodøks har blitt forvekslet med Eiríkr av York, mener Downham at forklaringen kan være så enkel som at kildene har forvekslet to konger med samme navn, i tillegg til at historikerne har blitt fristet til å plassere Erik Blodøks i York for å fylle inn et hull i historien etter han angivelig forlot Norge på 940-tallet.

I tillegg til Erik Blodøks blir også deler av historien rundt Haralds andre sønn, Håkon, stilt i miskreditt. Håkon skal ifølge sagaene ha blitt oppfostret hos den

engelske kongen Adelsten, og fikk i den forbindelse tilnavnet ”Adlestensfostre”. For å finne bevis for at Håkon faktisk ble oppfostret i England må vi igjen gå til kildene. William av Malmesburys historie om de engelske kongene burde gi noen svar, men han nevner ingenting om at Adelsten skal ha oppfostret en norsk kongesønn ved navn Håkon (Jakobsson 2002: 219). Selv om Håkon ikke nevnes i noen angelsaksiske kilder, eller andre samtidige kilder, kan man ikke konkludere med at Håkons oppfostring i England ikke er sant. Likevel ville det vært mer tilfredsstillende hvis man hadde tilstrekkelige opplysninger som på veg kunne bekrefte at noe slikt hadde funnet sted.

Et annet viktig fenomen vi kan lese om Håkon er at han innførte *leidangsystemet* i Norge. Dette kan vi blant annet lese om i *Tidslinjer 1* (2009): ”Håkon den gode skal ha bidratt til to institusjoner som støttet opp under samlingstendensene [...]lagting [...]den andre institusjonen var *leidangen* [uthevet her] (Eliassen *et al.* 2009: 163-164). Når det gjelder Håkons innføring av *leidangen* har Niels Lund sett nærmere på dette i artikkelen ”Danish military organisation” (1993), og kommet frem til at man nå må se helt bort fra denne forestillingen. Årsaken til at dette forholdet har fått et slikt fotfeste i norsk historie må, ifølge Lund, sees i forbindelse med Snorres *Heimskringla* og *Fagrskinna*, samt Edvard Bull og andre tidlige historikers akseptering av dette som historisk fakta. Eksempelvis godtok Bull at Håkon hadde innført *leidangen* siden ordet *leidang* ble brukt i skaldediktene som omhandlet 900-1000 tallet (Bull 1920: 39-40). Lund påpeker at Norge ikke var under permanent norsk styre, uanfektet av danske konger, før Magnus den gode (1036-47), dermed er det også usannsynlig at *leidangen* var under nasjonal, kongelig kontroll på Håkon den godes tid:

The idea of Norway as a permanent state since the days of Harald Fairhair is, however, as closely linked up with the idea of a national military organisation in the minds of medieval historians as in those of modern medievalists; like Saxo, Snorri and the author of *Fagrskinna* wanted to represent the military organisation as age-old because of its importance for the state. If the idea of the state, the unity of Norway since Harald Fairhair's reign, has to be abandoned, neither can the idea for a military organisation created by Håkon the Good and surviving into the middle ages command our faith any longer (Lund 1993: 116).

Ut fra Lunds overbevisende undersøkelser ser vi på ny et typisk eksempel på hvordan historikere har lat seg villedes av Snorres fortelling.

3.6 Konklusjon

Når den historiske fremstillingen av Harald Hårfagre, Erik Blodøks og Håkon den Gode (Adelstensfostre) fremstår som så utrygg og upålitelig som vi til nå har sett, bør lærebokforfattere se det som sin oppgave å søke og finne ut av hva vi *egentlig* vet om Hårfagreætta, og denne tidsperioden generelt. Etter mine undersøkelser vil jeg konkludere med at når man ser nærmere på de opplysningene som foreligger, vet vi egentlig svært lite. Det vi ”vet” er basert på yngre kilder som viser seg å være påvirket av sin egen samtid.

Et læreverk har som oppgave å fremstille fortiden i tillegg til å formidle kunnskap. Det tradisjonelle synet som i dag dominerer historiebøkene i skolen er moden for en oppdatering siden alt for mye av historien som omhandler 900-tallet er preget av Snorres fremstilling av fortiden. Ladejarlenes, håloygjarlenes og samenes betydning for norsk historie har blitt undergravd gjennom flere tiår, og skal lærebøkene formidle en balansert og forskningsbasert opplysning, må lærebøkene særlig oppdateres på dette området.

Kapittel 4: Kristning og kongemakt

4.1 Olav Haraldssons rolle i kristningen av Norge

Det vi kanskje kjenneligst forbinder med Olav Haraldsson, er kristningen av Norge. Olav fremstilles i dagens lærebøker som hovedpersonen bak kristningen, og i fremstillingen av norsk middelalder legges det stor vekt på at Olav Haraldsson ble hellig, og fikk status som Norges evige konge. Tidligere kristningskonger som Håkon den gode og Olav Trygvasson blir også nevnt i læreverkene, men det er utvilsomt Olav Haraldsson som er hovedaktøren. Det samme fenomenet finner vi igjen i Snorres kongesaga der Olav Haraldssons-saga opptar over 1/3 av hele kongesagaen (Hødnebo og Magerøy 1979). Siden vi vet svært lite om de to foregående kongene (grunnet manglende kildegrunnlag), og med tanke på Olavs senere helgenstatus, er det ikke uventet at Olav Haraldsson er viet størst plass. Vi skal likevel se at det ikke er helt uproblematisk.

Som et eksempel på hvordan Olav fremstilles i lærebøkene i den videregående skolen, kan vi ta *Tidslinjer 1* (2007) som et eksempel. I *Tidslinjer 1* kan vi lese at ”Olav Haraldsson ble kristningskongen fremfor noen”, ”Olav Haraldsson var den første som skapte en organisert kirke, med biskoper og prester, gudshus og kirkegårder” og at ”Det aggressive kristningsprogrammet bidro til hans fall” (Eliassen *et al.* 2007: 169-170). Hvis vi tar utgangspunkt i disse sitatene og andre fremstillinger fra ulike læreverk, og ser dem i forhold til moderne forskning, vil vi se at historien omkring Olav Haraldsson ikke er så sikker som lærebøkene gir inntrykk av.

4.1.1 Olav Haraldsson blir Olav den Hellige

I forhold til nyere forskning er det på langt nær feil å titulere Olav som ”kristningskongen fremfor noen”, men man må se kristningen i et helhetsperspektiv for å forstå hvorfor Olav fortjener dette tilnavnet. Det var først etter Olav døde at han for alvor ble knyttet til kristningen. *Tidslinjer 1* nevner for øvrig at ”[a]ller sterkest virket Olav som kristningskonge etter sin død” (Eliassen *et al.* 2005: 169), men bruker sagaene når det videre skal forklares hvorfor Olav senere fikk en slik sentral stilling:

Sagaene forteller at da Olavs lik ble tatt opp av jorda etter tolv måneder og fem netter, var kisten som nyhøvlet, det stor en herlig duft av den, og Olav var rød i kinnene som om han nettopp hadde sovnet. ”Folk som hadde sett kong Olav da han falt, kunne tydelig se at hår og negler hadde vokst nesten så mye som om han hadde vært levende her i denne verden hele tiden siden han falt”. Folk betraktet ham som en helgen (Eliassen *et al.* 2007: 169).

I fremleggningen av Olav Haraldsson i historien er det viktig å skille mellom det han gjorde for kristningen mens han levde, og det som skjedde etter hans død. Å bruke sagaene til å forklare hva som skjedde etter Olav døde blir problematisk siden sagaene gir et bilde av hvordan folk på 11-1200-tallet så Olavs samtid, ikke hva historisk forskning antyder. Når læreboken sier at ”folk betraktet ham [Olav] som en helgen”, så tar man utgangspunkt i tankesetteset til de menneskene som levde på 1200-tallet, ikke i 1030/31. I denne kontekst får vi inntrykk av at folk allerede i 1031 betraktet ham som en helgen. Det er ikke sikkert forfatterne mener å fremstille det slik, men det kan lett misforstås. Vanlige mennesker betraktet neppe Olav som helgen i 1031. Det er nærliggende å fremholde at *helgenryktet* startet hos de mennesker som hadde kjennskap til helgenrollen i kristendommen, det vil si stormenn og geistlige. I følge flere historikere er det usannsynlig at vanlige folk kunne fremskyndet Olav som helgen. Studerer man, for eksempel, runeskrifter fra misjonstiden finner vi ingen tilfeller der folk ber til en helgen. Dermed tyder mye på at helgenfenomenet lå ”utenfor nordmennenes mest aktive forestillingsevne inntil kirken hadde gjort dem fortrolig med det” (Krag 2005: 222). Folket kan naturligvis ha startet ryktet om at det skjedde uforklarlige ting ved Olavs lik (om de brukte uttrykket ”mirakler” vites ikke), men det var neppe i folks erkjennelse at Olav burde få helgenstatus. En antakelig forklaring kan være at ryktet om unaturlige hendelser rundt Olav lik oppstod i folket, men at dette ryktet senere ble tatt opp av kirken og stormenn for å fremme en fremtidig norske helgen i sin kamp for å vinne politisk makt og innflytelse.

Claus Krag gir følgende konklusjon i kapitlet ”Helgenkongen” i *Aschehougs Norges Historie* angående den overnevnte problemstillingen (2005):

Konklusjonen blir at det må ha vært kirken som lanserte olavskulten, som idé kan ikke Olavs hellighet ha oppstått spontant i befolkningen[...]Utgangspunktet for Olavs helgenstatus synes å ha vært politisk, noe som var vanlig i tidlig middelalder. Men senere skulle Olav bli en ytterst folkekjær helgen (Krag 2005: 222-223).

Krag sier videre at det ikke finnes noen pålitelige etterretninger om når og hvordan Olav Haraldsson ble ”Olav den hellige”. Kildene som sagaforfatterne bygget på var i første rekke legendarisk stoff. Vi må heller ikke overskygge det faktum at Snorre hadde sterke politiske ambisjoner i sin fremstilling av Olav som hellig (Krag 2005: 219-220). Snorre gir leseren inntrykk av at det var folket som fremmet Olavs helgenstatus, og for å forstå Snorres motiver bak en slik historie, må vi se det i forbindelse med Svein og Alfiva. Svein og Alfiva ble kong Knuts utsendinger i

Norge, og de skulle regjere landet siden Håkon jarl, som opprinnelig hadde fått oppgaven, druknet på havet i 1029. Da Knut ikke lenger kunne la ladejarlen ha herredømme i Norge, ble hans egen sønn og hans kone fra England alternativet. Snorre spilte på Olavs helgenstatus i sin egen samtid og konstruerte en forbindelse mellom Olavs helgengjøring, og nederlaget for Svein og Alfiva i 1035 (Krag 2005: 219). Snorre beskriver et hardt dansk-engelsk styre med ny streng lovgivning, og nordmennene forargelse over de nye lovene og landsstyrerne. Videre lar Snorre en av Olavs argeste motstandere i Norge, Einar Tambarskjelve, bli den første av stormennene som taler om Olav som hellig. Einar var også en av mennene som stod bak Magnus Olavssons (Olav Haraldssons sønn) tilbakekomst fra Russland i 1034, og som ble gjort til konge i Norge i 1035. For å skape en forbindelse mellom Magnus' tilbakekomst og Svein og Alfivas flukt fra landet året etter, blir Olavs helgengjøring hovedårsaken. Snorre visste at Magnus var sønn av en (kommende) norsk helgen og at han dermed hadde en legitim plass i det norske kongedømmet, og han hadde folket i ryggen. For å skape en fortelling som kunne overbevise leserne om et upopulært danske styre og deres sabotasjeforsøk på Olavs helgenrykte, beskriver eksempelvis Snorre Alfivas forsøk på å bortforklare undrene ved Olavs lik: "Det er svært så seint folk råtner i sand. Slik ville det ikke vært om han hadde ligget i mold" (Hødnebo og Magerøy 1979: 446). Alfiva var så motvillig til å anerkjenne miraklene at Einar Tambarskjelve tilslutt sa til henne at "hun skulle tie stille og brukte mange harde ord mot henne" (Hødnebo og Magerøy 1979: 446).

Den engelske historikeren Timothy Bolton har vært kritisk til Snorres historie. Han refererer i boken *The Empire of Cnut the Great* (2009) til skaldediket *Glælognskvida*, der Knuts egen skald assosierer sønnen Sveins regime i Norge til den voksende olavskulten. Nå som ladeslekten hadde dødd ut trengte Knut å spille på en annen tilknytning for å kunne kreve legitimitet i Norge (Bolton 2009: 271). Dette motstrider med det Snorre forteller, og signaliserer at Knut (med sin sønn og kone) faktisk prøvde å bruke olavskulten til sin fordel, fremfor å motarbeide den.

Snorre klarte uansett bedre enn noen annen sagaskriver å gi Olavs helgenstatus en gyldig statsrettslig form. "Snorre hadde vært langt dyktigere enn de andre sagaforfatterne i å bygge opp en politisk-historisk beretning som henger logisk sammen" (Krag 2005: 220). Krag mener det er typisk Snorre å la historien utspille seg på et verdslig, politisk plan, og refererer til følgende sitat fra Snorre: "Så ble det avgjort etter biskopens utsagn og med kongens [Svein] samtykke og hele *folkets dom*

[uthevet her] at kong Olav var virkelig hellig” (Krag 2005: 220).

I tillegg er det tvilsomt at nordmennene mislikte Svein og Alfiva så kraftig som Snorre forteller. Timothy Bolton sier helt klart at det ”danske hardstyre” ikke var årsaken til at Svein og Alfiva ble kastet ut av landet: ”[...]it is clear that the insistence of the saga accounts that this series of punitive exactions lead to the unpopularity of Cnut’s and Svein’s administration and its expulsion from Norway, is wrong” (Bolton 2009: 285). Bolton mener at klimatiske forhold var den mest sannsynelige faktoren:

There are other indications that Scandinavia suffered occasional bad seasons and crop failures in the eleventh century[...]If such climatic failures had struck Norway in the 1030s, then the strain on the already precarious social and political systems, might well have caused an upsurge in political tension (Bolton 2009: 285).

I denne sammenheng er det interessant å påpeke at ingen verken *Tidslinjer 1* eller *Portal* nevner uår som en faktor til at folket ble misfornøyd med Svein og Alfiva, men det gjør faktisk den 10 år eldre *Norge 1* (s.61).

Et annet viktig moment der Snorre kanskje har overdrevet, er angående den ”strengte lovgivningen” som ble innført av Svein og Alfiva. Lovene var trolig ikke så avskrekkende som Snorre forteller (s. 444 Hødnebo og Magerøy). Bolton mener at den ”forhatte” skatteleggingen mest sannsynelig bare var en engangsutbetaling ved kongens innsetting, ikke en fast skatt. Denne praksisen ble i tillegg videreført av kommende konger i Norge. Det nye skattesystemet kan faktisk tolkes dit at det la grunnlaget for en ”moderne” skattepraksis i Norge etter engelsk mønster (Bolton 2009: 275-287). Skatteleggingen var neppe populær blant befolkningen (noe skatt sjelden er), men den ble uansett en populær praksis for fremtidige norske konger.

I lys av dette ser vi at det blir problematisk å bruke sagaene når man skal forklare Olavs helgenstatus i lærebøkene. Snorre var farget av bildet hans egen samtid hadde av Olav, samtidig som han bevisst konstruerte mye av historien for å legitimere for at Olav virkelig ble ansett som hellig blant folk. Sverre Steen poengterte allerede i 1930 problemet med å sette sin lit til Snorres fremstillinger³:

Den moderne historieforskning kan ikke bli stående ved Snorres bilde av Olav. Meget av det Snorre skriver kan man bevise er uriktig; mangt har et overveldende usannsynlighetens preg; og om svært meget må historikerne si: dette vet vi ingenting om. Nå er det naturligvis så at historikerne er langt fra enige om hvordan Olav virkelig har vært [...] Men én ting er alle enige om, historiens Olav kjenner vi ennå ikke (Steen 1967: 433).

---

³ Opprinnelig trykt i *Ord och bild*, 1930.

Fokuset i lærebøkene bør ligge på hvilke aktører som var pådrivere for at Olav skulle fremstilles som hellig. Å fokusere på hva sagaene forteller angående Olavs helgenstatus bidrar bare til å holde liv i gamle tradisjoner som viser seg å være upålitelig. Skal man fokusere på sagaene, må vi heller problematisere sagaforfatternes motiv bak det de skrev.

Man kan uansett ikke undergrave den posisjonen Olav har i historien. Selv om Olavs helgenstatus var drevet fram av politiske motiver, ble han en helgen og fikk tildelt tittelen ”Norges evige konge” (i 1163, vel å merke). Likevel er det nærliggende å forfekte at Olav egentlig ble et ufrivillig ”offer” i kristningspolitikken etter sin død. Gjennom en maktkamp mellom kong Knut og norske stormenn, samt kirkens ønske om økt innflytelse, ble ryktene rundt Olavs hellighet brukt for alt det var verdt, og han ble slik en sentral karakter i kristningen av Norge. Denne maktkampen vil jeg forklare nærmere senere i teksten (4.2.2 Dansk-engelske konger og ladejarler).

I denne kontekst er det for øvrig passende å gå inn på hva Olav selv gjorde i forhold til kristningen mens han levde.

4.1.2 Olav Haraldsson som kristningskonge

For å se nærmere på Olavs status som kristningskonge mens han levde kan vi ta for oss det andre sitatet jeg var inne på innledningsvis. Ifølge *Tidslinje 1* skal Olav vært ”den første som skapte en organisert kirke, med biskoper og prester, gudshus og kirkegårder”. Et liknende sitat finner vi også i *Norge 1* (1997):

Olav gjorde kristendommen til den einaste tillatne religionen i landet og la grunnlaget for ei norsk kyrkjeorganisasjon. Han sette inn biskopar som leiarar, men i praksis var han sjøl den øverste leiaren for kyrkja. I 1020-åra, fortel sagaene, vart hovudprinsippa for den nye trua utforma i ein eigen *kristenrett*, som sidan vart vedteken på lagtinga (Emblem, Libæk og Stenersen 1997: 60).

Det mest interessante med forholdet mellom lærebøkene, er at selv om bøkene har en lik redegjørelse av temaet, har *Tidslinjer 1* og *Noreg 1* en litt ulik fremstilling. *Norge 1* er mer forsiktig med å titulere Olav som organisatoren av kirken og sier Olav la ”grunnlaget for ei norsk kyrkjeorganisasjon”, mens *Tidslinjer 1* mener Olav ”skapte en organisert kirke” i Norge.

Historiker Sverre Bagge har forsket på denne forbindelsen og han er, noe overraskende, mest enig med den 10 år eldre *Noreg 1*. Bagge hevder Olav bidro til kirkens oppbygning, men sier ikke konkret at Olav er den første til å skape en organisert kirke. Bagge nevner videre at kirkens oppbygning var en faktor som styrket rikskongedømmet, samt at biskopene og prestene som var plassert rundt om i landet,

ga Olav anledning til å gripe inn i forhold i hele landet (Bagge 2002: 189). Likevel innrømmer Bagge at ”selv om den senere tradisjon nok har tillagt Olav mer enn det er dekning for, går trolig kjernen i kristenrettlovgivningen tilbake til det tinget Olav holdt på Moster [i 1024]” (Bagge 2002: 188). Den danske historikeren Niels Lund er enig med Bagge i at Olav har blitt tillagt mer enn det er dekning for, men han er uenig i at kristenrettlovgivningen sannsynligvis kan tilskrives Olav. Samtidig er han av en helt annen oppfatning enn *Tidslinjer 1*:

Later sources ascribe to Olav and Grimkjell [Olavs biskop fra England] the introduction of certain ecclesiastical laws but this is highly dubious. The provisions ascribe to them, particularly those regarding consanguinity, are likely to be later. *There is also, therefore, no basis for regarding Olav as the organiser of the Norwegian church* [uthevet her] (Lund 1995: 224).

I tillegg til å avvise Olav som kirkens organisator, mener Lund at kristendommen allerede før Olav begynte sin kristning hadde fått fotfeste i landet. Dette fremhever også *Tidslinjer 1* på en forbilledlig måte (s.168). Samtidig mener Lund at det er vanskelig å forstå motivasjonen bak kristningen, fordi man ikke klarer å skille mellom politisk spill og religiøs overbevisning. Dette er et godt poeng av Lund, for det er nemlig vanskelig å vite om Olavs kristning var drevet fram av en religiøsitet og en trang til å fremme Guds ord, eller om han var mest interessert i bruke kristendommen som en brekkstang i sin kamp om mer makt i Norge. Trolig var det en kombinasjon, for Olav hadde nok sett fra England hvilken gunstig rolle kirken kunne spille i den politiske maktkampen.

At kristendommen var viktig for Olav er hevet over enhver tvil. Men å benevne Olav som kirkens grunnlegger og organisator er likevel svært omstridt. Årsaken til denne tvilende oppfatningen er at kirken ikke var ferdig utviklet da Olav døde. Organiseringen av kirken fortsatte lenge etter Olavs død, og varte til langt ut på 1100-tallet (Krag 2005: 203-204). Olav var utvilsomt konge i en svært viktig periode for kirken og spilte en sentral rolle, men man kan vanskelig hevde at Olav var organisatoren bak kirken da utviklingen hadde begynt før hans tid som konge, og fortsatte etter han var død. Når det i tillegg er uenighet om Olav virkelig innførte kristenlovgivningen, er det vanskelig å si med sikkerhet hvilken konkret rolle han spilte i kirkens organisering. Vi vet for øvrig at Olav brakte med seg biskoper fra England hvorav Grimkjell er den mest kjente. Dette vet vi fra Adam av Bremen (1993: 102). Olav var muligens ikke den første til å gjøre dette, også Håkon den gode og Olav Trygvasson sies å ha tatt med seg biskoper fra England, men det er i følge

sagaene (Krag 2005: 205). Siden man ikke har andre bevis enn sagaene for at Håkon den gode og Olav Trygvasson brakte med seg prester, kan man faktisk ikke se bort i fra at Olav var den første, eller i alle fall én av de første. Også Erling Skjalgson på Sola hadde engelske prester i sin hird på samme tid. Det store spørsmålet vi står overfor nå er; hvorfor fikk Olav Haraldsson en slik enestående plass i kristningen av Norge når så mye var gjort fra før, og så mye gjensto å gjøre?

Sagaene blir også her kilden til forklaringen. Fremstillingen av Olav hviler mye på et stereotypisk mønster som tydelig gjenspeiler forfatterens (og leserens) forventninger av kongen, fremfor historisk kunnskap. Denne forventningen kjenner man også igjen fra dagens lærebøker. Hovedtrekket ved dette ”stereotypiske mønsteret” er at der er en rytmisk veksling mellom fremgang og tilbakeslag for kristendommen (Krag 2005: 204). Eriksønnene representerte først en fremgang for kristendommen, men da den hedenske Håkon jarl kom til makten på 960-tallet, markerte han et tilbakeslag. Bildet som gis av Håkon jarl i *Heimskringla* (1979) er av en hedensk skjortejeger uten respekt for kristendommens anordninger hva angår sex, og dette bidro til hans fall:

Jarlen var vennsæl blant bøndene det meste av den tida han levde, men da det let på, ble jarlen så lei med det at han ikke var sømmelig i omgang med kvinner. Det gikk så vidt at han lot døtrene til mektige menn ta og føre hjem til seg, og der lå han med dem ei uke eller to, og så sendte han dem hjem igjen. Dette skaffet ham mye uvennskap med kvinnes frender; bøndene tok til å gi vondt fra seg, slik som trøndere har for skikk når det er noe de ikke liker (Hødnebo og Magerøy 1979: 165).

Da trelen Kark hadde drept og skjert hodet av Håkon jarl (i grisebingen), steppet Olav Trygvasson inn i historien og kastet ny glans over kristendommen. Olav Trygvasson kristnet som kjent hele landet, i tillegg til flere av øyene i vest. Problemet sagaforfatterne nå stod overfor var hvordan de kunne forklare at Olav Haraldsson *også* kristnet Norge. Problemet ble løst med å igjen legge skylden på ladejarlene. Snorre fikk til å lage en ny kontrast, nå mellom Olav Haraldsson og Håkon jarls etterkommere, Eirik og Svein. Der var for øvrig et stort problem. Både Eirik og Svein var kristne, og til og med døpt (Krag 2005: 204). Snorre forklarte det hele med at både Eirik og Svein hadde forsømt kristendommen, og på denne måten hadde kristendommen som Olav Tygvasson kjempet fram gått i oppløsning. Dette gav dermed rom for Olav Haraldsson og hans endelige kamp for å gjøre Norge kristent, en gang for alle.

Når man leser denne historien får man en forståelse av hvorfor Olav Haraldsson

ble sett på som kristendommens endelige grunnlegger. Olav var den som angivelig lyktes med å gi kristendommen endelig fotfeste, og dermed mente man at kristningsverket var fullført. Man ser også av hele denne fremstillingen at kampen mellom hedendom og kristendom ble brukt som et politisk stridsspørsmål hos Snorre. På en mesterlig måte brukte han hedendommen til å forklare koplingen mellom kristningsforsøket til Olav Trygvasson og den endelige seieren til Olav Haraldsson. I tillegg skapte det spenning og kontrast i fortellingen. Men til tross for en genial kopling, kan vi ikke sette vår fulle lit til hans beretning. Verken i forhold til det som skjedde, eller kristendommens tilstedeværelse i Norge i denne perioden.

Det er først og fremst vanskelig å finne ut om Olav Trygvasson kristnet hele Norge. Hvis hedendommen fikk en slik renessanse etter hans død, som sagaene forteller, kan det tydes i retning av at kristendommen ikke fikk ordentlig rotfeste i folks åndsliv. Sagahistorien og kildegrunlaget rundt Olav Trygvasson er såpass manglende og tvetydig at man verken kan bevise eller motbevise hans kristning. Adam av Bremen skriver om Olav Trygvasson at "[n]oen forteller at han var kristen, andre at han hadde falt fra kristendommen". Videre forteller Adam at Olav var "opptatt av trolldomskunst og omgav seg med alle de trollmenn som dette landet [Norge] har så mange av" (Adam av Bremen 1993: 91). Selv om Adam av Bremen setter Olav Trygvassons kristenhet under tvil, må man ta med i betraktningen at Adam var opptatt av Olavs kirkepolitiske posisjon. Olav var døpt i England og støttet seg til engelske geistlige noe som var i strid med Hamburgerkirkens privilegier og interesser (Adam av Bremen, innledning: 1993: 13). Man kan altså ikke utelukke at det faktisk er snakk om en politisk svertetekampanje mot Olav på grunn av hans kirkelige ståsted.

I tillegg vet vi lite om Svein- og Eirik jarls forhold til kristendommen. Det kan hevdes at Svein og Eirik aksepterte religionsfrihet for å tilfredsstille befolkningen etter Olav Tryggvasons voldelige misjonsaktivitet. Men det ville nok ha vært problematisk for dem å ikke ta stilling til kristendommen, særlig på grunn av deres nære tilknytning til kong Knut som selv var kristen (som faren og farfaren hadde vært). Rent hypotetisk kan man faktisk lure på om Adam av Bremen faktisk snakket sant angående Olav Trygvasson. Var det i realiteten Olav som forsømte kristendommen, ikke Svein jarl og Eirik jarl? Dette blir rent teoretisk, for det er vanskelig å tolke hvem som snakker sant av Adam og Snorre i denne forbindelse. Olav Trygvassons rolle i kristningen av Norge er usikker og vil (mest sannsynlig) for alltid ligge i det dunkle.

Samtidig er det viktig å nevne at Olav Trygvasson og Olav Haraldsson ikke var de

eneste stormennene som kjempet for kristendommen. Også Vestlandets mektigste mann, Erling Skjalgson på Sola, var en sentral rollefigur i kristningen. I anledning et slag mellom Olav Haraldsson og Erling reiste eksempelvis Erlings prest Alfgeirr et steinkors på Vestlandet. Dette viser at Olav ikke var den eneste som hadde prester i sin hird. På Vestlandet måtte Erlings holdning til kristendom og kirke ha betydd minst like mye som Olav Haraldssons (Krag 2005: 205-206).

Avslutningsvis kan vi ta for oss det annet interessant sitat fra *Tidslinjer 1*: ”Det aggressive kristningsprogrammet bidro til hans fall”. En liknende men mer utfyllende og nyansert fremstilling finner vi i *Noreg 1*: ”På Stiklestad i Verdalen møtte han [Olav] fiendane sine nordafjells i eit avgjerande slag, som *altså ikkje berre* [uthevet her] var ein strid mellom heidningar og kristne” (Emblem, Libæk og Stenersen 1997: 61). Dette sitatet fra *Tidslinjer 1*, og til dels *Norge 1*, motstrider vår moderne oppfatning. Claus Krag ser eksempelvis ingen forbindelse mellom Olavs kristning og Olavs endelige fall:

I den forbindelsen kommer vi heller ikke unna det gamle spørsmålet om det var noen sammenheng mellom kristningsverket og Olavs nederlag som konge. Vårt svar på dette spørsmålet må bli et klart nei (Krag 2005: 202).

Bindeleddet mellom kristningen og Olavs fall må sees i sammenheng med en konstruert historie for å danne et bilde av Olavs religiøsitet. Samtidig ga det en passende forklaring på hvorfor så mange stormenn brøt med Olav og kjempet mot ham på Stiklestad.

Man må stille seg uforstående til hvorfor bøndene i Trøndelag og aristokratiet skulle følt seg truet av kristendommen hvis Olav allerede hadde kristnet landet. Olav hadde i følge sagaene nedkjempet hedendommen fullstendig i hele Norge allerede i begynnelsen av sin karriere. Dermed blir forklaringen i *Tidslinjer 1* og fremstillingen hos Snorre problematisk. Det synes urimelig at kristne menn skulle ha kjempet mot Olav nettopp på grunn av kristendommen. Skulle striden vært av en religiøs karakter må faktisk forklaringen ligge i at Olav allikevel ikke kristnet landet. I tillegg hadde hedendommen paradoksalt nok sterkest fofeste på Østlandet, og det var i dette området religionen holdt ut lengst (Krag 2005: 206). Dette er et paradoks fordi Østlandet var det området Olav tydelig hadde mest kontroll. Dermed kan det tyde i retning av at motsetningen mellom hedendom og kristendom ikke var vesensbetydelig på dette tidspunktet. Hvis kristendommen virkelig var så viktig for Olav, kan man

ikke unngå å spørre seg hvordan kristne Olav, fikk det hovedsakelig hedenske Østlandet som sitt kjerneområde.

4.2 Kongemakt i perioden 960-1030

4.2.1 Olav Haraldsson i norsk tradisjon

En av de mest utbredte oppfatningene av Olav Haraldsson, i tillegg til at han kristnet Norge, er at han var en rikskonge hvis makt strekte seg gjennom alle landets fylker. I tillegg skal Olav ha presentert ulike administrative reformer. De fleste historikere har vært enige om at omfanget av hans makt var av ulik karakter i visse landsdeler, men at han likevel var en reell rikskonge. Olav var tross alt den første kongen som skaffet seg kontroll over Østlandet. Dette synet gjenspeiles også i lærebøkene. I *Norge 1* (1997) kan vi lese følgende:

Olav prøvde å halde styr på dei gamle høvdingættene på fleire vis. For det første ser det ut til at han let årmennene få større styringsmakt. Dei skulle ikkje lenger berre vere gardsstyrarar og sørgje for at bøndene leverte veitsler til kongen, dei fekk og ansvaret for ro og orden i bygdene. Dei straffa forbrytarar og dreiv inn bøter frå folk som hadde brote lovane. Olav knytte høvdingar til seg ved å gjere dei til *lendmenn* (Emblem, Libæk, Stenersen 1997: 60).

Denne læreboken er fra 1997, og man kan naturligvis ikke kritisere forfatterne for å ikke ta høyde for historisk forskning som har blitt gjort på 2000-tallet. Likevel er det verdt å nevne at flere historikere før denne utgivelsen hadde kritisert dette synet. Claus Krag hadde eksempelvis utgitt *Aschehougs Norges Historie* to år tidligere (1. utgave), og i denne utgivelsen taler Krag i mot denne fremstillingen. Jeg ønsker likevel å bruke denne ”eldre” fremstillingen for å nettopp se den i forhold til nyere forskning. Årsaken til dette er at sitatet overfor på mange måter gjenspeiler det synet vi fortsatt har av Olav Haraldsson i den norske tradisjonen. Dette sitatet fungerer nemlig som et godt bakteppe og eksempel når vi nedenfor skal se nærmere på hva vi egentlig vet om Olav som rikskonge. I tillegg er *Noreg 1* nøyaktig 10 år eldre enn de to andre lærebøkene jeg har valgt, og fungerer dermed som en pekepinn på hvor mye, eller lite, innholdet i lærebøkene har forandret seg. Selv om de moderne lærebøkene jeg har undersøkt ikke eksplisitt nevner at Olav etablerte administrative nyordninger, blir Olav likevel fremstilt som en reell rikskonge. I forhold til *Portal og Tidslinjer 1* er *Noreg 1* mer detaljert i sin fremstilling av Olav Haraldsson, men det skinner likevel igjennom i de nye lærebøkene at Olav var en rikskonge og at han innførte et nytt styre i landet. Til forskjell fra *Noreg 1* går ikke de nye lærebøkene konkret inn på hvilke administrative grep Olav tok i sin tid som konge. Det tradisjonelle bildet av Olav er

kanskje blitt så etablert i vårt bilde av Olav at lærebøkene ikke lenger bruker tid på å konkretisere hvilket rikskongedømme han grunnla. Hvis Olav var konge over hele Norge er det åpenbart at han må ha gjort noen viktige omveltninger i det norske samfunnet i samtiden. Derfor er sitatet innledningsvis like gjeldende for *Portal og Tidslinjer 1*. Forskjellen er simpelthen at man i dag tar Olavs kongemakt som en selvfølge og dermed unnlater å gå nærmere inn på hvilken kongemakt og kongerike han faktisk hadde.

I sitatet overfor ser vi at Olav blir kreditert for å gi årmennene større styringsmakt, samt å gjøre høvdinger til sine lendmenn. Disse tiltakene ble gjort i forbindelse med Olavs utbygging av kongemakten. Problemet med å tilegne Olav en slik omveltning av samfunnet, er at man vanskelig kan konkludere med at han faktisk har gjort det.

Sverre Bagge sier helt eksplisitt at ”det er lite som tyder på at han [Olav] har etablert administrative nyordninger” (Bagge 2002: 188). Nøyaktig når lendmannstittelen ble tatt i bruk og hva lendmannens oppgave innebar er uvisst. I tillegg mener Bagge at det heller ikke er noen spesiell grunn til å anta at årmannsombudet var noe nytt under Olav. Det er nemlig rimelig å tro at både konger og andre stormenn har gjort bruk av lavættede menn lenge før Olavs tid, fordi slike menn var mer avhengige av sin herre og dermed mer pålitelige. Olav har kanskje gått noe lengre enn sine forgjengere og hatt mer ekstreme framgangsmåter, men det dreier seg ”neppe om innføring av et nytt administrasjonssystem; det ville ha vært et dødfødt prosjekt på 1000-tallet” (Bagge 2002: 188). Claus Krag er enig med Bagge og hevder at lendmennene var en eksisterende gruppe før Olavs tid. Krag mener tydelig at lendmannsnavnet ikke er et uttrykk for at Olav bygget opp en landsomfattende riksorganisasjon. I samsvar med Bagge mener også Krag at en fastere ordning av riksstyret og ikke minst lokalstyret, bygd på lojale kongelige ombudsmenn, først kom i senere århundre. (Krag 2005: 202-203) ”Det ville også, dersom Olav virkelig skulle ha bygd opp et slikt system, være vanskelig å forstå at hans grep på kongemakten skulle svikte så fullstendig og så brått som det faktisk skjedde” (Krag 2005: 203).

I denne sammenheng er det passende å stille spørsmål omkring hvor mektig konge Olav egentlig var, og hva hans makt var basert på. Da Olav reiste til Norge i 1015 kom han med to knarrer (handelsskip). Fremfor å bringe med seg en hærstyrke hadde Olav satt sin lit til gull og sølv som kunne kjøpe stormennenes lojalitet. Olav hadde tross alt vært med på å få utbetalt tidenes største danegjeld av den engelske kongen,

samtidig som han hadde en glimrende karriere som viking bak seg. Det er opplagt at Olav hadde betydelige midler til å skaffe seg mange tilhengere i det han ankom Norge. Gaver og sjenerøsitet ble viktig for Olav, og strategien ser ut til å ha fungert siden han kom snart til makten.

Om alt i den forestående fremstillingen er helt nøyaktig er vanskelig å konkludere med siden mye er basert på sagafortellingen, men det synes sannsynlig at Olav brukte gaver fremfor makt i den tidligste fasen, for vi vet med sikkerhet at Olav fikk utbetalt betydelige verdier fra den engelske kongen. Olav fikk raskt fotfeste på Østlandet og da Svein jarl ble slått i slaget ved Nesjar i 1016 så alt ut til å gå i Olavs favør. Men, Olav ble på denne tiden konge i en overgangsperiode for kongemakten i Norge. Kong Knuts Nordsjø-imperium gjorde at Olav ikke kunne skaffe seg rikdom i vest og måtte derfor hovedsakelig utnytte landets egne ressurser for å skaffe seg velmakt. Et slikt forhold begrenset sjenerøsiteten mot stormennene, samtidig som han måtte skaffe inntekter på andres bekostning (Bagge 2002: 201). Slikt ble det konflikter av. Olav hadde ingen institusjonalisert makt basert på tvungne ytelser i hele landet. Hans kjerneområde var Østlandet og da han måtte knytte bånd til laverestående menn utenfor sitt område, var en konflikt med landets øvrige stormenn nærmest en selvfølge. Kongen sto fremfor et redistributivt system der han måtte ta fra noen for å gi til andre.

Bagge er kritisk til Snorre når han viser til at Olav hadde betydelig med jordegods og offentlige inntekter som skatter og bøter som han kunne belønne sine tilhengere med. Noen form for inntekt hadde kongen, men ”systemet minner unektelig mye om tilstanden på 1200-tallet, da landet var inndelt i sysler og inntektene derfra utgjorde en viktig del av aristokratiets økonomiske grunnlag” (Bagge 2002: 202). Også Niels Lund anser dette som en konstruksjon: ”His government was, however, based on personal links and allegiances. A government apparatus independent of the king only developed in Norway in the twelfth century” (Lund 1995: 224). Som jeg har presisert tidligere i denne teksten ser vi igjen et eksempel på hvordan 11-1200-tallets samfunn farger 1000-tallets historie.

Tatt i betraktning at motstanden mot Olav var sterkest i Trøndelag, siden folket her var lojale mot ladejarlene, ble også denne landsdelen hardest utsatt for Olavs aggressive politikk. Til tross for sin harde fremtreden og allianse med enkelte stormenn ble politikken der ingen stor suksess. Istedenfor å styrke sin stilling, drev Olav stormennene og befolkningen der i armene på sin rival, kong Knut. Vestlandet

ble heller ingen triumf for Olav, spesielt etter han hadde drept Erling Skjalgson (Bagge 2002: 202-203). Å titulere Olav som rikskonge blir problematisk når man retter søkelyset på hvilket grep han faktisk hadde i de ulike landsdelene. Snorre nevner eksempelvis at Olav aldri tilbrakte noen vintre på Vestlandet. Selv om der finnes åpenbare konstruksjoner i Snorres kronologi, mener Bagge at det likevel neppe er ren diktning (Bagge 2002: 189). Å sette sin lit til Snorre slik Bagge gjør er dristig, men på Vestlandet vet vi med ganske stor sikkerhet at Erling Skjalgson var den mektigste stormannen, og at han utvilsomt var helt på høyde med Olav. I tillegg er den mektige Erling en klar indikasjon på at Olav ikke hadde kontroll over hele landet, eller at Olav hadde en uforliknelig stilling i forhold til øvrige stormenn. Noe også ladejarlen i Trøndelag også er en indikasjon på.

Vi vet egentlig lite om Olavs status utenfor sitt kjerneområde. På Vestlandet har han prøvd å fungere som en motvekt til Erling Skjalgson, men paradoksalt nok markerer Erlings fall i 1027 begynnelsen på slutten for Olav. Etter Erlings død ser vi at stadig flere stormenn forlater Olav og allierer seg med kong Knut i England. Hålogaland kommer inn under samme kategori som Vestlandet, altså et område der Olav hadde liten direkte innflytelse. Trøndelag ble et kjerneområde for Olav, men ikke på samme måte som på Østlandet. Trøndelag var som nevnt hovedområdet til Olavs fremste motstandere i landet, ladejarlene. Som følger av denne interessekonflikten bar Trøndelag mer preg av å være et okkupert område enn et område der Olav hadde trofaste tilhengere. For å få fotfeste i regionen måtte Olav støtte seg på folk av lavere rang enn på Østlandet, noe som også gjenspeiler forskjellen i kongens innflytelse i de to regionene (Bagge 2002: 189-190).

Tar man et overblikk over Olavs kongemakt og graden av kontroll i de ulike landsdelene er den ikke vesensforskjellig fra forgjengernes. Olav hadde utvilsomt innflytelse i visse områder, men både hans vei til makten, forhold til stormennene og hans fall kan forklares ut fra 1000-tallets politiske normer. Da Knut kom til Norge i 1028 for å gjøre krav på landet som han mente var rettmessig hans, brydde ikke en gang Olav å organisere motstand. Et angrep på Knut ville vært nytteløst. Knut hadde rikdom og makt fra England som han hadde skaffet seg tilhengere i Norge med, og rådde over Nord-Europas mektigste hær. Claus Krag mener at penger kan forklare noe av årsaken til Olavs fall, men langt fra alt. Krag hevder at nordmennene godt kunne vendt seg mot Olav rett og slett fordi de ville bli kvitt ham. At Knut greide å skaffe seg allianser mot Olav på oppsiktsvekkende kort tid, kan faktisk skyldes at Knut

kunne trekke veksler på gammel lojalitet både mot sin egen slekt og ladejarlenes. Knuts gaver til sine allierte bør derfor ikke oppfattes som en årsak til at lojalitet oppstår, men heller som en gest for å holde liv i gamle vennskapsbånd (Krag 2005: 196-197).

Når det gjelder den historiske fremstillingen av Olav som konge, mener Krag at historikerne tradisjonelt sett har vært alt for lite kritisk:

Bare noen få, særlig svenske historikere, har våget å regne med at Olavs kortvarige kongedømme – skjønt det ruver i overleveringen og i ettertidens bevissthet – likevel ikke trenger å ha vært så betydningsfullt mens Olav levde. De fleste historikere ellers har kanskje for ukritisk bare skrelt vekk de trekk ved olavsbildet som aller tydeligst henger sammen med helgenrollen, mens Olav samtidig er blitt stående som et monument og har fortsatt å være like ”stor” – bare i rollen som statsmann og riksgrunnlegger (Krag 2005: 201).

Til tross for at flere historikere bærer preg av å være lite kritisk, har det likevel blitt gjort mye viktig forskning på dette feltet. Flere historikere har i den senere tid gjort avdekkende forskning som kan utfordre den tradisjonelle fremstillingen av Olav i norske lærebøker. Likevel står historien om rikskongen Olav Haraldsson like sterkt i dag. Det kan virke som at fremstillingen av Olav har blitt låst fast i en årelang tradisjon i norske lærebøker hvor det legges mer vekt på hvordan vi egentlig *vil* at historien skal være, fremfor hvordan historien egentlig var. Skandinaviske historikere er uansett helt tydelig på hva de mener om Olavs stilling i norsk historie.

Danske Niels Lund gir følgende forklaring på Olavs relativt korte tid som konge i Norge:

Posterity has made Olav Haraldsson the great national king of Norway, the real unifier of Norway and 'the eternal king of Norway'. However, as little of his efforts had any lasting effect, his reign was, realistically, little more than 'an episode in an era during which Danish kings were overlords over greater or lesser parts of Norway, particularly neighbouring Viken (Lund 1995: 224).

Svenske Thomas Lindkvist har en liknende forklaring:

Their [Olav T., Olav H.] ambitions was clearly to establish a new and Christian kingdom, comprising most of Norway. But their reigns were only intervals in period of Danish domination in Scandinavia. It was only when this ended following the death of King Knut in 1035 that the ambitions to bring most of Norway under royal rule was fulfilled by Olaf Haraldsson's son Magnus and his half brother Harald Hard-ruler. (Lindquist/Helle 2002: 165)

Richard Holt deler samme fremstilling:

Hvis vi ser bort fra sagaversjonen, synes de første historiske kongene i Norge, de som bevislig kan regnes som konger uavhengig av kongesagaene, nemlig Olav Trygvason og Olav Haraldson, egentlig å ha vært mye mer forbigående figurer enn deres senere status skulle tilsi [...] Sagaene presenterer dem som rettmessige konger som dominerte sine tider; men kronologisk var deres regjeringsperioder mellomspill, og som konger var de kanskje ikke så veldig effektive (Holt 2011: 4).

Disse tre sitatene viser at en alternativ forestilling har funnet sted i gjennom tre tiår uten at noen av noen av lærebøkene jeg har plukket ut har tatt høyde for denne forskningen. Med tanke på at Lunds (og Krags) publikasjon kom før *Noreg 1*, og Lindkvists før *Portal* og *Tidslinjer 1*, og at ingen av bøkene har brukt deres studier, blir det interessant å se om noen av fremtidens lærebokforfattere tar høyde for Holts, og de øvrige historikernes forskning i nye lærebøker.

Lund, Lindkvist og Holt er inne på noe svært viktig overfor som må studeres nærmere. Fellesnevneren til både Olav Haraldsson og Olav Trygvasson er at deres relativt korte regjeringstider i Norge, egentlig bare var ”episoder” i en tid der Norge var underlagt dansk kontroll. I norske lærebøker blir for øvrig denne fremstillingen oversett. I *Noreg 1* (1997) kan vi lese følgende:

”Olav Trygvasson måtte gi tapt i år 1000 etter berre fem år som konge. Om lag 15 år etter kom Olav Haraldsson til Norge. Sidan danskekongen var oppteken med krigsferd i England, vart det lettare for Olav å slå ladejarlane og leggje landet under seg” (Emblem, Libæk, Stenersen 1997: 58).

I *Tidslinjer 1* (2007) kan vi lese en liknende fremstilling:

”Olav Trygvasson fikk likevel ikke styre mer enn fem år, for alt i år 1000 falt han i et slag mot sin danske fiende Svein Tjugeskjegg, som nå ble konge i Norge. I 1015 kommer en ny mann inn fra havet, Olav Haraldsson. Han fullførte rikssamlingen, både ved hva han gjorde i levende live, og ikke minst ved det som skjedd etter hans død. (Eliassen etall. 2007: 165).

Likheten mellom disse to sitatene er at de hopper rett fra år 1000 til 1015. Hva som skjer i mellomtiden blir ikke videre behandlet, og ”danskekongen” nevnes nærmest i en bisetning. Lærebøkene bidrar på denne måten å holde liv i den klassiske fremstillingen av kongemakt i perioden 800-1030, hvor det er de norske vikingkongene som er bærerne av historien og skal vies mest oppmerksomhet. Inntrykket som gis av lærebøkene er for øvrig at det er danskekongen og ladejarlene som sporadisk har kontroll over Norge. Ved å delvis utelukke dansk-engelsk overmakt og ladejarlenes riksstyre blir det enklere å skape en kontinuitet i de norske kongerekkene, samt at forfatterne ikke trenger å problematisere hvorfor det tar 15 år fra den ene Olav overtar etter den andre. For å forstå hvorfor dette er problematisk må vi se nærmere på dansk-engelsk kongemakt i Norge og samarbeidet med ladejarlene i Trøndelag/Hålogaland.

4.2.2 Dansk-engelske konger og ladejarler

Ifølge sagaene hadde ladejarlene (og tidligere håloygjarlene), før Harald Hårfages tid, hatt kontroll over Midt-Norge og Hålogaland. Som jeg allerede har påpekt kan

man ikke sette alt for mye lit til Snorres fortelling, men Ottars beretning om forholdene i Hålogaland i ca. 880, og håloygjarlenes ekspansjon sørover langs norskekysten (forklart i forrige kapittel) kan virke bekreftende i denne sammenheng. Om Hårfagre senere fikk innflytelse over disse områdene er høyst usikkert, men om han så fikk, var det mest sannsynlig snakk om indirekte kontroll. Sagaene forteller at Håkon Grjotgardsson var jarl på Lade under Hårfagres regjeringstid. Mens Eirik Blodøks og Håkon den gode ble Haralds etterkommere, ble Sigurd og senere Håkon, Håkon Grjotgardsson etterfølgere. Sagaene nevner at under Håkon den godes regjeringstid var Sigurd jarl hans beste støttespiller i Norge, og hvis sagaene har rett kan det bety at Sigurd og hans Trøndelag bare var under indirekte kontroll av kong Håkon (Hødnebø og Magerøy 1979: 91). Denne fremstillingen er mye preget av sagaene så det er vanskelig å skille historisk fakta fra Snorres konstruksjon. Likevel kan det med relativt sikkerhet sies at da Håkon den gode døde i (ca.) 961, døde også Hårfagreætta ut, for det er svært lite som tyder på at senere konger som Olav Trygvasson og Olav Haraldsson var Harald Hårfagres etterkommere. Dette har i moderne tid blitt mer eller mindre avvist av historikere (Krag 1989: 293). Til forskjell fra Hårfagreætta som dør ut, forsetter ladejarlenes slektslinje.

I følge Snorre seiret Harald Blåtann i 961 i slaget ved Stord og innsatte Harald Gråfell som riksstyrer. Et par år senere lyktes Harald Gråfell med å drepe Sigurd jarl og overtok dermed kontrollen over Vestlandet og Trøndelag. Gleden ble for øvrig kortvarig. På grunn av Harald Gråfells egenrådige styre i Norge brøt dansk kongen med ham, og skapte en allianse med Gråfells argeste fiende, Håkon Sigurdsson jarl, sønn av Sigurd Ladejarl (Hødnebø og Magerøy 1979: 111-138) og (Krag 2005: 131-133). Fra denne alliansen skapes det en nærmest kontinuerlig forbindelse mellom dansk kongen og ladejarlene som varte helt frem til 1029. Fra midten av 960-tallet helt frem til 1029 var det ladejarlen som hadde herredømme over Norge, både alene og på vegne av den dansk-engelske kongen. Om det virkelig er historisk korrekt at Harald Blåtann innsatte Harald Gråfell, er vanskelig å konkludere med, for kildegrunnlaget er veldig tynt. Historien om Håkon jarl som en dominerende person i Norge er mer pålitelig, da vi har relativt samtidige kilder som kan bekrefte dette.

Samarbeidet mellom ladejarlen og Harald Blåtann ble for øvrig tidlig satt på prøve. Hedenske Håkon Sigurdsson jarl ble utnevnt som Harald Blåtanns landsstyrer, men han kom i konflikt med Harald da han trosset kongens krav om å ta med seg misjonærer til Norge fra Danmark. Harald svarte formodentlig med å dra til Norge

med en enorm flåte for å sette Håkon på plass. Håkon slo faktisk den mektige kongen ved slaget i Hjørungavåg, og befestet dermed ytterligere sin posisjon som Norges fremste mann. Det skal sies at konfrontasjonen mellom jarlen og Harald nok har blitt forstørret i den senere tradisjon siden ingen av sagaene fra slutten av 1100-tallet, *Historia Norvegiæ*, *Ágrip* eller Theodoricus', nevner slaget. ”Men at det ble utkjempet et slag, er sikkert nok – skaldeversene viser det”. (Krag 2005: 134). Håkon respekterte likevel Viken som dansk eiendom, for på denne tiden var dette sett på som dansk område.

Håkons sønn, Eirik, overtok etter sin far, men han måtte rømme landet i 995 da Olav Trygvasson ankom landet. Eirik fikk for øvrig sin hevn fem år senere da han allierte seg med den svenske og den danske kongen og slo Olav ved Svolder i år 1000. Eirik hadde på forhånd skapt seg gode forbindelser gjennom giftemål da han tok danske kong Svein Tjugeskjeggs datter Gyda til sin hustru. Etter slaget ble Eirik og broren Svein innsatt som landsstyrere i Norge. Eirik brukte mye tid i England med kong Knut og fungerte der som jarlen av Northumbria, mens broren Svein jarl fungerte som kongens representant i Norge (Whitelock 1965: 95). I 1015 kom Olav Haraldsson til landet og slo Svein jarl ved slaget i Nesjar i 1016. Olav var som kjent konge helt til 1028. Samme året samlet kong Knut og Håkon jarl, sønn av Eirik jarl, sammen en stor flåte og Olav rømte landet. Håkon jarl ble i tradisjon tro innsatt som Knuts riksstyrer i Norge. Etter en tur til England i 1029, antakelig for å inngå ekteskap med Knuts søsterdatter Gunnhild, forliste Håkon jarls båt i løpet av overfarten tilbake til Norge (Whitelock 1965: 101). Det var først da Olav fikk høre om Håkons skjebne at han vågde dra tilbake til Norge for å prøve å gjenerobre landet:

Håkon's death after a few months of rule was a political disaster for Cnut, and some indication of the precarious position of Cnut's regime in Norway at this moment can be gauged from the fact that Ólafr Haraldsson chose this moment to return and make a bid for power (Bolton 2009: 269).

Et typisk bilde på hvordan lærebøkene gir en uklar fremstilling av dette hendelsesforløpet kan vi lese i *Portal* (2007):

Det nordlige riket i Norge, som omfattet Nord-Norge og Trøndelag, ble styrt av ladejarlene, kalt så etter hovedsetet på Lade ved Trondheim. De ble utmanøvrert av Olav Haraldsson, og den siste dør i 1029. I øst, i Vika, var den danske innflytelsen på det sterkeste under Knut den mektige (konge 1018-1035), som også styrte England. Han brukte ladejarlene og andre norske stormenn til å reise motstand mot Olav Haraldsson, og det endte med at Olav falt i slaget på Stiklestad i 1030 (Dyrvik og Aase 2007: 106).

Det er først og fremst villedende av forfatterne å bruke uttrykket ”Nord-Norge” når de egentlig mener Hålogaland. Dagens Nord-Troms og Finnmark ble ikke regnet som

en del av ”det nordlige riket”. Skal forfatterne bruke dette uttrykket, bør det forklares. Bjarkøyættas kolonisasjon nordover mot Nordkapp kan eksempelvis forsvare bruken av uttrykket. Det kommer også frem i sitatet at Knut den mektige ”også styrte England”, men det er heller mer korrekt å si at han også styrte *Danmark*. Knut var først og fremst en engelsk konge. Knut bodde i England og det var her han hentet inntektene fra. Knut tok både en engelsk og en normannisk hustru, men vi kjenner ikke til noe ekteskap med en dansk kvinne. I tillegg var moren hans polsk, så tilknytningen til Danmark er noe overdrevet, spesielt i den skandinaviske historietradisjon. Videre blir det problematisk av lærebokforfatterne å hevde at ”Olav utmanøvrerte ladejarlene”, for det var heller ladejarlene som utmanøvrerte Olav. Forfatterne innrømmer også dette i sin selvmotsigelse når de sier at ladejarlene hjalp kong Knut med å fjerne Olav. Ladejarlene hadde høy status hos kong Knut, og var helt avgjørende for at Knut kunne kreve overherredømme i Norge:

In Norway Cnut's authority depended on the loyalty of the men of Thrandheim, and it was necessary that he should show respect to the family of their ancient earls. The great Earl Eric had died some five years previously, but Hakon his son, who had done good service to Cnut in England, was present at Nidaros. He was now set to govern Norway with an earl's title (Stenton 1971: 405)

Håkon hadde også som sin far, Eirik, vært jarl i England. Det er derfor rimelig å anta at Knut og Håkon sammen hadde forberedt ”invasjonen” av Norge. Håkons far hadde hjulpet Knut noen år tidligere med å erobre England, samt å hjelpe Knuts far, Svein, med å kaste Olav Trygvasson av tronen i Norge. Dermed er det nærliggende å tro at Håkon hadde en liknende stilling hos Knut:

There can be no doubt that in creating an army adequate to the conquest of England, he [Knut] owed more than any historian has recovered to the help of his sisters' husband, Eric of Hlathir [Eirik Ladejarl], the greatest nobleman in Norway, who played the chief part in the overthrow of Olaf Trygvason, and had ever since been ruling the western coast-lands of his own country and viceroy under king Swein. In 1014 Eric, who had won his first battles thirty years before, was probably the most famous warrior in the Scandinavian world (Stenton 1971: 387).

En nyere historiker som Stenton gir her en fremstilling av ladejarlens posisjon i både Norge, Skandinavia og England, samtidig som det indikerer hvilket forhold ladejarlene hadde til de dansk-engelske kongene. Å hevde at Olav utmanøvrerte ladejarlene blir misvisende siden det virker som Håkon jarl og kong Knut hadde en felles interesse av å fjerne Olav. Knuts ønske var å gjennomrette slektens overhøghet i Norge, mens Håkon jarl ville gjenopprette ladejarlens herredømme over Kyst-Norge. Håkon jarl hadde muligens også et ønske om å hevne sin onkels (Svein jarl) nederlag mot Olav i 1016. Faktisk kan man med forsiktighet si at Håkon jarl hadde mest å tjene

på å gjenopprette herredømme i Norge av de to partene. Knut hadde bokstavelig talt lite å tjene på å overta kontrollen i Norge. Det er vanskelig å kalkulere hvor mye gjenerobringen av Norge kostet Knut, men vi kan fast anslå at det ble svært kostbart. Uansett hvilket skattesystem Knut innførte på den norske befolkningen ville det neppe kunne dekke alle bestikkelsene fra perioden 1026-28, og den senere kampanjen for å kjøpe tilslutning hos stormennene etter Håkon jarls død. Sannsynligvis ble Norge ”won at a substantial financial loss” (Bolton 2009: 288).

Skal man argumentere for at Olav Haraldsson utmanøvrert jarlene kan man trekke frem at det til sist var hans slektslinje⁴ som dannet grunnlaget for det fremtidige norske kongedømmet. Men, som vi har vært inne på tidligere under kristningen og vil komme tilbake til, var det andre aktører som brakte dette fram, ikke Olav selv. Det er heller ikke i og for seg galt å si at Knut ”brakte jarlene og andre stormenn” til å reise motstand mot Olav, men Olav hadde først og fremst selv skyld i at stormennene vendte seg mot ham. Til og med Snorre innrømmer dette når man nærmest kan lese hoderystende beretninger om de mange konfliktene Olav havner i mot slutten av sin regjeringstid. Olavs konflikt med stormennene var utvilsomt en medvirkende faktor til at Knut tok initiativet til å kreve tilbake Norge. Hadde Olav hatt stormennene i landet bak seg ville neppe overtakelsen gått så fredelig for seg som den gjorde. Kanskje ville Knut til og med kansellert erobningsplanene uten stormennenes tilslutning.

Målet med den forestående kronologiske fremstillingen er å vise at ladejarlene helt fra tiden før Harald Hårfagre har hatt et dynasti i Norge, og at statusen som riksstyrere har gått i arv gjennom generasjoner. Når det gjelder statusen som landsstyrer, satt Håkon Sigurdsson jarl med makten i Norge uavhengig av danskekongen fra ca. 965-995, brødrene Eirik Håkonsson jarl og Svein Håkonsson jarl var underkonger i Norge på vegne av danskekongen fra år 1000-1015, mens Håkon Eiriksson jarl var underkonge på vegne av danskekongen fra 1028-1029. Olav Haraldsson satt med makten i 13 år, mens Olav Trygvasson var konge i fem år. For å sette det hele i perspektiv var Håkon Sigurdsson jarl riksstyrer i 30 år (uten dansk innflytelse), noe som er 12 år lenger enn Olav Trygvasson og Olav Haraldsson *til sammen*. Det som

---

⁴ Å bruke uttrykket ”Olavs ætt” om kongeslekten er egentlig misvisende siden Olavs ætt egentlig døde ut med sønnen Magnus i 1047. Det fremtidige kongedømme i Norge ble drevet fram av Olavs halvbror, Harald Sigurdsson (Hardråde). Harald brukte for øvrig sin tilknytning til Olav på grunn av helgenstatusen for å legitimere for kongemakten i Norge, men det var Haralds to sønner, Olav Kyrre og Magnus Haraldsson, som videreførte kongeslekten i Norge. Harald Sigurdsson var farfaren til fremtidige konger som; Sigurd Jorsalfare, Øystein Magnusson og Olav Magnusson. Olav Haraldssons tilknytning til Haralds etterkommere var minimal da Olav og Harald bare var halvbrødre. Slekten ble likevel tilknyttet Olav, ikke Harald Sigurdsson.

kanskje er mest interessant i denne sammenheng er at den tidligste skriftlige kilden som omtaler det norske kongedømmet benevner Håkon Sigurdsson jarl som Norges første konge. I forbindelse med å skrive historien til biskopene i Hamburg og Bremen, besøkte Adam av Bremen den danske kongen Svein Estridsen i 1068. Svein fortalte at den første mannen som hadde kongedømme over Norge, var hans egen grandonkel, Håkon Sigurdsson jarl (Holt 2011: 5).

I Norge var Håkon hersker [...] Han var den første som tok kongemakten blant nordmenn, da de før var styrt av høvdinge. Etter at han hadde vært konge i 35 år, døde han[...] (Adam av Bremen 1993: 80).

Det er unektelig interessant at den eldste kilden vi kjenner til som omtaler norsk kongedømme verken nevner Harald Hårfagre, Olav Trygvasson eller Olav Haraldsson som Norges første konge, men isteden Håkon jarl. Kronologisk er det forståelig siden Håkon jarl hadde herredømme i Norge før Olav Trygvasson og Olav Haraldsson, men det er bemerkelsesverdig at Adam ikke nevner Harald Hårfagre. Men, som vi har vært inne på tidligere er det mye som tyder på at Adam ikke kjente til Harald Hårfagre. Samtidig er det verdt å påpeke at ingen av sagaene sier noe om at Håkon jarl var konge. Årsaken til at sagaforfatterne ikke titulerer Håkon jarl som konge er vanskelig å konkludere med, men det kan forfektes at siden en slik benevnelse ville motstride historien om Harald Hårfagre som Norges første konge, og dermed undergrave Hårfagreætta i historien, har Snorre valgt å utelate denne opplysningen. I tillegg må man ta med i betraktningen at Håkon jarl var hedning, ikke kristen som de senere Olavskongene. Det er også bemerkelsesverdig at Adam av Bremen sier Håkon jarl var konge i 35 år, det vil si konge i perioden 960-995. Denne beretningen setter dermed Harald Gråfells regjeringstid i et betenkelig lys.

Historikeren Peter Sawyer har påpekt at det har vært en typisk norsk fremstilling å avbilde Olav Trygvasson og Olav Haraldsson som rettmessige konger. Kong Knut den mektige og de forestående kongene i Danmark og England mente gjennom hele deres regjeringstid at Olav Trygvasson og Olav Haraldsson ikke hadde noen rett til kongetittelen i Norge. De anså dem for å være tronranere, sier Sawyer. Sawyer hevder at kong Knut regnet det norske dynastiet som et kort blaff sammenliknet med sine naboer i sør og øst:

The kingship of Norway was relatively recent and the founding dynasty lasted only three generations [H. Hårfagre → E. Blodøks/H. den gode → H. Gråfell]. In the eyes of the Danish kings both Olav Trygvasson and Olav Haraldsson were usurpers. The Swedish kingship was, in contrast,

ancient and neither Olof Skötkonung nor his son Anund owed their status as kings of the Svear to the Danes (Sawyer 1994: 19).

De dansk-engelske kongenes holdning overfor Olav Trygvasson og Olav Haraldsson kan faktisk være en indikasjon på at ingen i samtiden trodde de var i slekt med Harald Hårfagre. Dermed er dette med på å forsterke dagens oppfatning om at slektsforbindelsen mellom Olav Trygvasson og Olav Haraldsson til Harald Hårfagre kun er ren fantasi.

For å illustrere hvor fundert jarlenes makt hadde blitt i Norge kan vi studere maktvakuemet som oppstod i kjølvannet av Håkon jarls død i 1029. Dette vil også bringe oss inn på Olavs helgengjørelse, som vi har vært inne på tidligere.

To av de mektigste menn i Norge var trønderne Kalv Arnesson på Egge ved Steinkjær og Einar Tarmbarskjelve på Gimsar i Gauldal. Disse to hadde sluttet seg til Knut mens Olav levde, samt at begge var tilknyttet ladejarlen gjennom giftemål. Siden ladeætta døde ut på mannsiden i 1029 regnet særlig Einar seg som jarlenes etterfølger. Selv om mye tyder på at Knut hadde gitt Einar og Kalv konkrete løfter i forbindelse med Olavs fall og arven etter Håkon jarl, ble de skuffet da Knut heller innsatte sønnen Svein og Knuts egen kone, engelske Alfiva, til å styre Norge. Som et svar på Knuts svik dro Einar og Kalv til Russland i 1034 og hentet hjem Olav Haraldssons unge sønn, Magnus Olavsson (senere kjent som Magnus den gode) (Krag 2005: 217-218). Siden Magnus var såpass ung kunne han enkelt bli kontrollert av Einar og Kalv til å fremme deres motiver for fremtiden.

Vi har tidligere sett at skatteleggingen sannsynligvis ikke var årsaken til at Svein og Alfiva ble fordrevet fra landet. Bolton har pekt på klimakatastrofe som en underliggende årsak, og det er ganske plausibelt, men man må også ta Kalv Arnessons og Einar Tarmbarskjelves misnøye mot Knut som en del av årsaken. Deres opprør mot Knut ble å bruke ryktene rundt Olavs lik, samt kirkens ønske om en norsk helgen til å tvinge fram en konge som kunne tilpasses deres interesser. Ironisk nok brukte Kalv og Einar noe av samme strategi som Knut hadde benyttet. Som vi har vært inne på, fikk Knut sin egen skald til å assosierte sønnen Sveins regime i Norge til den voksende olavskulten, siden han etter 1029 ikke lenger kunne bruke ladejarlenes tilknytning til riksstyret.

Første steg for Kalv og Einar var å alliere seg med Grimkjell, Olavs gamle hirdprest. Ifølge europeisk tradisjon var det nemlig slik at den etterfølgende sønnen til

en helgenkonge ble gitt særskilt legitimitet i tronfølgerrekken. Dette visste nok også engelske Grimkjell svært godt. Kirkens overordnende mål med Olavs helliggjørelse var å vinne ytterligere makt og innflytelse, for gjennom en norsk helgen ville den norske kirken ikke bare få en helt spesiell status i det norske samfunnet, men også i en større europeisk sammenheng (Krag 2005: 223). Kalv og Einar kunne på deres side vinne politisk makt gjennom den unge Magnus. Olav ble dermed fremmet som Nordens første helgenkonge av stormennene og kirken. Da Knut i tillegg døde i 1035, lå alt til rette for å sikre et fremtidig kristent norsk kongedømme. Olavs ætt fikk gjennom Olavs helgenstatus en urokkelig posisjon i kongedømmet, og det hele var drevet fram av en genial politisk strategi (Steen 1967: 436).

Motivet bak å støtte Olavs helgenstatus var, som vi har sett, først og fremst personlig vinning og politisk innflytelse. Troen på at Olav virkelig var hellig kom i andre rekke. Hendelsen som la til rette for, og ga rom for, kirkens og stormennenes politiske ambisjoner var Håkon jarls død i 1029. Hadde kong Knut gitt Kalv og Einar hva de først ble forespeilet ville kanskje historien blitt en helt annen. Dette er selvsagt ganske hypotetisk, men det er uansett ikke mer korrekt eller ukorrekt enn den fremstillingen som til nå foreligger. Dermed vil jeg, med forsiktighet, fremholde at maktvakuemet etter Håkon jarls død paradoksalt nok drev fram Olavs ætt og sikret Olav Haraldsson en evig plass i norsk historie. Vi ser med dette hvorfor det er problematisk å undervurdere ladejarlene i historieskrivingen.

4.3 Konklusjon

I lys av det jeg har drøftet i denne teksten ser vi at det ikke er helt uproblematisk å vie Olav Trygvasson og Olav Haraldsson en slik sentral og opphøyet plass i denne perioden i norsk historie. Olav Haraldsson var konge i en brytningstid for det norske kongedømmet og hans strid mot stormennene skyldes hovedsakelig at Olav ikke hadde tilgang på rikdom gjennom plyndring som han kunne opprettholde forbindelsen med. I denne kontekst kan man likevel, på en måte, si at Olav var en pioner siden han var den første som opplevde en situasjon der kongen måtte livnære seg av landets egne ressurser. Dette ble fremover en vanlig praksis som bidro til de endelige statsdannelsene i Norden (Bagge 2002: 212). Men det er viktig å fremheve at statsbygging likevel ikke var Olavs hensikt. Den strukturelle forklaringen på Olavs kamp om landets ressurser var et resultat av den politiske situasjonen i Norge og ute i Europa. Olav gjorde bare det som krevdes for å holde på makten, men maktgrunnlaget

var for svakt, og ikke bærekraftig på sikt. Sverre Bagge gir følgende forklaring på Olavs hensikter og hans fall:

Contrary to most earlier scholarship Olav should not be regarded as a state builder who eventually failed because of the opposition to his attempts at centralisation, but rather as a Viking chieftain who acted according to the contemporary principles of personal politics (Bagge 2002: 212).

Kristendommens tilstedeværelse i Norge og Olavs rolle i kristningen, er et interessante tema. Hovedsakelig fordi vi egentlig ikke vet så mye om disse forholdene. På Vestlandet var regionens mektigste mann, Erling Skjalgson, kristen. I Trøndelag var ladejarlene kristne (og til og med blitt døpt). På Østlandet, det området Olav hadde sterkest grep om makten, stod den hedenske religion sterkere enn noe annet sted i landet. Hvis religionsspørsmålet virkelig var så viktig for Olav, kan man ikke unngå å lure på hvorfor Østlandet kunne stå imot kristendommens grep mens de øvrige regionene synes å ha vært åpen for kristendommen. Det er ikke å se bort i fra at kristendommen var like viktig som politisk maktmiddel hos Olav som personlig religiøsitet. Kanskje brydde ikke Olav seg om religionsspørsmålet i like stor grad i områder han allerede hadde grep om makten.

Om Erling og ladejarlene drev misjonsvirksomhet, viste ikke. Men deres religiøse standpunkt må likevel ha hatt en innvirkning på menneskene i Vest- og Midt-Norge. Kanskje var Olavs ”sverdkristning” mer dramatisk og skapte mer publisitet omkring kristendommen, men Olav kan ikke fremstilles som den eneste som fremmet kristendommen i hans samtid. Saken er mer sammensatt enn som så. Det er i tillegg lite som tyder på en sammenheng mellom Olavs kristning og hans fall.

Skal i tillegg Olavs helgenstatus få en adekvat forklaring, er det viktig å se skapelsen i sammenheng med stormennenes- og kirkens kamp om politisk makt og innflytelse. I motsetning til det Snorre forteller, stod mest sannsynlig folket - i den tidlige fasen i skapelsen av helgenkulten - passivt på sidelinjen.

Vi har sett at aktører som ladejarlene og Erling Skjalgson må vies større plass i lærebøkene hvis historien skal fremstå som balansert og forskningsorientert. Olav har utvilsomt en legitim plass i norske lærebøker, men bildet som gis av rikssamling og kristning er gammeldags og unyansert. Tar man høyde for nyere (og for den saks skyld, noe eldre forskning) ser vi at den norske læreboktradisjonen kan settes i et kritisk lys, noe også fremtidige læreverk bør ta stilling til. Det blir feil å holde fast på gamle historier bare fordi ”det alltid har vært slik”.

Kapittel 5: Kunnskapsløftet – et nytt historieløft?

5.1 Læreboktradisjonen

I lys av det jeg har diskutert i de foregående kapitlene ser vi at det nå er på høy tid at lærebokforfatterne tar steget ut å skiller mellom forskningsstyrt læring og tradisjonsstyrt læring i fremstillingen av norsk historie fra 800-1030. Ut fra de funn og mangler som foreligger får man et inntrykk av at dagens middelalderhistorikere er innforstått med at det finnes mange usannheter og uklårheter i fremstillingen av norsk tidlig middelalder. Hovedproblemet til lærebøkene er at forfatterne sannsynligvis er for påvirket av hva forlagene forventer av en lærebok, og i den sammenheng ikke våger å bryte med den nasjonsbyggende ”store fortelling”.

Tar vi for oss de store linjene i fremstillingen av tidlig norsk middelalder i lærebøker i den videregående skolen, ser vi klare likheter. Studerer man forskjellen på lærebøkene fra 1997 til 2007, så er forskjellen i deres kapitteloppsett vanskelig å skille fra hverandre. Fokuset er det samme der historien fremstilles på Hårfagreætta sine premisser. Selv om innholdet i bøkene til en viss grad kan variere, gjenspeiler underoverskriftene det overordnende fokuset i fortellingen.

I tabellen under har jeg lagd en oversikt som gir et bilde på likheten mellom underoverskriftene i de forskjellige lærebøkene jeg har brukt i denne oppgaven. Lengst til venstre i tabellen har jeg markert hvem som er hovedpersonen, eller hovedpersonene, i selve kapitlet. For å gjøre inntrykket mer klart har jeg også tatt med den populære læreboken *Norsk historie 750-1537* (2007), som brukes på universitetsnivå:

	Norge 1 (1997)	Portal (2003/2007)	Tidslinjer (2007)	Norsk historie 750-1537 (2007) (Univ.)
Harald Hårfagre	<i>”Kongedømmet til Harald Hårfagre”</i>	<i>”Riket til Harald Hårfagre” og ”Høvdingen som ville bli konge” [om H. Hårfagre]</i>	<i>”Arven fra Hårfagre”</i>	<i>”Harald Hårfagres rikssamling”</i>
Haralds etterkommere	<i>”Frå Harald Hårfagre til Olav Haraldsson”</i>		<i>”Håkon den gode og Olav Trygvasson”</i>	<i>”Harald Hårfagres etterfølgere” og ”Olav Trygvassons kongedømme”</i>
Olav den hellige	<i>”Sankt Olav – Noregs evige konge”</i>	<i>”Olav den Helliges rike”</i>	<i>”Olav den hellige”</i>	<i>”Rikssamling og kristning under Olav Haraldsson”</i>

Ingen av lærebøkene jeg har undersøkt har en underoverskrift der ladejarlene eller Erling Skjalsson er hovedtema, verken i sammenheng med rikssamling, kongemakt eller kristning. Debatten om hvorvidt lærebøkene tar høyde for nyere forskning har som sagt blitt behandlet i de to foregående kapitlene. Jeg ønsker å understreke at nyere historisk forskning har åpnet for en debatt om hvorvidt den tradisjonelle fremstillingen i lærebøkene burde bestå. Jeg mener på ingen som helst måte at Harald Hårfagre og Olav Haraldsson skal skrives ut av historien, det ville skapt en feilaktig historie og virke mot sin hensikt. Både Harald og Olav har (i ulik grad) vært sentrale karakterer innenfor sine respektive perioder, og ikke minst vært viktig for skapelsen av det norske folks kollektive historie på 18-1900-tallet. I tillegg er det - og har vært - mye historisk kunnskap å lære gjennom måten sagaforfatterne og historikere har tolket og plassert sagakongene i tid og rom.

Det jeg ønsker å vise er at de store linjene i historien om tidlig norsk middelalder ikke er så entydige som først antatt. Moderne forskning viser at bedriftene til Harald Hårfagre og Olav Haraldsson sannsynligvis ikke var så fantastiske som vi lenge har forestilt oss. I tillegg har slektsforbindelsen mellom Olav Trygvasson og Olav Haraldsson, og deres tilknytning til Hårfagreætta i senere tid vist seg å være falskneri. Dette betyr at vår forståelse av tidlig middelalder må revurderes. Det er, som vi har sett, flere sentrale aktører som har gjort seg gjeldende i denne perioden, ikke bare "Hårfagreætta" og den norske odelsbonden, både i forhold til rikssamlingen og kristningen.

På grunn av en ny læreplan ligger mye til rette for et større fokus i skolen på den forskningen som foreligger, og kan dermed bidra til et mer nyansert og utviklet innsyn i vår historie. Skal vi i fremtiden skape en historie basert på forskning, ikke tradisjon, da må den "store fortellingens" sedvanerett i norske lærebøker forkastes. Det er på tide å danne et nytt og mangfoldig bilde av vår nasjons fortid. I arbeidet må vi unngå å skape en ny "nasjonal fortelling". Målet er å søke og finne ut mest mulig av vår historie upåvirket av den tradisjonelle fremstillingen og nasjonens "store fortelling". Nasjonale fortellinger bidrar til et ubalansert og stereotypisk bilde av vår fortid der historien blir mer preget av hvordan vi *ønsker* å se nasjonens historie, fremfor å strebe etter å forstå historien slik den *egentlig var*.

5.2 Konkrete tiltak – eleven skaper sin egen forståelse av fortiden

Selv om lærebøkene må bli mer balansert og oppdatert for å oppnå en mer utviklet kunnskap om historien, er det avgjørende å huske at den viktigste aktøren i en læringssammenheng, er *eleven*. Gjennom en nyansert historiefremstilling og elevens mulighet til å tenke selv, vil vi oppnå en bedre historieforståelse blant folk i fremtiden, det er tross alt det som er målet. Lærebøkene er kun et hjelpemiddel i denne prosessen.

Ifølge Europarådets anbefaling for historiefaget i 2001 (E. Lund 2006: 48), må det legges mer vekt på eleven som aktør, fremfor eleven som en passiv mottaker som blir fortalt av lærer og/eller lærebok hva de skal tro og tenke. Om innholdet i historieundervisningen blir følgende momenter lagt vekt på:

- utvikling av elevens kritiske egenskaper, evne til å tenke selvstendig, evne til objektivitet og motstand mot å bli manipulert
- å studere kritisk misbruk av historie, uansett om denne stammer fra benektelse av data, falsifisering, uttalelser, uvitenhet, eller omskaping av historiske fakta for ideologiske formål
- å studere kontroversielle emner gjennom å ta i betraktning ulike motstridende fakta for ideologiske mål

I 2006 fikk Norge et nytt læreplanverk kalt *Kunnskapsløftet* (K06). Studerer man punktene overfor og sammenlikner dem med K06, vil vi oppdage at det nye læreverket har tatt Europarådets anbefalinger til etterretning. Dette betyr at K06 har lagt til rette for å la elevene bli sentrale aktører i arbeidet med å fremme et mer granskende og vurderende historiefag i den norske skolen. I følge K06 er formålet med historiefaget å ”styrke elevenes viten om og innsikt i sentrale begivenheter og utviklingslinjer i historien. Faget skal fremme evnen til å bearbeide og vurdere historisk materiale og annen informasjon” (K06: 159). I det som kalles ”Generell del” av læreplanen finner vi flere interessante momenter som er spesielt relevant i forhold til historiefaget. ”Generell del” legger mye vekt på å utvikle kritisk tenkning hos eleven der undervisningsmålet er å ”trene elevene både til å kombinere og analysere – å utvikle både fantasi og skepsis slik at erfaring kan omsettes til innsikt” (K06: 8) For å oppnå dette målet kreves trening av tre egenskaper: 1) evnen til undring og å stille nye spørsmål, 2) evnen til å finne mulige forklaringer på det en har observert, og

3) evnen til gjennom kildegranskning, eksperiment eller observasjon å kontrollere om forklaringene holder (K06: 8).

For at en slik læring skal bli mulig stilles det strenge krav til læreren og undervisningen. Skal elevene lære å bli kritisk tenkende mennesker, samt å bli medvirkende aktører i historieopplæringen, må læreren kunne sitt fag slik at han best mulig kan formidle med kyndighet og møte de unges vitelyst og virketrang. I denne forbindelse er det i følge K06 viktig at læreren ”holde[r] seg á jour og vokse[r] i kompetanse når ny viten vinnes gjennom faglig utvikling eller forskning” (K06: 11). I tillegg fremheves det at læreren også trenger gode hjelpemidler; ”Lærebøker og andre læremidler er vesentlig for undervisningens kvalitet. De må derfor utformes og brukes i samsvar med prinsippene i den nasjonale læreplan” (K06: 12).

Jeg har i de forestående kapitlene vektlagt viktigheten av å være oppdatert på nyere forskning, og tar vi utgangspunkt i sitatene overfor, må lærebøkene og læreren følge disse retningslinjene hvis de skal være i tråd med K06. På mange måter er samspillet mellom lærebokforfatter og lærer helt essensielt for at læringen skal bli matnyttig siden det forventes at begge parter er oppdatert på nyere forskning. Læreboken og lærer må i tillegg skape rom for å la elevene jobbe med historiske fremstillinger slik at de selv kan skape egne tanker og meninger om et gitt forhold. En lærers jobb er å bruke lærebøkens innhold (når det kreves), men samtidig være såpass oppdatert på nyere forskning at han kan veilede elevene i deres kildekritiske arbeid. K06 understreker at det ikke er lærerens jobb å *presentere* kildene for elevene, men at læreren skal fungere som en *veileder*. Elevene skal selv ”finne og vurdere historisk materiale som kilder og bruke det i historiske framstillinger” (K06: 161).

Lærerens jobb som veileder er å undervise elevene i hvordan finne egne kilder og nyere historisk forskning, og hvordan være kildekritisk i forhold til sine funn. I tillegg må læreren veilede elevene til å finne frem til argumenterende og motstridende tekster som kan vurderes mot hverandre. Det er ofte i sammenlikningsprosessen læringen skjer, og det er i denne kontekst eleven i størst grad former sine egne meninger. Likevel må det påpekes at læreren må kunne introdusere utvalgte kilder til elevene for å gi praktiske eksempler eller for å hjelpe svake elever på veg. Dette bør være greit så lenge det ikke hindrer eller farger en elevs egne synspunkter om en gitt problemstilling.

For å belyse hvordan kompetansemålene åpner for en ny historiefremstilling kan vi se på noen utvalgte kompetansemål for historie i Vg2 studieforbereende utdanning:

- 1) *Presentere en historisk person og diskutere hvordan samtidige samfunnsrammer påvirket denne personens handlinger*
- 2) *Identifisere ulike historiske forklaringer og diskutere hvordan slike forklaringer kan prege historiske framstillinger*
- 3) *Gjøre rede for et utvalg av sentrale økonomiske, sosiale, politiske og kulturelle utviklingstrekk i middelalderen*
- 4) *Presentere et emne fra middelalderen ved å vise hvordan utviklingen er preget av brudd eller kontinuitet på et eller flere områder*
- 5) *Gjøre rede for samfunnsforhold og statsutvikling i Norge fra ca 700 til ca 1500 og diskutere mulig påvirkning fra andre kulturer, samfunn og stater*

Tar vi utgangspunkt i punkt 1) vil eksempelvis en studie av Snorre Sturlason være særlig interessant. Jeg har tidligere i oppaven forklart og presentert hvorfor, og på hvilken måte, Snorres historieskriving var preget av sin egen samtid. Ved å studere Snorres påvirkning av 11-1200-tallets samfunnsforhold vil elevene selv oppfatte hvorfor sagaene fikk det fokuset vi har sett, og hvorfor Snorres fremstilling ble så sentralt i arbeidet med å skape ”vår felles historie” på 1800-tallet. De øvrige kompetansemålene åpner også for en rekke interessante og viktige diskusjoner. Ingen av kompetansemålene nevner enkeltpersoner ved navn, så det er opp til læreren og elevene å finne historiske framstillinger som vil være relevant i forhold til kompetansemålene. En lærebok som er tilstrekkelig nyansert og upåvirket av en tradisjonell fremstilling vil være et godt utgangspunkt å starte arbeidet. Men også en tradisjonell lærebok kan brukes hvis man ber elevene finne kilder som kan bekrefte og/eller avkrefte lærebokens fremstilling.

Elevene kan for eksempel bli oppfordret til å besvare noen av de problemstillingene som jeg har presentert i denne oppgaven; *Begynte rikssamlingen fra nord eller begynte rikssamling fra sør? Hvordan var maktforholdet mellom Hårfagreætta, Ladejarlene, de dansk-engelske kongene og Erling Skjalgsson på 900-1000-tallet? Hvilke aktører var mest sentrale i kristningen av Norge? Dette er sentrale spørsmål som har en betydningsfull plass i forståelsen av norsk middelalder, og det er viktig at man i fremtiden kommer bort fra det tradisjonelle og unyanserte bildet på disse forholdene. Jeg har i kapittel 3 og 4 vist at disse spørsmålene er mer relevante å studere enn tradisjonelle spørsmål som; *Hvordan samlet Harald Hårfagre Norge?, Hvordan ble Olavskongene rikskonger?, og Hvordan kristnet Olav**

Trygvasson og Olav Haraldsson Norge?

Når elevene blir presentert for mer åpne spørsmål, uten at læreren eller læreboken konkret har gjengitt hva de skal mene, bidrar man både til at elevene skaper sin egen kunnskap basert på nyere forskning, samt at man går bort fra en tradisjonell lærebokfremstilling. Eleven kan selvsagt komme frem til de tradisjonelle konklusjonene, men de alternative forklaringene vil forhåpentligvis ikke bli forbigått eller oversett.

En slik undervisning, der eleven er en aktiv forsker fremfor en statisk mottaker av gitt informasjon er helt i tråd med Piagets læringsstrategi (Imsen 2005) og K06s filosofi om hva som skaper best læring hos eleven:

Læring er noe som skjer med og i eleven. Undervisning er noe som blir gjort av en annen. God undervisning setter læring i gang – men den fullbyrdes ved elevens egeninnsats. Den gode lærer stimulerer denne prosessen. Elevene bygger i stor grad selv opp sin kunnskap, opparbeider sine ferdigheter og utvikler sine holdninger (K06: 10).

Avslutningsvis er det på sin plass å nevne at selv om den overnevnte undervisningsformen vil fremme elevenes historieforståelse, er det vanskelig å forestille seg at all undervisning skal skje på denne måten. Alle emner eller temaer kan ikke behandles like utførlig. Noen ganger kan læreren legge vekt på enkelte perioder, episoder eller personer fra historien, og i den forbindelse veilede og oppfordre elevene til å tilkjenne seg kildekritiske egenskaper. Andre ganger vil tradisjonell tavleundervisning eller undervisning tilknyttet læreboka være aktuelt. Det er spesielt i forbindelse med tavleundervisning og i arbeid med læreboka man ser viktigheten av at læreren har kunnskap om nyere forskning og at lærebøkene tilfredsstiller kravene om en balansert og nyansert fremstilling. Et adekvat samspill mellom læreren og læreboken (lærebokforfatter) er viktig i en mer passiv fase av undervisningen hvis elevene også i denne sammenheng skal oppfordres til å stille kritiske spørsmål og danne sine egne meninger.

Kapittel 6: Avslutning

Mitt hovedmål med denne oppgaven har vært å vise at vår nasjonale historie er mer kompleks og mangfoldig enn det vår kollektive forståelse tilsier.

I deler av Europa skjedde etableringen av nasjonalstater samtidig med fremveksten av historiefaget, noe som fikk stor betydning for skapelsen av Norges historie på 1800-tallet. Snorre Sturlasons sagaer ble historikernes viktigste verktøy og hans beretninger ble den sentrale kilden til å forklare vår felles fortid. Til tross for at historikere i over 100 år har kritisert bruken av Snorres fortellinger, ble likevel hans rammeverk og fokus rettesnoren i fremstillingen av Norge i middelalderen. Det er viktig å påpeke at Snorre ikke kan klandres for å hatt som mål å influere dagens historiesyn. Snorre visste naturligvis ikke hvilken status og rolle kongesagaene skulle få for ettertiden (Hødnebø 1979: 687). Det var historikerne på 1800- og 1900-tallet som valgte å bruke hans sagaberetninger. Snorres fortellinger var utelukkende farget av politiske spørsmål i hans egen samtid og tidligere tider. Norge og Island skal være stolt av Snorres verker, og det er på sin plass å verdsette hans eksepsjonelt gode fortelleregenskaper. Det er nærliggende å forfekte at "[a]v alle episk-historiske framstillinger på nasjonalspråkene i europeisk middelalder er Heimskringla det verk som ruver mest" (Hødnebø 1979: 690).

Gjennom å trekke frem 1800-tallets nasjonsbygging og måten denne perioden har påvirket historieskrivingen og bildet av vår fortid, har vi fått en forklaring på hvorfor historien fremstilles slik den gjør i dagens skole. Jeg har gjennom å bruke lærebøker som eksempler presentert hvordan holdninger og tradisjon enda farger fremstillingen av vår nasjonale historie. Lærebøkene representerer på mange måter det allmenne synet på vår historie og gjenspeiler nasjonens eget selvbilde. Lærebøkene er en viktig faktor og bidrar mye til vår kollektive forståelse og kunnskap, men de er likevel bare én kilde til kunnskap i et stort mangfold av kilder. Siden dette er en masteroppgave med en didaktisk innfallsvinkel, har jeg holdt meg innenfor skolesektoren og sett på samspillet mellom lærebøker, lærerens oppgave, og K06. Skolen som arena er helt sentral i folkeopplysningen, det er dermed svært viktig at skolen tar sin oppgave på alvor og legger til rette for å stimulere til læring av en mangfoldig historie, ikke en historie drevet av tradisjon. Skal dette bli mulig må alle som er involvert i formidling av historie gjøre sitt for at barn og unge kan bli de viktigste aktørene i skapelsen av en ny kollektiv forståelse av nasjonens historie, der forståelsen bærer preg av

mangfoldighet og et utviklet bilde av vår fortid.

Jeg valgte i arbeidet med denne oppgaven å trekke frem noen få utvalgte tema innefor en kort periode i norsk historie. Jeg har prøvd å vise at man i forklaringen av perioden 800-1030 kan trekke linjer fra tidlig middelalder til 1800-tallets nasjonsbygging, og videre frem til i dag. Det er derfor vesentlig å være klar over hvordan historien i seg selv har påvirket vår historiefremstilling. Den historien som nå foreligger i forklaringen av tidlig middelalder sier faktisk like mye om nasjonsbyggingen på 1800-tallet som den gjør om tidlig middelalder. Dette forholdet er en viktig årsak til at brennpunktet i historien har vanskeligheter med å skifte fokus. Det kan faktisk virke som at en snart 200 år gammel historisk tradisjon har blitt så sentral i nasjonenes selvbilde at et moderne innsyn i vår fortid kan bli en svært lang og omfattende oppgave.

Kilder:

Litterære kilder:

- Adam av Bremen (1993), *Beretningen om Hamburg stift, erkebiskopenes bedrifter og øyrikene i Norden*. Fra latin, med innledning, noter og register ved Trosterud Danielsen. B, og Frihagen A. K, etterord ved Ingstad. H. Det Norske Akademi for språk og litteratur. Aschehoug forlag
- Bagge. S. (1991), *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*, The University of California Press, Berkeley
- Bagge. S. (1996), "Udsigt og innhogg. 150 års forskning om eldre norsk historie", *Historisk Tidsskrift* 75, nr 1/2
- Bagge S. (1996) *From Gang Leader to the Lord's Anointed. Kingship in Sverris saga and Hákonar saga Hákonarsonar* (The Viking Collection), Odense University Press
- Bagge, S. (2002) "Mellom kildekritikk og historisk antropologi. Olav den Hellige, aristokratiet og rikssamlingen", *Historisk Tidsskrift*, 81, s. 173-212
- Bagge. S, Collet J.P. og Kjus A. (2012) *P.A. Munch - historiker og nasjonsbygger*. Dreyers forlag 1. opplag
- Bolton, T.(2009) *The Empire of Cnut the Great – Conquest and the Consolidation of Power in Northern Europe in the Early Eleventh Century*. Koninklijke Brill NV, Leiden, The Netherlands.
- Bratrein, H.D. og Niemi. E. (1994) "Inni riket. Politisk og økonomisk integrasjon gjennom tusen år", i E. A Drivenes, M. A. Hauan og H. A: Wold (red.) *Nordnorsk kulturhistorie*, bd. 1
- Bratrein, H. D (1995), "Bjarkøy og Finnmark", i: Ottars verden, Ottar, *Populærvitenskapelig tidsskrift fra Tromsø Museum*, nr. 208, 5 – 1995, s. 14-27
- Bull. E. (1912), *Folk og kirke i middelalderen : studier til Norges historie*. Kristiania og Kjøbenhavn Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag
- Bull. E. (1920), "Sagaenes beretning om Harald Hårfagres tilegnelse av odelen". *Rikssamling og Kristendom*. Norske historikere i utvalg. Ved Andreas Holmsen og Jarle Simensen. Universitetsforlaget 1967. Opprinnelig trykt i *Historisk Tidsskrift* 5. R . IV s. 481-492
- Bull. E, (1920), *Leding. Militær – og finansforvaltning i Norge i ældre tid*
- Dahl. O. (1990), *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*, Universitetsforlaget 1. utgave 1959 (diverse opplag) 4. utgave
- Downham, C. (2007), *Viking Kings of Britain and Ireland. The Dynasty of Ívarr to A.D. 1014*. Edinburgh
- Driscoll, M. J. (redigert og oversatt). (1995), *Ágrip af Nóregskonungasögum*. Viking Society for Northern Research Text Series 10. 2nd ed. 2008
- Dyrvik S. og Aase A., (2007), *Portal Verdenshistorie og Norgeshistorie før 1750*, Det Norske Samlaget 2003, 2. utgave 2007.
- Dyrvik. S.,(2003) *Portal Noreg før 1850*, Det Norske Samlaget
- Earle. J og Plummer. C. (1995), *Two of the Saxon Chronicles Parallell*. Oxford 1892. s. 138-39.
- Darlington R.R. og McGurc. P. *The Chronicle of John of Worcester II: The Annals form 450 to 1066* (Oxform Medieval Texts) Oxford
- Ekrem. I og Boje Mortensen. L. (2003), *Historia Norwegie*. Redigert av Inger Ekrem and Lars Boje Mortensen; oversatt av Peter Fisher. København. Museum Tusulanum Press

- Eliassen, Engeliën, Eriksen, Grimnes, Skovholt og Sprauten, (2007), *Tidslinjer 1 Verden og Norge Historie VG2*, H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) 1. utgave/1.opplag.
- Emblem, T, Libæk, I og Stenersen, Ø. (1997), *Noreg 1 Norgeshistorie før 1850* J.W. Cappelens Forlag A.S, Oslo. Utgave 4. Opplag 1.
- Hansen, L.I. (2000), ”Om synet på ’de andre’ – ute og hjemme. Georgafi og folkeslag på Nordkalotten i følge Historia Norvegiae” i Ekrem, Mortensen, Skovgaard-Petersen (red.): *Olavslegenden og den latinske historieskrivning i 1100-tallets Norge*. Museum Tusulanums forlag, Københavns Universitet
- Holmsen, A. (1976), ”Nordnorsk høvdingøkonomi i vikingtida og Håloygriksdom og vikingriksdom i Norges samling”, kap. 3 & 4 i: *Nye studier i gammel historie*, Oslo-Bergen-Tromsø
- Holt R.,(2011), ”Ble Norge samlet nordfra?” *Ottar Tromsø Museum – Universitetsmuseet*. Nr 286. 3-2011. s. 3-8
- Hødnebo F. og Magerøy H. (red) (1979), *Snorre Sturluson: Norges kongesagaer*. Gyldendal Norsk Forlag A/S 1979 1. Opplag
- Hødnebo, F. (1979), ”Etterord” i *Snorre Sturluson: Norges kongesagaer*. Gyldendal Norsk Forlag A/S 1. opplag (s. 681-696)
- Imsen G. (2006), *Elevenes verden*. Universitetsforlaget 3. Utgave
- Jakobsson, S. (2002), ”Erindringen om en mægtig Personlighed- den norsk-islandske historiske tradisjon om Harald Hårfagre i et kildekritisk perspektiv” *Historisk Tidsskrift* Bind 81 Universitetsforlaget
- Keyser, R. (1839), ”Om Nordmændenes Herkomst og Folke-Slægtsskab”. Christiania (Roshauw) 1843. (Særtrykk av Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie VI, s. 263-462.)
- Keyser, R. (1846), *Norges gamle Love indtil 1387*. Christiania.
- Koht, H. (1914), ”Sagaenes opfatning av vår gamle historie”. *Rikssamling og Kristendom*. Norske historikere i utvalg. Ved Andreas Holmsen og Jarle Simensen. Universitetsforlaget 1967 Opprinnelig trykt i *Historisk Tidsskrift* 5. R II
- Krag C., (1989), ”Norge som odel i Harald Hårfagres ætt”, *Historisk Tidsskrift* Bind 68, Den norske historiske forening. Universitetsforlaget Oslo s. 288-302
- Krag C. (2005), *Aschehougs Norges Historie – Vikingtid og rikssamling 800-1130*. 1995, 2005 H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo
- Lindquist, T. (2003), ”Early political organisation – Introductory survey”. (red.) Knut Helle *Cambridge History of Scandinavia*. Kap. 8
- Lund, E. (2006) *Historiedidaktikk – en håndbok for studenter og lærere*. Universitetsforlaget Oslo
- Lund, N. (1993), ”Danish military organisation” i J.Cooper (red.), *The Battle of Maladon* (London: Hambledon Press)
- Lund N., (1995), ”Scandinavia, c.700-1066”, i R. McKitterick (red.), *The New Cambridge Medieval History*, II (Cambridge), s 202-227
- McDougall, Ian, McDougall, Theodoricus Monachus. (1998), *Historia de Antiquitate Regum Norwagiensium: An Account of the Ancient History of the Norwegian Kings*. Viking Society for Northern Research
- Moseng, Opsahl, Pettersen og Sandmo. (1999), *Norsk historie 750-1537* Universitetsforlaget 1. utgave 1999, 2. utgave 2007
- Nielsen, Y. (1907), ”Studier over Harald Hårfagres historie” –Haralds tilegnelse af odelen. *Rikssamling og Kristendom*. Norske historikere i utvalg. Ved Andreas Holmsen og Jarle Simensen.

Universitetsforlaget 1967. Opprinnelig trykt i *Historisk Tidsskrift* 4.R.IV s. 46-53, 70-77

Nyrud. May. T. (2008), *Hvilken historie? En diskursanalyse av museumsformidling innenfor Den kulturelle skolesekken*. – Masteroppgave. Høgskolen i Telemark.

Orning. H. J. (2010), ”Norsk middelalder i et antropologisk perspektiv”, *Historisk Tidsskrift*, Bind 89, Nr. 2 2010

Pálsson. H, Þorðarson. S, Kjörsvik, Schei. L, (1997), *Landnámsboken : beretningen om landnåmet på Island ca. 870-930 / innledning og noter av Hermann Pálsson ; oversatt av Liv Kjörsvik Schei*. Oslo : Aschehoug i samarbeid med Fondet for Thorleif Dahls kulturbibliotek og Det norske akademi for sprog og litteratur

Sars. E. (1872), ”Harald Hårfagres samling af de norske fylker og hans tilegnelse af odelen”. *Rikssamling og Kristendom*. Norske historikere i utvalg. Ved Andreas Holmsen og Jarle Simensen. Universitetsforlaget 1967. Opprinnelig trykt i *Historisk Tidsskrift* b. 2

Sawyer P. (1994), ”Cnut’s Scandinavian Empire”, i A.R. Rumble (red.), *The Reign of Cnut: King of England, Denmark and Norway*. Leicester University Press s. 10-22

Schreiner. J. (1929), ”Olav den Hellige og Norges samling”. *Rikssamling og kristendom*. Norske historikere i utvalg. Ved Andreas Holmsen og Jarle Simensen. Universitetsforlaget 1967. Opprinnelig trykt i *Olav den hellige og Norges samling* s. 17-36, 70-73, 80-92

Steen. S. (1930), ”Olav den hellige” *Rikssamling og Kristendom*. Norske historikere i utvalg. Ved Andreas Holmsen og Jarle Simensen. Universitetsforlaget 1967. Opprinnelig trykt i *Ord och Bild*

Storli. I. (2006), *Hålogaland før rikssamlingen – Politiske prosesser i perioden 200-900 e.Kr* Novus Forlag. Instituttet for sammenliknende kulturforskning.

Storm. G. (1884), ”Om lendermandsklassens talrighed i 12. og 13. århundre – Administrasjon under Harald Hårfagre”. *Rikssamling og Kristendom*. Norske historikere i utvalg. Ved Andreas Holmsen og Jarle Simensen. Universitetsforlaget 1967. Opprinnelig trykt i *Historisk Tidsskrift* 2.R. IV (1884), s. 131-136

Titlestad. T (red.) (2007), *Fagerskinna*. Oversatt av Eikill. E. PowerPrint AS, Steinkjer. Stavanger

Vigfússon G. (red) og Unger, C. R. (1860-1868), *Flateyjarbok: En samling af Norske Konge-sagaer*, 3 Vols. Christiania [Oslo]: P. T. Mallings forlagsboghandel

Whitelock. D (red), with David C. Douglas and Susie I. Tucker. (1965), *The Anglo-Saxon Chronicle*, 2. Edition 1965 (1961). Dorothy Whitelock and David Douglas. Printed in Great Britain by Jarrold & Sons Ltd, Norwich

Internettkilder:

Håkon 6 Magnusson – utdypning (Norsk biografisk leksikon). (2012) I Store norske leksikon. Hentet fra: http://snl.no/Håkon_6_Magnusson
Sisert 19.04.2012 kl. 21.20

Sverre Bagge – utdypning (Norsk biografisk leksikon). (2012) I Store norske leksikon. Hentet fra: http://snl.no/Sverre_Bagge.
Sisert 23.03.2012 kl. 12.45. Artikkel sist endret 21.07.2001.

<http://www.lokus.no/?marketplaceId=26866269&languageId=1&siteNodeId=34187929> (Quiz om H.Hårfagre. Krever brukernavn og passord)

Muntlig kilde:

Intervju med Håvard Dahl Bratrein 08.09.2011

Andre kilder:

